

Република Србија
Министарство просвете и спорта

Водич за наставнике

"ГРАЂАНСКО ВАСПИТАЊЕ"

за 1. разред средње школе

Београд, 2002.

Водич за наставнике приредили и адаптирали за наставни програм
грађанско васпитање:

Увод:

Дејановић Весна

Пешић, Проф. др Мирјана

Попадић, Проф. др Драган

Радионице:

Кијевчанин Славица

Кривачић Марија

Мрше Сњежана

Петровић, мр Данијела

Пешић, Проф. др Мирјана

Попадић, Проф. др Драган

Садржај

УВОДНИ ДЕО

Упутства за примену Водича за наставника	7
О грађанском васпитању	9
Наставни програм за први и други разред	12
Радионичарски приступ	19
Евалуација	23

РАДИОНИЦЕ

Увод	31
<i>ЈА, МИ И ДРУГИ</i>	
Лични идентитет	37
Откривање и уважавање разлика	39
Групна припадност	41
Стереотипи и предрасуде	43
Толеранција и дискриминација	47

КОМУНИКАЦИЈА У ГРУПИ

Самопоуздано реаговање	53
Гласине	58
Неслушање	62
Активно слушање	67
Неоптужујуће поруке	70
Изражавање мишљења	76
Лествица партиципације	78
Вођење дебате и дијалога	83

ОДНОСИ У ГРУПИ И ЗАЈЕДНИЦИ

Сарадња и заједништво

Сарадња	93
Групни рад	95
Групно одлучивање	98
Радити заједно	101

Решавање сукоба

Динамика и исходи сукоба	105
Стилови поступања у конфликтима	109
Сагледавање сукоба из различитих углова	115
Налажење решења	124
Постизање договора	131
Извини	135
Посредовање	138

Насиље и мир

Насиље у нашој околини	143
Вршњачко насиље I	146
Вршњачко насиље II	149
Насиље у школи	153
Постизање мира	155

<i>Завршни час</i>	160

УВОДНИ ДЕО

УПУТСТВО ЗА ПРИМЕНУ ВОДИЧА ЗА НАСТАВНИКЕ

Структура водича

Водич за наставнике обухвата две основне целине: **Уводни део** и **Радионице**.

Уводни део укратко обрађује три теме значајне не само за непосредну реализацију часова/радионица већ и за сагледавање наставног програма као целине. Прво поглавље, **О грађанском васпитању**, даје основне информације о садржају и могућим приступима образовању за демократију и грађанско друштво и наставном предмету **грађанско васпитање**. Потом следе званични програми и план за оба предмета: *грађанско васпитање 1*, за први разред и *грађанско васпитање 2*, за други разред средње школе.

Поглавље **Радионичарски приступ** на сажет начин обједињава најважније карактеристике самог метода рада на коме се заснива овај наставни предмет.

У поглављу **Евалуација** говори се не само о значају праћења, описа и примене евалуације већ се излажу и конкретна, практична упутства за њихову реализацију.

Други део Водича, **Радионице**, садржи детаљна упутства – сценарије за реализацију сваке наставне јединице, тј. часа. Све радионице имају стандардну и препознатљиву структуру, што олакшава планирање и извођење наставе, а њу чине:

- Назив радионице;
- Циљ и задаци;
- Списак *материјала за рад* на часу (то могу бити, нпр. папир, фломастери, хамер и сл, као и материјал који је непосредно везан за одређену радионицу и који је додатно приложен и посебно обележен);
- Списак *прилога* које ученици добијају на крају часа као резиме, кључне поруке или, понекад, додатне информације везане за тему. У неким радионицама предвиђени су прилози и за наставника као додатни извор сазнања о одређеном, за радионицу везаном, садржају;
- *Опис активности* – детаљан опис поступака (*корака*) повремено праћених *напоменама* и/или *коментарима* којима се наставнику посебно скреће пажња на важност неких неких фаза, одлука, закључака и слично.

Сваки сценарио прате узорци материјала за рад на часу и прилози.

Поједини часови дати су са слободнијом структуром (тако да их наставници могу планирати у форми радионице, предавања или разговора) или чине задатке за вежбање и приказ самосталног рада ученика.

Практична упутства

Припрема за час

Пре сваког часа наставник треба да припреми сав неопходан материјал за рад на часу онако како је наведено у самом сценарију. Количина и врста материјала зависи од саме радионице, броја ученика, односно броја малих група, и зато је важно водити рачуна о томе да се не би реметила динамика

рада или губило време на накнадно прибављање или трагање за импровизованим решењима.

Просторна и временска организација

С обзиром на природу самог метода рада, неопходно је да у учио-ници/просторији у којој се одвија час, постоји могућност померања клупа и столица. Мора се такође предвидети и слободна површина на зиду/школској табли на коју ће се повремено (у зависности од захтева радионице) постављати папири/постери настали као резултат рада на часу.

Све наставне јединице прилагођене су трајању једног школског часа. Наставник, односно школа има слободу да организује наставу и у форми двочаса, што је генерално, а код појединих тематских целина нарочито препоручљиво (посебно тамо где су за једну тему планиране по две радионице).

Извођење радионице/часова

Сваки сценарио нуди детаљан и прецизан опис поступака (корака) које је потребно следити.

Већина инструкција за наставника дата је описно, док су поједина упутства истакнута знацима навода. То је учињено у свим оним ситуацијама када је процењено да је посебно важно не дозволити могућност нехотичног испуштања значајних момената у појединим упутствима, уводним инструкцијама или закључцима.

После појединих тематских целина дати су предлози "задатака за вежбање". Они имају функцију подстицања ученика на самостални рад и даље и продубљеније бављење одређеним темама, а могу да послуже и као прилика за једну врсту претходног рада на датој тематици. Наставник има слободу да такве задатке и њихову реализацију и приказивање резултата прилагоди конкретним условима средине и могућностима и интересовањима ученика.

Прилагођавање/скраћивање програма

Приликом извођења појединачних радионица не препоручује се изостављање предвиђених корака јер се тиме може битно нарушити успешност остваривања циља не само поједине радионице већ и програмске (пот)целине. У ситуацијама када наставник процени да неће бити довољно времена за финализацију свих предвиђених корака, могуће је поједине, најчешће завршне, захтеве (нарочито оне који се тичу рада у малим групама) преформулисати у (заједнички) домаћи задатак. У таквим случајевима неопходно је на почетку следећег часа обезбедити време за извештаје група да би се на одговарајући начин "заокружила" целина.

Уколико се наставник нађе у ситуацији да је принуђен на скраћивања или прилагођавања програма, најбоље је да то уради уз консултације с ауторима програма.

О ГРАЂАНСКОМ ВАСПИТАЊУ

Француски књижевник и социолог Шарл Монтескје је још почетком 18. века записао: "Добро је створити демократију за народ. Али постоји нешто још боље и значајније: одгојити народ за демократију." И заиста, живот у демократском грађанском друштву пружа људима низ предности, права и слобода које им живот у ауторитарним, недемократским режимима и диктатурама ускраћује. Али, нема велике користи од тих могућности ако грађани не умеју да искористе све предности које им такав друштвени поредак нуди, или ако нису спремни да заштите демократски поредак и слободу ако некад буду угрожени.

Када говоримо о грађанима, грађанском друштву и грађанском васпитању, под речју "грађанин" мислимо на статус који има свако ко живи у демократској држави. Сви ми који живимо у Републици Србији смо грађани Србије. И у Уставу Србије, већ у првом члану, каже се да је Република Србија "демократска држава свих грађана који у њој живе", и да је наша држава "заснована на слободама и правима човека и грађанина". Наш статус грађанина се посебно наглашава чланом 13: "Грађани су једнаки у правима и дужностима и имају једнаку заштиту пред државним и другим органима без обзира на расу, пол, рођење, језик, националну припадност, вероисповест, политичко или друго уверење, образовање, социјално порекло, имовно стање или које лично својство".

Дакле, када кажемо да смо ми грађани, то значи да живимо у држави у којој сви имамо једнака права без обзира на класну или националну припадност, пол или било које друге разлике, а такво друштво зове се грађанско друштво.

Грађанско васпитање је дубоко укорењено у идеји Европе после Другог светског рата. Најважније промене до којих је дошло у Европи од почетка последње деценије 20. века довеле су до нових и сложених изазова, како у већ уведеним тако и у новим демократијама. Док се земље Западне Европе суочавају са убрзаним економским, друштвеним и политичким променама, земље Централне и Источне Европе желе да консолидују своје новоуспостављене политичке и економске поретке, да превазиђу наслеђе прошлости, да развију нову политичку културу и да у своје грађане усаде идеје демократије, људских права и владавине закона.

Грађанско васпитање, чији је циљ да ствара одговорне и информисане грађане, у данашње време се широко спроводи у целој Европи. Поред тога што пружа грађанима знање и стручност потребне за активно учешће у демократском грађанском друштву, грађанско образовање развија свест о важности активног учешћа грађана у процесима доношења одлука и њихове одговорности за будућност грађанског друштва.

Принципи ефикасности грађанског образовања обухватају:

- Објашњавање функционисања демократије и демократских институција;
- Схватање владавине права и људских права која се одражавају у међународним конвенцијама и другим споразумима;
- Јачање партиципаторних способности које дају могућност ученицима да се баве проблемима у друштву;

- Широко коришћење интерактивних метода наставе и учења усредсређеног на ученике; и
- Јачање културе демократије и мира у школи и у свим аспектима друштва.

Да би то постигао, процес грађанског образовања има три *димензије*:

- Когнитивну димензију (прихватање идеја, концепција, система)
- Социјалну димензију (способност да се демократија спроводи у разним облицима и у свим областима и фазама живота – у детињству, младости и у зрело доба, у школи, на стручној обуци, на високим студијама, на радном месту и у добровољним удружењима)
- Афективну димензију – препознавање и прихватање демократских вредности.

Важан елемент грађанског васпитања је *образовање за људска права*. Циљ образовања за људска права је јачање индивидуалне и групне свести о универзалности, недељивости и неотуђивости људских права и слобода и помагање грађанима да се супротставе неједнакостима заснованим на полу, етничком пореклу, језику, вери, друштвеном статусу, или на другим дискриминаторним особинама. Зато оно обухвата не само познавање чињеница о људским правима укључујући ту и познавање међународних и регионалних инструмената, него и познавање поступака и знања за унапређење и заштиту људских права на локалном, националном и међународном нивоу. Укратко, можемо говорити о три димензије наставе и учења о људским правима:

- стицање знања о људским правима;
- стицање ставова и знања за унапређење и заштиту људских права;
- развој средине која ће јачати учење и наставу у области људских права.

Грађанско васпитање се у данашње време широко спроводи у Европи како у формалном образовању као посебан школски предмет или предмет који прожима читав наставни план тако и у неформалним програмима. Постоји широка лепеза елемената формалног наставног плана и програма за грађанско васпитање у Европи. Преовлађују следећи модели:

- Грађанско васпитање се учи у *оквиру посебног предмета* (Албанија, Хрватска, Летонија, Румунија, Словачка...)
- Грађанско васпитање се учи кроз *интегрисане програме* или теме заступљене у више наставних планова и програма (Финска, Мађарска, Ирска, Португалија, Шведска, Швајцарска...)
- Формални наставни план и програм за грађанско васпитање укључује *комбинацију два модела*, кроз посебне предмете плус интегрисане програме и садржај који је заступљен у више наставних планова и програма (Аустрија, Бугарска, Француска, Немачка, Грчка, Италија, Шпанија, Украјина...)

Тамо где се ради о посебном предмету, тај предмет се среће под различитим именима, да споменемо само нека: грађанско васпитање (енг. цивиц едуцатион), грађанска проблематика, друштвене вештине, људска права и грађанско образовање, друштвене студије, човек и друштво, итд. И узрасти на којима се

оваква настава одвија такође варирају: негде се настава грађанског васпитања одвија током средњошколског школовања, а негде обухвата и неке разреде основне школе.

Наставни програм *грађанско васпитање* за И разред средње школе, који је усвојен и примењен као факултативни предмет током 2001/2. године, проистекао је највећим делом из програма "Учioniца добре воље" (Група МОСТ, Београд) и "Како можемо заједно" (Југословенски центар за права детета, Београд). Поред тога, у његовом стварању коришћена су и сазнања самих аутора/ауторки која су непосредно изникла из искустава у њиховој досадашњој примени. Оба програма настала су пре неколико година као одговор на потребе нашег социо-културалног, друштвеног и историјског контекста. Примењивани су у школама, установама, али и као саставни део активности појединих невладиних организација, клубова, дечјих и омладинских кампова. Резултати евалуације ових програма, укључујући не само садржај и метод, већ и посредне и непосредне ефекте које су произвели, определили су нас у уверењу да приликом креирања новог наставног факултативног предмета, треба да на најбољи могући начин искористимо баш та већ постојећа "домаћа" искуства.

Школске 2002/3. године, предмет *грађанско васпитање* уведен је као изборни у И разред средње школе, а сам програм разрађен у два наставна предмета: *грађанско васпитање 1*, за први разред средње школе и *грађанско васпитање 2*, за други разред средње школе.

Програм *грађанског васпитања 1* бави се питањима природе и начина регулисања односа у групи/заједници, ставова које имамо према другим људима и групама, начинима изражавања сопственог мишљења и општења са другим људима и посебно обучава ненасилној комуникацији и техникама мирољубивог решавања сукоба. Програм *грађанског васпитања 2* упознаје ученике са проблематиком људских права и права детета и припрема их и подстиче на поштовање и заштиту како својих тако и права других.

НАСТАВНИ ПРОГРАМ

ГРАЂАНСКО ВАСПИТАЊЕ 1

Први разред средње школе
(1 час недељно, 35 часова годишње)

Циљ и задаци:

Општи циљ предмета је да ученици средњих школа стекну сазнања, развију способности и вештине и усвоје вредности које су претпоставке за целовит развој личности и за компетентан, одговоран и ангажован живот у савременом грађанском друштву у духу поштовања људских права и основних слобода, мира, толеранције, равноправности полова, разумевања и пријатељства међу народима, етничким, националним и верским групама.

Задаци наставе предмета су:

- да се код ученика развија самопоштовање, осећање личног и групног идентитета;
- да код ученика развија способност разумевања разлика међу људима и спремност да се разлике поштују и уважавају;
- да код ученика развија комуникацијске вештине које су неопходне за сарадничко понашање и конструктивно решавање сукоба: аргументовано излагање сопственог мишљења, активно слушање, преговарање;
- да код ученика развија способност критичког расуђивања и одговорног одлучивања и делања;
- да ученици разумеју природу и могуће узроке сукоба и подстакну на сарадњу и мирољубиво решавање сукоба;
- ученици разумеју природу и начин успостављања друштвених, етичких и правних норми и правила и њихову важност за заједнички живот;
- да се ученици обуче техникама групног рада и групног одлучивања;
- да се избором садржаја и укупним начином рада у оквиру овог предмета поштују и практикују основне демократске вредности и подстакне њихово присвајање.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Уводни час

Међусобно упознавање, упознавање ученика са програмом и начином рада.

1. Ја, ми и други (6)

Ова тематска целина обухвата питања ставова које имамо према себи, другим људима и групама, личног и групних идентитета, развијања самопоштовања и разумевања и уважавања других.

- **Лични идентитет.** Израђујући "лични грб" или међусобним поређењем, ученици јачају самопоштовање, боље се упознају и подстичу да препознају и цене своје позитивне особине.
- **Откривање и уважавање разлика.** Кроз активности поређења по различитим критеријума ученицима се омогућава да упознају себе и друге, открију и прихвате постојеће сличности и разлике, као и да сагледају сложеност и међусобна преклапања властитих и групних идентитета.
- **Групна припадност.** Кроз израду и поређење "породичних стабала" или породичних албума и дискусију о различитим групама/удружењима којима ученици припадају ученици се уводе у проблематику личног и групног идентитета и њихових међусобних односа.
- **Стереотипи и предрасуде.** На основу описа властите и туђе групе откривају се и анализирају тенденције упрошћеног опажања и фаворизовања властите групе, као и неоправданог негативног опажања туђих група.
- **Толеранција и дискриминација.** Помоћу игре улога демонстрира се да су предрасуде и стереотипи које имамо према појединим групама људи један од узрока дискриминаторског понашања и да толеранција није увек позитивна.

Задаци за вежбање: Ученици налазе примере стереотипа, предрасуда и дискриминаторског понашања у школи, уџбеничкој и другој литератури, штампи, на ТВ и радију и приказују их на часу.

2. Комуникација у групи (8)

Ова тематска целина бави се начинима изражавања и саопштавања мишљења и комуникацијом са другима: посебно поступцима и вештинама ненасилне комуникације.

- **Самопоуздано реаговање.** Ученицима се предочава важност заступања властитих потреба и права на јасан и неагресиван начин. У малим групама ученици испробавају овакав самопоуздан начин реаговања у неколико свакодневних ситуација.
- **Гласине.** Кроз задатак серијске репродукције, где се једна информација ланчано преноси од једног до другог ученика, демонстрирају се начини искривљавања порука, тј. шумови у комуникацији и указује на важност добре комуникације за међусобно разумевање.
- **Неслушање.** Радећи у паровима ученици пролазе кроз искуство лоше комуникације изазване неслушањем, сагледавају разлоге који могу стајати у основи неслушања, а затим говоре о примерима доброг и лошег споразумавања из властитог искуства.

- **Активно слушање.** Ученици се упознају са различитим техникама активног слушања као начинима на који се може побољшати узајамна комуникација и те технике испробавају у краћим симулацијама.
- **Неоптужујуће поруке.** Ученицима се демонстрирају ефекти оптужујућих и неоптужујућих порука и важност заступања властитих потреба и права на јасан и неагресиван начин а затим се модел неоптужујућих порука увежбава кроз примену на ситуације из властитог живота.
- **Изражавање мишљења.** Настављајући започет дијалог супротстављених мишљења на примерима ситуација из породичног и школског живота, ученици стичу знања о праву на слободно изражавање мишљења и вежбају да своје мишљење образложе.
- **Вођење дебате и дијалога (2 часа).** Пошто се супротставе карактеристике дијалога и дебате као различитих комуникацијских образаца, ученици се упознају са уобичајеном процедуром припремања за дебату и изводе дебату на неку тему везану за комуникацију у њиховом искуству.

3. Односи у групи/заједници (20)

Ова тематска целина бави се проблематиком два основна типа односа у људским групама и заједницама: сарадњом и сукобима, односно развијањем способности, вештина и изграђивањем сазнања и ставова који воде остваривању солидарности, заједништва, разумевања, сарадње и мира међу појединцима, групама и заједницама људи, с једне стране и смањењу насиља, избегавању и ненасилном решавању сукоба и неспоразума међу људима, с друге стране.

Сарадња и заједништво (5)

- **Сарадња.** На примерима групног цртања и анализе оног што воле да раде, ученици увиђају личне и друштвене разлоге за сарадњу и заједништво и разматрају претпоставке за остваривање сарадње.
- **Групни рад.** На задатим примерима и на основу искуства у раду на претходним часовима, ученици се упознају са одликама тимског рада и анализирају улоге које су имали у групном раду.
- **Групно одлучивање.** Ученици се упознају са различитим начинима доношења одлука у групи и анализирају њихове предности и недостатке.
- **Учешће младих: "Лествица партиципације".** Ученици се упознају са различитим могућим степенима учешћа деце у акцијама или активностима (од "квазиучешћа" до дечјег самосталног избора и извођења акција), анализирају факторе од којих зависи могући степен активне партиципације и значај који она има за развој личности и остваривање права.
- **Радити заједно.** На примеру симулације једне школске ситуације ученици се вежбају у сарадничком понашању, толеранцији и преузимању одговорности.

Решавање сукоба (8)

- **Динамика и исходи сукоба.** Вежба у којој ученици пролазе кроз искуство конфликта треба да послужи као подлога за разговор о

улози претпоставки и очекивању у ситуацији сукоба, динамици конфликта и његовим могућим исходима.

- **Стилови поступања у конфликтима.** Пошто добију краћи опис узрасно прилагођене ситуације конфликта, ученици у малим групама разматрају могуће поступке страна у конфликту и дискутују од чега зависи како ће се поступати у конфликту.

- **Сагледавање проблема из различитих углова.** Ученицима се предочавају примери различитих конфликтних ситуација, а њихов задатак је да кроз заузимање позиције сваке од страна у конфликту и замишљање њихових потреба сагледају како изгледа конфликт посматран из различитих перспектива.

- **Налажење решења.** Анализирајући конфликте предочене у причама ученици се вежбају у налажењу интегративних решења, у којима нема победника и поражених већ све стране у конфликту успевају да задовоље своје потребе.

- **Постизање договора.** Кроз симулацију конфликта између две групе од ученика се тражи да путем преговарања постигну договор користећи претходно стечена знања и вештине.

- **Извини.** Кроз читање прича и играње улога ученици се уче да се пружањем и прихватањем извињења може избећи да неспоразуми прерасту у сукобе.

- **Посредовање.** Ученици се упознају са основним идејама, сврхом и поступком посредовања у сукобима и неспоразумима и испробавају стечена знања у једној ситуацији симулиране свађе међу друговима.

Насиље и мир (6)

- **Насиље у нашој околини.** Кроз разговор и анализу и разврставање прикупљених примера (из штампе, ТВ емисија, филмова) ученици уочавају различите врсте насиља (како оне видљиве тако и прикривене), стичу свест да насиље постоји у свим сферама друштва и да у свести већине постоје стереотипи о томе ко су насилници.

- **Вршњачко насиље.** Кроз анализу различитих ситуација ученици развијају осетљивост за препознавање насиља међу вршњацима, осећање личне одговорности и спремност на пружање помоћи жртви насиља.

- **Насиље у школи.** Кроз анализу типичних случајева из свакодневног живота у школи (вербална агресија ученика, омаловажавање ученика...) ученици се доводе до сазнања да они могу да буду: и жртве насиља и насилници али и борци против насиља у школи.

- **Постизање мира.** На основу анализе мишљења научника о насиљу и људској природи ("Севилска изјава"), мисли о миру мислилаца из различитих култура и приказа ликова неких од досадашњих добитника Нобелове награде за мир, ученици продубљују своје разумевање мира и претпоставки за очување и постизање мира.

Завршни час: Шта носим са собом. Разговор о искуствима и евалуација наставе целог предмета: ученици сами процењују која до сада стечена знања и вештине сматрају корисним и употребљивим ван учионице.

ГРАЂАНСКО ВАСПИТАЊЕ 2

Други разред средње школе
(1 час недељно, 35 часова годишње)

Циљ и задаци:

Општи циљ предмета је да ученици средњих школа стекну сазнања, развију способности и вештине и усвоје вредности које су претпоставке за целовит развој личности и за компетентан, одговоран и ангажован живот у савременом грађанском друштву у духу поштовања људских права и основних слобода, мира, толеранције, равноправности полова, разумевања и пријатељства међу народима, етничким, националним и верским групама.

Задаци наставе предмета су:

- да ученици разумеју природу и начин успостављања друштвених, етичких и правних норми и правила и њихову важност за заједнички живот;
- да се ученици уведу у разумевање појма права и упознају са Конвенцијом о правима детета и другим међународним документима која се баве људским правима;
- да ученици науче врсте права и разумеју односе међу правима и узајамност права и одговорности;
- да се код ученика развије осетљивост за кршење права, спремност за заштиту сопствених и права других и науче технике залагања за остваривање права детета;
- да се ученици подстакну и оспособе за активну партиципацију у животу школе;
- да се ученици обуче техникама групног рада и групног одлучивања;
- да код ученика развија способност критичког расуђивања и одговорног одлучивања и делања;
- да се ученици обуче ефикасном планирању заједничких акција и пројеката
- да се избором садржаја и укупним начином рада у оквиру овог предмета поштују и практикују основне демократске вредности и подстакне њихово усвајање.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Уводни час.

Упознавање са садржајем предмета и начином рада.

Права и одговорности (16)

Ова тематска целина уводи ученике у познавање и разумевање проблематике права и одговорности и развија способности, ставове и поступке који воде заштити и остваривању права.

1. Основни појмови (5)

- **Потребе и права.** Кроз разликовање базичних људских потреба од жеља и прохтева ученици се уводе у појам права.
- **Права и правила у учионици** Кроз дефинисање права, дужности и правила за рад у учионици, ученици долазе до увида у њихову

међусобну повезаност и развијају осећај "власништва" на демократски договореним правилима.

- **Права и закони.** На основу израде уговора са задатим елементима, ученици се упознају са суштином уговорног односа као сагласности воља и потребом законског регулисања права и обавеза.

- **Међународни документи о заштити права: Универзална декларација о људским правима и Конвенција о правима детета...** Ученици се упознају са историјатом настанка, природом и садржајем међународних докумената који се тичу људских и права детета.

- **Права и вредности.** На основу ситуације прављења избора, хијерархије и поређења понуђених вредности, ученици стичу увид у везу између права и вредности и упознају се са универзално прихваћеним вредностима које су у темељу људских права.

2. Врсте права и односи међу правима (5)

- **Врсте права.** Разврставањем картица на којима су исписана поједина права детета у задате категорије, ученици се упознају са садржајем Конвенције и врстама права.

- **Односи међу правима.** Ученици се упознају са основним принципима Конвенције и уводе у продубљенију анализу и разумевања међусобне повезаности и недељивости права.

- **Сукоб права.** На примеру довршавања започетих стрипова ученици стичу увид да сукобљена права могу да буду извор конфликта и да је за остваривање супротстављених права потребно пронаћи конструктивна решења.

- **Дечја и људска права .** Анализа Универзалне декларације/категиорија људских права и поређење са правима детета.

Задаци за вежбање: Познавање Конвенције и заступљеност права штампи. Ученици обављају испитивања познатих особа (рођаке, пријатеље, друге ученике) о томе колико познају Конвенцију и истражују да ли је и на који начин тематика права заступљена у дневној и омладинској штампи и приказују своје налазе на часу.

3. Права и одговорности (4)

- **Одговорности одраслих 1. и 2.** Разматрајући улоге и обавезе родитеља и наставника у остваривању појединих права ученици стичу увид у однос између права и одговорности. У наставку рада на овој теми, ученици се упознају са државним и међународним обавезама у области остваривања и заштите права детета.

- **Одговорности деце.** Кроз активност упаривања права и обавеза детета ученици развијају свест о личној одговорности за остваривање својих и поштовања туђих права.

Задаци за вежбање: Права и правила у учионици 2. На основу стечених знања и увида ученици поново разматрају, допуњују и прерађују "правила у учионици", која су израдили на првом часу са том темом.

4. Кршење и заштита права (2)

- **Кршење права детета.** Анализом задатих прича ученици се подстичу да препознају и развију осетљивост за ситуације кршења права детета.

- **Заштита права детета.** Полазећи од задатих конкретних ситуација кршења појединих права, ученици изналазе и разматрају начине деловања у таквим ситуацијама и упознају се са службама и организацијама којима могу да се обрате за помоћ у заштити/одбрани својих права.

Планирање и извођење акција у корист права (16)

Ова тематска целина припрема и подстиче ученике на активно учешће у животу школе и заједнице и омогућава систематизацију и практичну примену наученог у овом предмету. Ученици идентификују проблеме везане за дечја права у школи и средини, израђују план акције којом би те проблеме могли да решавају и изводе акцију у школи или локалној средини:

- **Сагледавање промена.** Разматрајући различите могуће токове будућности, ученици анализирају од чега све зависе будући догађаји, каква је улога сваког појединца у следу друштвених догађаја, освешћују личну одговорност и преиспитују спремност да се ангажују у решавању проблема деце и младих.
- **Партиципација у школи 1. и 2.** Ученици разматрају и дискутују различите сфере школског живота и рада у којима **сматрају** да би требало да учествују у одлучивању и оне у којима **су спремни** да активно учествују и деле одговорност.
- **Избор проблема 1. и 2.** Радећи у мањим групама, ученици прво идентификују проблеме младих/ученика у својој средини (школи или заједници) а потом их анализирају са становишта права која су прекршена. На основу приказа групних предлога и дискусије врши се избор оних проблема за даљи рад, на чијем решавању ученици реално могу нешто да ураде.
- **Како решити проблем 1. и 2.** Ученици се упознају са различитим врстама акција у прилог заштите и остваривања права, разматрају и врше избор типа акције која би могла да води решењу проблема идентификованих у претходној активности.
- **Израда плана акције 1. и 2.** Уз помоћ писане инструкције о томе шта све добар план акције треба да садржи, ученици израђују групне планове за своје акције.
- **Анализа могућих ефеката акције.** Ученици разматрају могуће ефекте планираних акција на различите групе људи и уз нове увиде дотерују своје планове акција.
- **Приказ и анализа групних радова.** Групе приказују своје планове и кроз аргументовану дискусију заједнички процењују колико су планови реални и оствариви. Такође освешћују каква је њихова улога у акцији и, анализирајући планове акција, понављају сазнања проблематике предмета грађанско васпитање И и ИИ. Затим бирају акцију или акције које ће изводити и договарају се о даљем извођењу акције.
- **Планирање и извођење акције – акција по избору ученика.** Овај део програма ученици изводе независно од распореда часова и излазећи из учионице. Полазећи од анализа акција, ученици дотерују своје планове акција и изводе акцију у корист дечјих права у школи или средини или планирају нове акције. Наставник је учесник као део тима и–или консултант.

Анализа и евалуација. Завршни анализа акција/планова и резимирање и евалуација наставе целог предмета.

РАДИОНИЧАРСКИ ПРИСТУП

Врсте радионица

Реч *радионица* по правилу је асоцијација за неку производну радионицу којој је циљ стварање конкретног, материјалног продукта. Овде је, међутим, реч о радионицама које имају своје продукте (плакати, цртежи, схеме, листе, закључци), али који су само у служби самог *процеса и начина рада* и представљају кључну добит за саме учеснике.

Радионице се међусобно разликују по свом садржају, циљу и узрасту коме су намењене, и сходно томе се могу класификовати. Најчешће и најјасније груписање радионица врши се у односу на њихову сврху, односно циљ. Као и свака класификација, и ова коју ћемо вам представити, само је оквирна, али верујемо да одражава суштину и на најбољи могући начин нас уводи у предмет нашег рада.

Разликујемо две основне групе радионица:

1. *Креативне радионице* – чији је основни циљ подстицање и развијање дивергентног мишљења и изражавања (подстицање вишеструког, слободног и лично обојеног трагања за решењем). То су, на пример, драмске, песничке, ликовне и друге радионице.
2. *Едукативне радионице* – чији је основни циљ стицање сазнања у широком смислу речи. У оквиру ове групе разликујемо:
 - Превентивне радионице – које су "психолошке" у правом смислу речи, усмерене на развој личности, идентитета и сл., а циљ им је примарна превенција. Спадају у групу едукативних радионица зато што им је циљ и стицање неких знања и увида (сазнања о себи, другима и сл.);
 - Когнитивне радионице – којима је циљ стицање конкретних знања и вештина, а такође и подстицање неких когнитивних процеса (планирања, стратегије учења, расуђивања и сл.).

Неки аутори у подгрупу едукативних радионица сврставају и радионице којима је циљ развијање неких социјалних вештина (разрешавање конфликта, управљање групом), а које комбинују карактеристике превентивних и когнитивних радионица.

Без обзира на то колико и како се радионице међусобно разликују, оне ипак имају и неке своје заједничке карактеристике (принципе, структуру, облик рада).

Препоручљив број учесника једне радионице креће се између 15 и 25.

Радионица као облик учења

С обзиром на то да је циљ едукативне радионице стицање неког сазнања, јасно је да се ту ради заправо о учењу. У зависности од конкретног циља, односно сценарија, у радионицама могу да се комбинују различити облици учења.

Заједно са *активним методом* (који подразумева менталну и моторичку активност учесника током рада), у радионицама се примењује и *метод*

искусственог учења. Када говоримо о тој врсти учења, не мислимо само на успостављање веза између узрока и последица, већ и на уобличавање личног доживљаја (искуства) у светлу неког новог садржаја. То уобличавање личног искуства се врши кроз размену с другим учесницима и водитељем групе, тако да говоримо и о *кооперативном учењу.* У радионицама се сусрећемо и са *учењем по моделу,* јер су учесници у прилици да посматрају остале учеснике (али и водитеља) у различитим ситуацијама и улогама, и на такав начин се ствара добра претпоставка за кориговање властитог понашања. Радионичарске активности најчешће представљају и *решавање* неког *проблема* (без обзира да ли је он когнитивни, емоционални или социјални), при чему се комбинује *конвергентно* (учење жељеног решења) и *дивергентног учења* (подстицање на трагање за различитим начинима – путевима доласка до решења).

Једна радионица, коју чини неколико активности (уводна, централна и завршна), обично траје један и по до два сата. У овом програму радионице су адаптиране да могу да се одвијају у оквиру једног школског часа.

Основни принципи радионичарског поступка

Свака радионица има врло јасно и унапред дефинисан план Ћ *сценарио,* од чијег квалитета, у великој мери, зависи њен успех.

Суштину сценарија чине *структуриране активности* које настају као резултат *конкретног захтева* који уводи водитељ радионице, а обједињене су око једне теме. Једну структурирану активност, најчешће обликује више конкретних захтева који се међусобно обједињују.

На пример, након краћег уводног излагања које отвара тему, учесницима се упућује захтев: "сада се поделите у мање групе од по троје". Када су се учесници поделили у групе, водитељ даје свакој групи унапред припремљен текст и упућује захтев: "прочитајте пажљиво текст, размислите и продискутујте што више решења којима бисте могли решити ту ситуацију". Учесницима се саопштава време које је предвиђено за то, а по истеку времена, следи нови захтев: "изаберите једно решење које је, по вашем мишљењу, најбоље и представник групе кога изаберете, представиће га осталим учесницима". Након предвиђеног времена, следи размена и дискусија.

Мање или више тако (или слично) структурираних активности чине сценарио једне радионице.

Добар сценарио подстиче кооперацију, а не такмичење и дискриминацију.

Свака радионица пролази и кроз неколико *основних фаза:*

а) Изазивање и уобличавање личног доживљаја – што у контексту когнитивних радионица значи проживљавање новог садржаја кроз властито искуство.

На пример, "покушајте да се сетите што више ситуација када је вама лично било важно да ваше мишљење буде саслушано". Дакле, захтевом непосредно изазивамо доживљај који уобличавамо кроз речи, при чему можемо користити и неке друге симболичке форме (цртеж, покрет);

б) Размена – следи након уобличавања и има функцију обогаћивања властитог искуства, а може да се одвија у пару, у мањој групи или у кругу (целој групи).

На пример, "изнесите то међусобно члановима своје групе";

- в) *Обрада* – је последња фаза у којој се размењен и обogaћен доживљај претвара у сазнање. Улога водитеља је овде нарочито значајна јер он смислено повезује све што се догодило током рада, сажима, уопштава и "враћа" то учесницима (уз отворен простор за њихов коментар).

Радионичарске технике

Сценаријом радионице треба увек прецизно назначити који су облици групног рада, тј. *техника* предвиђени.

Најчешће примењиване технике

Размена у целој групи је основни облик рада којим почиње и завршава свака радионица. Без обзира који од облика размене у целој групи се примењује, по правилу водитељ на крају сумира разговор.

Најчешће се примењују следећи облици:

- Разговор у круг – структурирана размена у којој учесници говоре по реду седења;
- Групна дискусија – мање структурирана размена у којој је врло важно обезбедити да што већи број учесника буде укључен, да се међусобно слушају и да се не скреће са основне теме;
- Мозгалица – је најкреативнији облик размене у којој учесници слободно асоцирају на задату тему. Водитељ подстиче на изношење што више деја које бележи на пано или таблу без селекције и вредновања Ово је динамична и често бучна техника која по правилу, како предвиђено време одмиче, резултира све оригиналнијим и новојим садржајима. Последња фаза је организација и обрада онога што је продуковано.

1. Најбоље је користити "отворена" питања (како? зашто?) која развијају комуникацију;
2. Увек треба бити свестан своје реакције на мишљења учесника и обезбедити да сва различита искуства буду једнако прихваћена ("У реду", "Добро");
3. Потребно је подстицати нове идеје и другачија мишљења ("Има ли неко другачије мишљење?", "Да ли неко жели још нешто да дода?").

Симултана индивидуална активност – након конкретног захтева, који може бити усмерен на унутрашње ангажовање (присећање, размишљање о нечему и сл.), или на видљиво (покрет или стварање неког продукта, нпр. цртеж), сви учесници су ангажовани, али свако за себе.

Савет

- Охрабрити пасивне и незаинтересоване чланове!
- Истаћи да у радионици нема вредновања тачних и погрешних решења!

Рад у паровима или малим групама – најчешћи је начин којим се организује размена у радионици. Некада је пожељно, а некада није, да се чланови мале групе међусобно добро познају, што ће зависити од садржаја саме активности.

Савет

- Водити рачуна да групе у току рада не ометају једна другу!
- Најоптималнији рад се обезбеђује када мала група има три–пет чланова!

Играње улога – техника која омогућава сагледавање ситуације из друге перспективе, Учесници "одигравају" различите улоге и ситуације и на такав начин усвајају нове вештине.

Савет

- Ситуације које су предмет одигравања треба да буду реалне и смислене за учеснике, јер је њихов ефекат тада бољи!

Уводне и завршне игре – могу се користити независно од самог програма радионице, што се нарочито односи на завршне игре. Њима се заокружује динамика групе и не морају тематски бити везане за циљ радионице. Уводне игре "отварају" садржај, односно уводе у доживљај који је предмет радионице.

Савет

- Приликом избора игара водити рачуна о узрасту учесника!
- *Иако то није предвиђено сценаријем, неку од игара можемо да уведемо када оциенимо да је опала концентрација и заинтересованост учесника. У таквим ситуацијама, игре "буде" и подижу расположење.*

Радионичарска правила

У сваком групном раду нужна су правила јер обезбеђују стабилност. Карактеристика радионичарских правила је да она нису непроменљива, али исто тако и, када се у договору са члановима групе уведу, морају бити поштована.

Правила се уводе на почетку рада групе и она постају правила свих чланова. Водитељ и учесници се позивају на њих увек када се прекрше.

Осим *основних правила*, с којима водитељ упознаје учеснике, могу се увести и *додатна правила*, у зависности од циљева и садржаја сваке конкретне радионице.

1. Сви учествују, нема посматрача, мада свако има право да задржи за себе неки свој доживљај (правило – "даље");
2. Сви учесници имају једнаку шансу да буду саслушани, а док један од учесника говори, остали га не ометају;
3. Свако мишљење је драгоцено, без обзира колико се разликује од осталих. Важно је само да буде изречено на начин који не вређа друге;
4. На почетку радионице учесници седе у великом кругу или у мањим групама, што је предуслов њихове равноправности. Сви се обраћају свима и сви се виде.

ЕВАЛУАЦИЈА

Увођење једног новог програма/наставног предмета, метода или начина рада у постојећи систем образовања (школу), увек покреће низ питања на која тек брижљиво и систематски изведена евалуациона истраживања могу да дају поуздане одговоре. Таква питања су на пример: да ли је само увођење новог предмета добра стратегија за остваривање жељеног циља (на пример, *јачање васпитне функције школе, задовољавање потреба ученика и сл.*) – *евалуација стратегије*; затим, да ли је сам понуђени програм "добар": довољно разрађен, примењив у пракси...– *евалуација програма као модела* и да ли се применом тог програма у пракси стварно постижу жељени циљеви – *евалуација праксе или евалуација примене програма*.

Задатак наставника који изводе један такав, нови предмет, није да одговоре на сва ова питања, иако их и они сами себи постављају. За то је потребно, планирати и обавити једно дуготрајније и систематско истраживање. Улога оних који непосредно учествују у пракси, пре свега наставника али и ученика, у таквој систематској евалуацији је нужна и драгоцену. Праћење, опис и евалуацију примене програма могу да обаве само они који тај програма изводе. Без познавања оствареног програма (сваки, ма како разрађен програм у пракси неминовно трпи неке измене и прилагођавања), не можемо да знамо шта је произвело утврђене ефекте.

Наставници, такође имају непосредан увид у ефекте које програм има на ученике али и на њих саме, и то како оне који су планирани циљевима програма, тако и оне непланиране па чак и нежељене ефекте.

Поред тога што пружа неопходан материјал за евалуацију целог програма грађанског васпитања, евалуација примене програма може да буде корисна и за саме наставнике: да им помогне у извођењу наставе али и да им пружи могућност за сопствени стручни развој и усавшавање.

Намена овог поглавља је да подстакне наставнике да евалуирају наставу овог предмета и да им помогне у планирању и извођењу те евалуације.

Евалуација радионица и њихових ефеката

Детаљним анализирањем изведених радионица, на пример, бићемо у могућности да установимо:

- у којој мери су се радионице одвијале на очекивани начин – ЕВАЛУАЦИЈА ПРОЦЕСА, и
- какви су њихови ефекти у поређењу с постављењим циљевима – ЕВАЛУАЦИЈА ЕФЕКТА.

Без обзира колико искустава имамо у организовању и вођењу радионица, евалуација је неопходна. Она је нарочито корисна за оне водитеље који су на почетку своје "радионичарске каријере", без обзира да ли говоримо о праћењу самог тока одвијања радионице или о њеним ефектима.

Као што је у претходном тексту речено, свака радионица има унапред осмишљен и дефинисан сценарио. То, међутим, не значи да он није подложен изменама, уколико се покаже као недовољно добар. С друге стране, и нека

проверено добра радионица, не мора изазвати подједнако добре ефекте код различитих учесника.

Евалуација процеса

Основни циљ евалуације процеса (дескриптивна евалуација) је да опише сам процес извођења активности, као и да га упореди са предвиђеним планом. Водитељ радионице, дакле, посматра *шта* се заиста дешавало, односно *шта* је довело до ефеката, било да су они добри или лоши.

Осим што сами прикупљају податке о процесу извођења активности, један део података водитељи добијају и од самих учесника.

Најбољи начин прикупљања података је да се након сваке радионице пишу *белешке* (види прилог – *дневник рада водитеља*). То може изгледати као додатно и непотребно оптерећење, али када се бележење установи као стална навика, биће користан извор информација. Чак и оне податке (као нпр. број учесника радионице) који нам се тог момента чине небитним, или претпостављамо да ћемо их касније упамтити и касније забележити, не треба испустити. На шта треба обратити пажњу:

- *Евиденција о учесницима*. Осим тога што бележимо број учесника и њихову активност, треба да обратимо пажњу и на то ко одустаје. На такав начин ћемо сазнати ко је више или мање заинтересован за овакав начин рада, односно, за садржаје којима се бавимо.
- *Одступања од предвиђеног програма, односно сценарија радионице* – ма колико нам се чини да је план радионице био добар (чак и кад је претходно тестиран и установљен као такав), на практичном нивоу може се десити да дође до потешкоћа. На пример, предвиђено време за обављање неке активности је било недовољно, захтеви постављени пред ученике су били преобимни и сл. Овакви подаци су добра основа за корекције које ћемо унети у наш рад.
- *Реакције учесника на поједине активности* – релативно су лако видљива понашања која одражавају заинтересованост или незаинтересованост за поједине елементе. Уколико установимо на пример, да је активност учесника опала, да се врпоље и да нису концентрисани, треба то да забележимо. Осим замора изазваног преамбициозним програмом, то може бити и последица садржаја који довољно не мотивише учеснике.
- *Атмосфера у групи* – често је врло добар показатељ (не)успешности неке радионице.

Поред посматрања, евалуација процеса заснива се и на подацима добијеним од самих учесника. Осим најједноставније могућности да дају вербалну оцену претходне радионице (било усмено, кроз разговор или писмено, одговарајући на упитник) препоручују се и неке друге форме које садрже и карактеристике игре. Овакве технике врло су стимулативне, и осим што нам дају корисне податке, позитивно утичу и на расположење учесника и општу атмосферу у групи. На пример, од учесника се може тражити да одређеним симболима (цртежом) дају своју оцену и да то усмено и образложе; на великом листу папира може се нацртати линија на којој учесници степенују своје задовољство неком активношћу и слично.

Евалуација ефеката

Сврха сваке радионице, дела програма или целог програма предмета *грађанско васпитање* је, у крајњој линији, да се код ученика постигну постављени циљеви. Да ли су ти циљеви остварени, можемо да знамо тек после извођења радионица ("деловања" програма), на основу испитивања промена код ученика и њиховим поређењем са циљевима. Утврђивање промена (у знању, способностима, ставовима ученика) није ни мало једноставан задатак. Он прво претпоставља да имамо снимљено почетно стање (пре примене програма, извођења радионице) и стање на крају (односно после деловања програма/извођења радионице), да би могли да "измеримо" промену. Следећи захтев је да имамо неки поуздан начин за испитивање ученика и утврђивање промене. Чак и кад су у питању знања, такви поуздани инструменти (тестови знања) нису увек на располагању наставницима а често је тешко, ако не и немогуће, направити објективне мерне инструменте типа тестова. Коначно, посебан проблем је приписивање утврђених промена или пак њиховог одсуства, деловању програма. Утврђени ефекти (промене) могу бити резултат деловања неких других фактора исто као што одсуство испитиваних ефеката у датом тренутку не мора да значи да се они касније неће јавити.

Све ове тешкоће, међутим, не значе да од евалуације ефеката појединих радионица, односно од праћења, описа и процене ефеката укупне наставе овог предмета, треба одустати. Објективно утврђивање (мерење) ефеката може да буде предмет спољашње, стручне евалуације програма, која се изводи у виду посебног истраживања, али су и поред тога процене ефеката које дају наставници и сами ученици, и поред тога што су вероватно мање поуздани и објективни, веома драгоцени за добијање потпуније слике. Наставникове процене ефеката биће утолико корисније и вредније уколико су дате описно, са конкретним примерима, а не као глобалне оцене (на пример, "ученици су постали толерантнији" је глобална оцена која не говори много, за разлику од описа промена понашања ученика у конкретним ситуацијама: "ученици током часова сада ређе прекидају једни друге, спремни су да саслушају до краја онога који говори"...).

Један начин процењивања ефеката радионице је прикупљање *изјава* учесника о томе какве ефекте они сами примећују, односно да ли је то искуство било за њих корисно, да ли су нешто ново сазнали, како је то утицало на њих итд. Овакве *изјаве* су *показатељ промена*, које поредимо са *критеријумима*, које изводимо из циљева радионице.

Осим групног разговора на крају, који сам по себи може представљати самосталну завршну радионицу, можемо користити и *упитнике* (*види прилог – примери евалуационих техника*). Упитник може представљати и увод у разговор. На такав начин водитељ добија низ релевантних података, а сами учесници имају могућност да изразе своје мишљење и да тако заокруже своју активну улогу у радионици као методу у којем нема посматрача.

Прилог:

ДНЕВНИК РАДА НАСТАВНИКА

Назив радионице

Присутност ученика

Ток одвијања радионице (уз посебан осврт на одступања од предвиђеног сценарија: скраћивања/продужења активности; изостављања/додавање активности и сл.)

Карактеристичне реакције ученика (не/заинтересованост, умор, коментари у односу на специфичну активност и сл.)

Општа атмосфера (расположење, комуникација ученик–ученик и наставник–ученик)

Остало (запажања, коментари)

Први пример

	1	2	3	4	5
<i>Атмосфера је била</i>					
<i>Теме су биле</i>					
<i>Начин рада је био</i>					

Други пример

<i>Највише ми се допало:</i>
<i>Најкорисније је било:</i>
<i>Радо бих променио/ла:</i>
<i>Још бих желео/ла да научим:</i>

Трећи пример

ПРОЦЕДУРА: <i>1. тражити од ученика да лист папира А4 пресавију на 4 једнака дела;</i> <i>2. у три дела треба да нацртају позитивна осећања везана за радионицу/блок/програм, а у четвртом делу треба да буду представљена негативна осећања;</i> <i>3. појединачно објашњавање цртежа (у круг);</i> <i>4. симболична елиминација негативних осећања – тражити од ученика да четврти део папира исцепају и баце на заједничку хрпу у средини круга.</i>

РАДИОНИЦЕ

Радионица: УВОД

ЦИЉ:

Циљ ове радионице је да се ученици обавесте о циљевима и задацима програма и начином рада, и да се међусобно упознају.

ЗАДАЦИ:

- упознавање ученика са садржајем и циљевима предмета;
- упознавање са начином рада;
- међусобно представљање ученика;
- саопштавање очекивања од предмета.

Материјал за рад:

- папир и оловке за сваког ученика;
- велики папир (хамер или пакпапир) за исписивање правила;
- селотејп за качење беџева.

ОПИС АКТИВНОСТИ:

На уводном часу, потребно је да се ученици упознају са садржајем предмета и начином рада и да добију још неке конкретније информације у односу на оне које су имали прилике да прочитају у Информатору. Такође, пошто ће у многим случајевима групе бити састављене од ученика из различитих разреда, неопходно је да се они међусобно упознају и да се развије атмосфера у којој ће се ученици осећати пријатно.

Пошто је ученицима ово први сусрет са новим предметом а вероватно и са радионичарским начином рада, веома је важан начин на који ће их наставник увести у ново и непознато. Основне информације о предмету треба да буду сажете, разумљиве ученицима, и такве да их додатно заинтересују и мотивишу за похађање наставе. Наставник треба да говори јасно и одмерено, да дозволи ученицима да питају и траже разјашњења, да својим ставом и понашањем показује подршку и да се труди да створи атмосферу у којој ће се ученици осећати опуштено.

Први корак:

Упознавање са предметом

Предлажемо да наставник на следећи начин упозна ученике са садржајем предмета и начином рада.¹

1. Задаци и циљеви предмета

"Добар дан. Драго ми је што сте изабрали да ове школске године похађате наставу грађанског васпитања и што ћемо радити заједно. Ја сам(име и презиме) и иначе радим као у овој школи.

Пре него што се и ви представите желим да вас мало детаљније упознам са предметом: шта ћемо ту учити и како ће изгледати часови.

¹ Ово је само предлог за наставнике којима је ово прва радионица. Наставници се наравно не морају дословно држати понуђеног текста.

Најпре, шта значи *грађанско васпитање*? Претпостављамо да то не значи "васпитавање за живот у граду", већ да реч *грађанско* значи нешто друго. Сви ми који живимо у Републици Србији грађани смо Србије. И у Уставу Србије, на самом почетку, каже се да је Република Србија "демократска држава свих грађана који у њој живе", и да је наша држава "заснована на слободама и правима човека и грађанина".

Када кажемо да смо ми грађани, то, дакле, значи да живимо у држави у којој сви имамо једнака права без обзира на класну или националну припадност, пол или било које друге разлике, а такво друштво зове се грађанско друштво.

Живот у грађанском друштву тражи од свих нас да поштујемо једни друге и уважавамо разлике које међу нама постоје. Тражи да сами одлучујемо о стварима које су важне за нас, а пошто нећемо увек имати исто мишљење, морамо знати како да се договарамо и радимо заједно, како да заступам своја убеђења и решавамо сукобе, како да препознамо и избегнемо насиље, шта можемо да урадимо за очување мира.

Управо овим знањима и вештинама које су потребне за живот у грађанском друштву бавићемо се на овим часовима. Овај предмет ће нам помоћи да боље упознамо себе и друге, да се боље разумемо, дружимо, разговарамо и договарамо.

2. Начин рада

Како ће изгледати сами часови? Они ће се знатно разликовати од часова других предмета. На овим часовима нећете седети и слушати предавања. Све што ћемо учити радићемо кроз разговоре и вежбе који често личе на игру а, у ствари, баве се врло озбиљним и важним стварима. На часовима ћемо доста разговарати, размењивати искуства, играти се различитих игара, понекад цртати, глумити или замишљати различите ствари, а повремено ћете имати да нешто урадите изван учионице.

Овај предмет нема уџбеник: добићете списак тема којима ћемо се бавити, посебне прилоге – краће текстове који описују и појашњавају поједине појмове или појаве и предлоге за литературу коју можете да користите. Од вас ће се очекивати да сами пронађете и употребите различите изворе информација: књиге, штампану, радио, ТВ, филм.

Из овог предмета нећете добијати уобичајене оцене. Постојаће описне оцене које неће ни на који начин утицати на ваш школски успех. Од наставника се очекује да врло кратко опише колико је сваки ученик редовно похађао наставу и колико је био активан и заинтересован. Важно је да знате да ћете и ви с времена на време бити у прилици да оцењујете предмет и наставника. Наиме, да бисмо знали колико је оно што овде радимо вама занимљиво и корисно, имаћете прилике да кажете шта вам се свиђа а шта не, да дате своје предлоге и сугестије.

До сада сте ви слушали мене а сада ћу ја мало да слушам вас па ћемо

онда на крају овог часа да склопимо заједнички договор о раду. Ево мог предлога."

Други корак:

Међусобно представљање

Наставник каже:

"Пошто долазите из различитих разреда и не знате сви једни друге, хајде прво да свако направи свој беџ, тако што ћете на парчету папира, које ћу вам поделити, написати своје име или надимак, како већ хоћете да вас овде ословљавамо. Предлажем да ове беџеве стављамо и још следећи час или два, док не упознамо једни друге.

Нека ово буде и прилика да сазнамо шта свако од нас очекује од овог предмета. Предлажем следеће: нека свако мало размисли и на парчету папира напише две ствари: прво, шта би волео (волела) да доживи на часовима овог предмета, друго, шта не би волео (волела) да доживи на часовима овог предмета. А онда ћемо се једни другима представити и прочитати шта смо написали."

Ученицима се поделе папири и да пет минута да од *мањег папира* направе беџеве и прикаче их, а да на *већим папирима* испишу своја очекивања тј. одговоре на два питања.

"Сада ћемо ићи редом, у круг, и свако ће се прво кратко представити тако што ће рећи своје име или како би волео да га овде ословљавају, и из ког разреда долази и потом прочитати своја очекивања. Ево, ја ћу почети а онда ћемо наставити на десну страну."

Наставник се обавезно први представи и кратко изнесе своја очекивања а онда пажљиво слуша остале ученике који се редом представљају и говоре своја очекивања од наставе. Наставник прикупи ученичке цедуљице и каже да ће на крају школске године сви имати прилике да их поново погледају и процене колико је оно што се догађало било у складу са њиховим очекивањима.

Трећи корак:

Договор о раду: основна правила

"Да би постигли ово што бисте ви желели, а да нам се не би догодило баш ово што ви не бисте желели да нам се догоди, неопходно је да се на самом почетку договоримо о неким основним правилима. Ја ћу вам данас предложити нека правила а ви ћете имати прилику током свих наредних сусрета да ту листу правила допуњавате или мало мењате."

Водитељ излаже правило по правило и испишује их на великом листу папира.

1. правило: сви учествују, нема посматрача, мада свако има право да задржи за себе неки свој доживљај (правило "даље").

"Биће много тема о којима ћемо разговарати, и врло је важно да сви могу да кажу оно што мисле и осећају, што су доживели

или сазнали. Само у том случају могућа је права размена међу свима нама, и осећање да сви равноправно дајемо свој допринос. Не заборавите да од свакога од нас зависи како ће радионица изгледати. Наравно, уколико у некој ситуацији из било ког разлога не желите да свој одговор поделите са другима, само реците даље".

2. **правило: свако мишљење је драгоценост, без обзира колико се разликује од осталих. Важно је само да буде изречено на начин који не вређа друге.**

3. **правило: сви ученици имају једнаку шансу да буду саслушани, а док један од ученика говори други га не ометају.**

"Треба, дакле, да пажљиво слушамо онога ко говори, јер ће нам то помоћи да се добро разумемо. Истовремено, слушање другог и нама помаже, јер оно што други говори подстиче и нас да се нечега сетимо, смислимо."

4. **правило: на почетку радионице ученици седе у кругу или у мањим радним групама.**

"Седење у кругу служи да се сви што боље видимо и чујемо. Оно је и предуслов равноправности, јер омогућује да се сви обраћају свима и да сви виде све."

Наставник провери да ли је свако правило прихватљиво ученицима и позове ученике да се убудуће сами позову на правило уколико виде да се неко крши. Лист са исписаним правилима се сваки пут доноси на час и пре почетка рада залепи (окачи) на неко видљиво место.

Напомена:

Прављење беџева је неопходно само тамо где се ученици међусобно не познају, или тамо где их наставник не зна.

ЈА, МИ И ДРУГИ

Радионица: ЛИЧНИ ИДЕНТИТЕТ

ЦИЉ:

Циљ ове радионице је да се ученици боље међусобно упознају и да подстакне њихово осећање самопоштовања и личног идентитета.

ЗАДАЦИ:

- да ученици препознају и цене своје и туђе позитивне особине
- да се код ученика развија самосвест и лични идентитет
- да се ученици међусобно боље упознају

Материјал за рад:

- папир и оловке за сваког учесника.
-

ОПИС АКТИВНОСТИ:

Први корак:

Наставник позива све ученике да активно учествују у вежби "Интервјуисање у паровима" пратећи редом све критеријуме које ће он задавати за разговор.

Напомене:

- важно је да сви ученици учествују, ако је непаран број ученика учествује и наставник;
- у "интервјуисању у паровима" оба учесника бивају интервјуисана;
- за разговор је потребно од 3 до 5 минута према процени професора који прати дешавање у групи.

Први критеријум за интервјуисање:

- Изаберите некога ко има исту или сличну боју очију као Ви.

Садржај за разговор: испричајте нешто о свом имену, како сте га добили, да ли вам се допада, да ли имате надимке...

Други критеријум за интервјуисање :

- Приђите неком ко је приближно исте висине као Ви.

Садржај за разговор: издвојте три своје добре особине, које волите и цените код себе и преко њих се представите другој особи.

Трећи критеријум:

- Број браће и сестара, покажите прстима и приђите особи која има исти број као Ви.

Садржај за разговор: сетите се особе која је на Вас имала утицај као позитиван узор и због које сте Ви делом онакви какви сте и испричајте свом пару причу о тој особи.

Четврти критеријум:

- Изаберите неког са ким бисте у овом часу волели да попричате.

Садржај за разговор: Испричајте неки свој успех, нешто што сте добро урадили, на шта сте поносни.

Други корак:

Следи круг у коме ученици редом, како седе или како се ко буде сетио, треба да издвоје неку своју јединственост, посебност и да је кажу наглас. То по чему су посебни може бити хоби којим се баве, неко специфично умеће, карактеристика, понашање за које мисле да важи само за њих и ни за кога другог у њиховој групи.

Уколико то што су издвојили важи још за неког у групи потребно је да смисле нешто ново, све док не пронађу своју "специфичност". Сваку јединственост остали ученици могу да поздраве на договорен начин: аплаузом, браво...

Разговор након вежбе:

- Колико су слични а колико различити?
- Да ли их је нешто изненадило што су код свог пара у овом разговору открили?
- Колико је важно бити посебан?
- Како су се осећали када су са другима поделили оно по чему су јединствени?

Радионица: ОТКРИВАЊЕ И УВАЖАВАЊЕ РАЗЛИКА

ЦИЉ:

Циљ ове радионице је да ученици открију и прихвате постојеће сличности разлике међу собом и људима уопште и да сагледају сложеност и преклапања властитих групних идентитета.

ЗАДАЦИ:

- открити међусобне сличности и разлике;
- испитати природу и порекло разлика међу људима;
- сагледати да истовремено припадамо различитим групама.

Материјал за рад:

- није потребан.

ОПИС АКТИВНОСТИ:

Први корак (за почетну активност потребан је већи слободан простор): Сви ученици су у средини просторије. Наставник каже да ће, један по један, изнети низ критеријума по којима ученици могу да се групишу. После сваког изговореног критеријума ученици се крећу по простору и траже оне са истим карактеристикама и тако формирају групе. На пример, ако је критеријум "омиљена боја", свако изговара своју боју и тражи оне који имају исту карактеристику.

Критеријуми за груписање:

- омиљена боја,
- знак у коме сте рођени,
- годишње доба које волите,
- ред рођења ("јединац, прво, друго... рођени"),
- музика коју најрадије слушате,
- инструмент који свирате,
- врста филмова које волите.

Други корак:

Седећи у кругу или у клупама ученици анализирају претходно искуство.

Могућа питања за дискусију:

- Како сте се осећали док сте били у малим, великим групама, сами?
- Да ли сте се нашли у некој групи са неким за које нисте очекивали да ће бити у истој групи?
- Да ли сте нешто ново сазнали о неком?
- Да ли сте мислили да сте у некој групи слични и по другим стварима осим наведене карактеристике?
- Да ли можете да нађете број група којима припадате?
- Да ли је потребно да будемо слични да би се с неким дружили?
- Да ли вас разлике и на који начин ометају у дружењу...?

Трећи корак:

Док наставник записује на табли или постеру, ученици "избацују", како се ко сети, што више карактеристика по којима су сви људи исти или слични, оно што је заједничко свим људима. Подстаћи ученике да се не ограниче само на спољашње, физичке карактеристике.

Дискусија:

- Шта је извор сличности?
- Да ли у оквиру оног што је заједничко свим људима могу да постоје различита "решења" или "одговори". (На пример, сви људи морају да једу али постоје разлике у врсти хране коју имају и бирају да једу.)

Четврти корак:

Ученици сада треба да излистају што више ствари по којима се људи међусобно разликују/сврставају у различите групе. Наставник и то записује на другом делу табле/другом постеру.

Дискусија – анализа разлика:

- Како можемо да групишемо разлике (порекло: урођене, стечене васпитањем и утицајем културе друштва, лични избор; трајност: трајне и привремене)?
- Како се односимо према разликама? У којој мери нас привлаче сличности а у којој разлике?

Пети корак:

Коментар наставника/це – нагласити позитивни аспект постојања разлика међу људима јер нам упознавање тих разлика омогућава боље разумевање себе, а с друге стране, и богатство могућности за наш лични развој као и развој заједнице којој припадамо.

Радионица: ГРУПНА ПРИПАДНОСТ

ЦИЉ:

Циљ ове радионице је да ученици постану свесни важности припадања породици и другим групама.

ЗАДАЦИ:

- израда и поређење породичних стабала;
- разговор о групама којима припадамо и како то утиче на нас.

Материјал за рад:

- фломастери (40 комада);
- папир А-4;
- селотејп;
- цедуље за поруке.

ОПИС АКТИВНОСТИ:

Први корак:

Сваки ученик добија бели папир на коме треба да нацрта своје породично стабло. У њему издваја и записује најблискије рођаке.

Када заврше писање наставник подстиче разговор питањима о утицају породице на појединца, када је тај утицај најјачи, зашто је припадност породици тако значајна...?

Други корак:

У наредној активности ће ученици имати прилику да још нешто ново сазнају једни о другима. За почетак треба да се поделе у парове, а затим да свако за себе размисли којим двема групама припада. Под групом се подразумева скуп неколико особа које воле да раде сличне ствари, или имају слична интересовања, сличне особине, или раде заједно неки посао... (на пример, групе љубитеља хорског певања, групе атлетичара, групе добрих цртача стрипа, љубитељи хорор филмова и сл.).

Поред тога, треба да смисле и групу којој би волели да припадају, а не припадају јој тренутно. Треба да смисле бар једну, а могу и више, ако желе. Те групе означавају нешто што би желели да раде или какви би желели да буду...

Трећи корак:

Следи разговор у пару . Треба да се договоре ко ће у пару бити особа **А**, а ко особа **Б**. Прво ће особа **А** интервјуисати особу **Б**, а затим ће заменити улоге. За интервјуисање је предвиђено по 5 минута.

Четврти корак:

Када заврше интервју, представљају једни друге преко група којима припадају и којима би волели да припадају. ("Јелена припада групи пливача и песника а волела би да припада групи гитариста.")

Питања за разговор:

- Зашто нам значе групе којима припадамо? Шта важно добијамо у њима?
- Колико припадност групи утиче на наше понашање, ставове?
- Да ли понекад припадност групи бива ограничење за нас и зашто?
- Како у оквиру групе задржавамо право да будемо посебни? Да ли је то увек могуће?

Пети корак:

Сваки ученик добија папирџ на коме треба да напише реченицу подршке, лепих жеља коју би упутио свакоме у групи. Аутори се не потписују. Написане цедуљице се сакупе на гомилу и свако добија по једну.

У завршном кругу се могу прочитати реченице подршке.

Радионица: СТЕРЕОТИПИ И ПРЕДРАСУДЕ

ЦИЉ:

Циљ ове радионице је да ученици разјасне значење појмова и појава стереотипа и предрасуда и дискриминације.

ЗАДАЦИ:

- да кроз вежбу препознају групације које су на разне начине издвојене;
- да схвате процес генерализације;
- да препознају предрасуде и њихов значај;
- да кроз лични доживљај издвојености препознају и боље разумеју друге који су издвојени, изложени.

Материјал за рад:

- папир и оловке за сваког ученика;
- пакпапир за прављење "зида предрасуда".

Прилог:

- листа "Стереотипи и предрасуде" за сваког ученика.

ОПИС АКТИВНОСТИ:

Први корак:

Сваки ученик добије папир А–4. На врху папира треба читко да напише име групе којој не припада, припадника неке професије, нације, религије, пола, узраста, интересне групе... Затим свако прочита шта је написао па, уколико се нека група понавља, потребно је да се пронађе друга.

Други корак:

Папири круже, додају се првом слева, и свако на папир уписује неку "типичну" особину припадника те групе (нпр. политичари су..., Роми су...) затим пресавије папир тако да се не види шта је написано испред и додаје даље. На крају се папир врати ономе ко га је послао и он допише неку особину, раширено мишљење о тој групацији.

Напомена:

Уколико је група већа од 15 ученика, да не би писање предуго трајало, група се може поделити на пола тако да папири круже само између учесника у мањим групама.

Трећи корак:

Сви папири се читају у великом кругу, а затим се закаче на припремљен пак–папир и направи "зид предрасуда".

Четврти корак:

Разговор након вежбе:

- Шта представља овај зид?
- Да ли је било тешко смишљати карактеристике група?
- Да ли су једнако заступљена позитивна и негативна мишљења?
- Како, по вашем мишљењу, настају предрасуде?
- Како се могу превазићи?

Напомена:

После дискусије ученика наставник резимира основне појмове:

"Ставовe према другим људима често усвајамо несвесно. На њих од најмлађег узраста утичу ставови најближих чланова породице, а касније и вршњаци. Мишљење о другим људима формира се и под утицајем порука које шаљу мас-медији. Деца рано могу почети да одбацују и омаловажавају особе које се од њих разликују по полу, способностима, обичајима, култури и раси. И одрасли и деца често доносе закључке о другим особама и групама људи не познајући их стварно, већ на основу непотпуних и врло често нетачних података."

Стереотипи – поједностављена *мишљења и генерализације* о одређеној групи људи, са претпоставком да сви чланови те групе имају одређене карактеристике (углавном негативне али могу бити и позитивне).

Предрасуде – негативна *осећања и ставови* према групи или појединцу, нису базирани на разумном и уравнотеженом сазнању и искуству са тим појединцем или групом.

Дискриминација – *поступање* према појединцу или групи различито од поступања према другима, засновано на личном схватању или мишљењу (углавном негативно али мође бити и позитивно)

Пети корак:

Сви учесници стану у низ један поред другог, као у врсти, а наставник чита предложене тврдње. Сви они на које се та тврдња односи, за које је та тврдња тачна, треба да искораче, пређу на другу страну, преко пута првобитног низа. За тренутак ту треба и да остану.

Важно је нагласити да када чују одређену тврдњу и размисле да ли она вреди за њих, могу одлучити да ли желе да се изјасне и пређу на другу страну или не. Када се нађу на другој страни треба да се погледају они који су се нашли на тој страни а затим да погледају и оне који су остали у почетном низу. Важно је да прате осећања, реакције, мисли које им се јављају, али да у том тренутку ништа не говоре. Уколико буду имали недоумица око значења понуђених тврдњи, битно је нагласити да их сами тумаче и одређују своје значење.

Наставник гласно ишчитава тврдњу по тврдњу, дајући довољно времена да након сваке понађу своје место у почетном или низу преко пута.

"Нека искораче и пређу на другу страну:

- сви они који воле да слушају страну музику,
- сви они чији су родитељи завршили факултет,
- сви они који имају неки физички видљив или невидљив недостатак,
- сви који често иду у позориште,
- сви они који не једу месо,
- сви они који си икада доживели насиље у породици,
- сви они који верују у Бога,
- сви они који воле да читају популарне књиге,
- сви они који су имали алкохолочара у породици,
- сви они који су икада били деца."

Напомена:

Наставник може мењати и прилагођавати тврдње имајући у виду специфичности групе.

Шести корак:

Дискусија и коментари:

- Да ли им је било тешко да се изјасне и код којих тврдњи?
- Да ли су се у неком избору нашли сами и како су се тада осећали?

Прилог:

СТЕРЕОТИПИ И ПРЕДРАСУДЕ

Када се већ људи непрестано срећу са припадницима различитих група, важно је знати какве су друге групе и имати неку слику о њима. Човек не може да лично упознаје све друге и да формира властиту слику о њима, али то није ни потребно. Јер, у нашој околини (групи) чекају нас већ готове приче о томе какви су припадници других група и шта можемо да очекујемо од њих. Већ и мала деца "знају", на пример, да су Јапанци вредни, да су жене лошији возачи од мушкараца, да је народ којем припадају (свеједно о којем народу се ради) изузетно храбар и поносан, итд. Ове слике су нужно упрошћене, па их зато називамо **стереотипима**. Већ самим тим што су упрошћене, оне су мање или више погрешне, а неке од њих су сасвим погрешне али, у целини посматрано, може се рећи да нам оне помажу да имамо стабилну, предвидљиву слику о свету у којем живимо и да се у њему лакше сналазимо.

Али стереотипи немају увек само ту, да је тако назовемо, сазнајну функцију. Они јесу упрошћени, али су по правилу упрошћени на исти начин, пристрасни, тако да друге групе, "Њих", приказују у лошијем светлу од "Нас". Зашто? Психолошка истраживања су показала да већ сама подела на "нас" и "њих" води ка разликама у опажању и вредновању. Услед базичне потребе за самоцењењем, људи су мотивисани да властиту групу виде као другачију, бољу од осталих, њима туђих група, па ће у складу са том потребом изграђивати одговарајуће стереотипе. Посебно значајну улогу стереотипи добијају онда када постоје **предрасуде** једне групе према другој. Под предрасудама мислимо на негативне ставове, праћене јаким негативним осећањима а обично логички незасноване и неутемељене на личном искуству. Негативни стереотипи о другој групи служе да оправдају такве предрасуде, да докажу да су негативна осећања и непријатељски поступци према припадницима друге групе разумљиви и оправдани.

Радионица: ТОЛЕРАНЦИЈА И ДИСКРИМИНАЦИЈА

ЦИЉ:

Циљ ове радионице је да се ученицима приближе појмови дискриминације и толеранције.

ЗАДАЦИ:

- увести и појаснити појмове дискриминација и (не)толеранција;
- сагледати природу и порекло дискриминације;
- сагледати последице нетолеранције на различитости.

Материјал за рад:

- прилог 1 (за сваког ученика);
- прилог 2 – текст "У купеу", пет примерака;
- умножене табеле – Путници из купеа (за сваку групу);
- оловке за писање.

ОПИС АКТИВНОСТИ:

Први корак:

Обнављање појмова обрађених на прошлом часу (предрасуде и стереотипи) и увођење нових појмова дискриминације и толеранције, тако што ће прво ученици дефинисати и описати те појмове онако као их они разумеју а након тога им наставник подели материјале (прилог 1).

Други корак:

Пет добровољаца, активнијих ученика, треба да припреми кратку драматизацију "У купеу" (прилог 2). Уколико нема заинтересованих ученика драматизација може и да се прочита. Остатак групе се неким игровним начином може поделити у радне групе од по троје–четворо.

Трећи корак:

Одигравање или читање драматизације.

Четврти корак:

Попуњавање табела – Путници из купеа.

Пети корак:

Анализа добијених одговора тако што се продискутује сваки лик посебно:

- Колико су слично проценили понашање појединих ликова?
- Да ли им је било тешко на направе разлику између ових појмова и зашто?
- Да ли дискриминацију могу да одржавају и они који немају предрасуде – из страха, конформизма или навике?
- Да ли је свака толеранција сама по себи добра? Може ли се толерисати и насиље, кршење нечијих права?
- Који су начини порицања/неувиђања властитих предрасуда?
- Како би они у сличној ситуацији поступили и зашто...?

Шести корак:

Коментар наставника/це – нагласити важност отвореног реаговања на дискриминацију јер је то једини начин да се она спрећи или бар ублажи. При

томе, није нам циљ да нападнемо особу која врши дискриминацију већ да утичемо на њу да промени своје понашање и постане толерантнија.

Прилог 1.

НЕТОЛЕРАНЦИЈА И ДИСКРИМИНАЦИЈА

ДИСКРИМИНАЦИЈА = (на латинском: *дисцриминаре* = правити разлику) је страна реч за "разликовање", али, такође, означава и понашање које прати предрасуде: јавно испољавање негативних осећања према припадницима група или поступање према људима на неправедан и омаловажавајући начин само зато што припадају некој групи. У таквом значењу се, на пример, говори о полној дискриминацији, расној дискриминацији, дискриминацији при запошљавању итд.

ПАЖЊА! Дискриминација и предрасуде не иду увек заједно. Неко ко је пун предрасуда можда неће смети да их јавно испољи због страха од санкција. Исто тако, неко ко не гаји непријатељска осећања према члановима неке групе ипак може да активно или пасивно доприноси њиховој дискриминацији, из страха или из конформизма.

НЕТОЛЕРАНЦИЈА = нетрпељивост према понашању и ставовима другачијим од властитих. Толеранција, с друге стране, означава допуштање оних ставова и понашања које ми лично не прихватамо (није примерено звати толерисањем допуштање или подстицање нечега што особа одобрава).

ПАЖЊА! Из овакве дефиниције не следи, како се то обично прихвата, да је свака толеранција добра а свака нетолеранција лоша. Људи ће се лако сложити да не треба толерисати оно што угрожава права других или је супротно моралним нормама. Ако се жели да реч нетолеранција ипак задржи само негативно значење, онда се њоме означава нетрпељивост према разликама које (по мишљењу говорника) треба толерисати јер су безопасне или чак пожељне.

Прилог 2. Драматизација "У КУПЕУ"

Путници у купеу: ИЛИЈАЗ, ИВАН, ВЕСНА, БИЉАНА, ПЕТАР, сви узраста 20–25 година.

ИВАН (Илијазу): Ти, "гробару", марш напоље из нашег купеа! Знам ја вас "партизановце" добро, мука ми је од вас! Сви сте ви лажови и преваранти, нећу да цео пут пазим шта ћеш да ми подвалиш. Море, очистићемо ми звездаши Србију од вас!"

(Изгура Илијаза из купеа.)

ВЕСНА (Ивану): Мало си претерао, али си у суштини у праву. Са њима треба тако. Да се разумемо, немам ја ништа против "гробара", али је чињеница да подмећу и лажу.

БИЉАНА: Е, неће тако моћи. Гробари имају иста права као сви остали, овај младић је путник као и сви ми и нико нема права да га малтретира. Позваћу кондуктера да га врати а тебе (обраћа се Ивану) ћу пријавити за оно што си урадио.

(Биљана одлази по кондуктера, а и Иван за сваки случај напушта купе.)

ПЕТАР: Свака част овој девојци. И ја сам мислио исто што и она али, право да вам кажем, нисам смео да се мешам. Чим сам видео да је онај мишићави са нама у купеу, хтео сам да седнем негде друго, знао сам да ће да се закачи за овог сиротог "гробара". Стварно ми се гаде ти надобудни "звездаши", и плашим их се, прави су фанатици.

(Улазе Илијаз и Биљана)

ИЛИЈАЗ (Биљани): Хвала, госпођо, што си ми помогла, ми "гробари" нисмо насилни. А ми сви не волимо ове "звездаше", они су прави фанатици. Али не можемо сами против њих. Уместо да те Звездине фанатике забране, још их пуштају да праве параде по граду. Срамота!

Табела – Путници из купеа

	Илијаз	Иван	Весна	Биљана	Петар
Ко има ПРЕДРАСУДЕ?					
Ко има СТЕРЕОТИПЕ?					
Ко врши ДИСКРИМИНАЦИЈУ?					
Ко је НЕТОЛЕРАНТАН?					

КОМУНИКАЦИЈА У ГРУПИ

Радионица: САМОПОУЗДАНО РЕАГОВАЊЕ

ЦИЉ:

Циљ ове радионице је да ученицима помогне да освесте уобичајене начине реаговања у конфликтној ситуацији, да упознају и увежбају да примењују најделотворнији, а најмање коришћен самопоуздан начин реаговања.

ЗАДАЦИ:

- указивање на могућност различитих начина реаговања у истој ситуацији;
- издвајање три основна типа реаговања: нападачког, повлачећег и самопоузданог;
- сагледавање одлика нападачког, повлачећег и самопоузданог реаговања;
- сагледавање како се три типа реаговања одражавају на комуникацију и шта она значе на димензији брига о себи – брига о другима.

Материјал за рад:

- два папира већег формата и маркер или табла и креда;
- "Ситуације 1–3"; копија једне ситуације за сваку групу (најповољније је да групе броје од три до пет чланова);
- "Кључ за одговоре за ситуације", за наставника.

Прилози:

- "Принципи самопоузданог реаговања" за сваког ученика.

ОПИС АКТИВНОСТИ:

Први корак:

Наставник исприча ученицима следећи пример:

ЋџНеколико дана безуспешно покушаваш да пронађеш нови ЦД (касету) свог омиљеног певача. Неочекивано, у једној продавници проналазиш неколико примерака и купујеш један за себе. Твојој срећи нема краја. Сместа се враћаш кући и планираш да читаво вече проведеш у својој соби уживајући у музици. Потпуно си шокиран кад схватиш да ти је продавац уместо најновијег ЦД–а упаковео предходни албум који ти већ имаш. Касно је и не можеш ништа да предузмеш. Сутрадан, после школе одлазиш у продавницу са намером да замениш ЦД. Међутим, продавац одбија да изврши замену”.

Након тога, наставник пита ученике шта мисле, како се све може реаговати у тој ситуацији.

Ученици се подстичу да смисле што више различитих начина реаговања у овој ситуацији, а наставник на табли или великом папиру исписује одговоре које ученици дају, све док се не исцрпи листа могућих одговора.

Други корак:

Наставник са листе одабере и прочита једну реакцију која је *нападачког карактера* (само је прочита, не саопштава ни значење ни назив) и тражи од ученика да издвоје све остале реакције које су сличне прочитаној. Све реакције које потпадају под ову категорију наставник означи истим симболом, нпр. словом Н.

Онда, наставник од ученика тражи да одреде карактеристике по којима су издвојене и обележене реакције сличне. Циљ је да ученици дођу до тога да су битне одлике нападачког начина реаговања вођење рачуна искључиво о својим потребама исказано на груб (агресиван) и искључив начин, док се друга страна не узима у обзир.

Напомена:

Наставник прихвата све предлоге који се могу подвести под ове карактеристике, а уколико ученици уопште не наведу неку од ових карактеристика наставник је сам уводи.

Након тога понавља се исти поступак. Наставник са листе прочита пример *повлачеће реакције*, а ученици међу исписаним реакцијама проналазе оне које се могу подвести под ту категорију (то се сада означава другим симболом, нпр. словом П). Као и претходно, следи одређивање заједничких карактеристика за реакције овог типа и њихово исписивање на табли (папиру). Очекује се да ученици уоче, као битне одлике овог понашања, да особа прихвата и мири се са ситуацијом која јој је наметнута, иако јој то не одговара, при чему више води рачуна о другоме него о себи.

Ако се на листи налази пример *самопоуздане реакције* наставник је прочита, а ученици проналазе реакције истог типа које се означе новим симболом, нпр. словом С. Ако нема ниједне самопоуздане реакције, наставник је уводи или допуњује неку од већ наведених реакција која је по својој формулацији најближа самопоузданој и подстиче ученике да наведу још неки пример за овакав начин реаговања. Затим, као и у претходна два случаја, ученици уз помоћ наставника одређују битне карактеристике овог начина реаговања.

Наставник настоји да ученици уоче да је у овим реакцијама присутно уважавање и разумевање друге стране, исказивање сопствене потребе коју желимо и да остваримо, као и неагресиван начин на који се све то саопштава.

Трећи корак:

Ученици се поделе у неколико мањих група, које могу да имају од три до пет чланова.

Групама се затим подели по један пример нове ситуације. Задатак група је да прочитају пример који су добили и да за сваки пример смисле како би изгледала у тој ситуацији нападачка, попустљива и самопоуздана реакција.

Напомена:

Зависно од броја група, неки примери се могу анализирати и у две групе.

Четврти корак:

Наставник прочита опис прве ситуације, а затим од ученика који су анализирали ту ситуацију тражи да прочитају само самопоуздану реакцију. Продискутује се да ли је реакција коју су навели у складу са основним одликама самопоузданог реаговања. Уколико нека реакција не одговара, укаже се на то и заједнички се долази до траженог типа реаговања. После тога се прелази на другу ситуацију и тако до краја.

Пети корак:

Коментарише се да у истој ситуацији различите особе могу врло различито да реагују, а да од начина реаговања зависи даљи ток комуникације. Посебно се укаже на самопоуздано реаговање које је као појам мало познато и као понашање мало коришћено, а може допринети бољим односима са људима. Наставник подели и прокоментарише прилог "Принципи самопоузданог реаговања".

Материјал за рад: (за наставника)

КЉУЧ ЗА ОДГОВОРЕ ЗА СИТУАЦИЈЕ

СИТУАЦИЈА 1

Самопоуздано:

Знам да Ви нерадо говорите оцене, али мени је веома важно да знам да ли сам поправио оцену.

Знам да сте љути на мене због мог понашања на претходном часу, али ми је важно да знам коју сам оцену добио, јер ће ми родитељи сутра доћи у школу.

СИТУАЦИЈА 2

Самопоуздано:

Знам да ти је синоћ било врло важно да лепо изгледаш, али убудуће, молим те, пре него што узмеш неку моју ствар, питај ме.

СИТУАЦИЈА 3

Самопоуздано:

Разумем да бисте ви желели да идемо сви заједно на летовање, као и до сада, али ове године бих ја заиста желео да идем са својим друштвом.

Моје друштво се договорило да идемо сами на море. Знам да се ви плашите да ме пустите јер сте навикли да увек идемо заједно, али морам једном да почнем да идем на море без вас, и волео бих да то буде ове године.

Материјал за рад:

СИТУАЦИЈА 1

Одговарао си и важно ти је да знаш шта си добио, а наставник неће да ти саопшти оцену.

- а) нападачка реакција:
 - б) повлачећа реакција:
 - в) самопоуздана реакција:
-

СИТУАЦИЈА 2

Спремаш се за излазак, хоћеш да обучеш једну одређену ствар од гардеробе. Не налазиш је у свом орману и јасно ти је да ти је то брат (сестра) узео без питања. Како ћеш реаговати кад га видиш сутрадан?

- а) нападачка реакција:
 - б) повлачећа реакција:
 - в) самопоуздана реакција:
-

СИТУАЦИЈА 3

Саопштаваш родитељима да си се управо договорио са друштвом да идеш на летовање. Родитељи се противе томе и подсећају те да сте се већ договорили да идете сви породично на летовање. Како ћеш реаговати?

- а) нападачка реакција:
 - б) повлачећа реакција:
 - в) самопоуздана реакција:
-

Прилог:

ПРИНЦИПИ САМОПОУЗДАНОГ РЕАГОВАЊА:

1. ЈА ИМАМ ПРАВА ДА ИЗРАЖАВАМ СЕБЕ СВЕ ДОТЛЕ ДОК ТИМЕ НЕ УГРОЖАВАМ ДРУГЕ.
2. КАДА СЕ ЗАЛАЖЕМ ЗА СВОЈА ПРАВА ЈА ПОШТУЈЕМ СЕБЕ И ДОБИЈАМ ПОШТОВАЊЕ ДРУГИХ.
3. ЈАСНИМ ИЗРАЖАВАЊЕМ СВОЈИХ ПРАВА И ПОТРЕБА ЈА ПРЕУЗИМАМ ОДГОВОРНОСТ ЗА СЕБЕ И НЕ ПРЕБАЦУЈЕМ ЈЕ ДРУГИМА.
4. АКО НЕ КАЖЕМ ДРУГИМА КАКО ЊИХОВО ПОНАШАЊЕ ДЕЛУЈЕ НА МЕНЕ, УСКРАЋУЈЕМ ИМ ПРИЛИКУ ДА НЕШТО ПРОМЕНЕ.
5. ЖРТВУЈУЋИ СВОЈА ПРАВА И ПОТРЕБЕ ЈА ДАЈЕМ ДОЗВОЛУ ДРУГИМА ДА НЕ ВОДЕ РАЧУНА О МЕНИ.
6. У МЕРИ У КОЈОЈ САМ СЛОБОДНА ДА СЕ ЗАЛАЖЕМ ЗА СЕБЕ И ДА ТО ПРАВО ПРИЗНАМ ДРУГИМА ЈА ВИШЕ ДОБИЈАМ И ОД ЖИВОТА.
7. НЕДОЗВОЉАВАЊЕ ДРУГИМА ДА САЗНАЈУ КАКО СЕ ЈА ОСЕЋАМ ЈЕСТЕ ЈЕДНА ВРСТА И НАЧИН КОНТРОЛИСАЊА ДРУГИХ.
8. КАДА ЧИНИМ ЗА СЕБЕ ОНО ШТО ОСЕЋАМ КАО ПРАВО, ЈА СЕ ОСЕЋАМ БОЉЕ И ГРАДИМ АУТЕНТИЧНИЈИ И ЗАДОВОЉАВАЈУЋИ ОДНОС СА ДРУГИМА.

Радионица: ГЛАСИНЕ

ЦИЉ:

Циљ ове радионице је указивање на спонтани процес искривљавања садржаја поруке приликом њеног преношења, нарочито ако има много посредних преносилаца информације, како се тај процес може контролисати и сама комуникација унапредити са позиције онога ко саопштава поруку као и са позиције онога ко слуша, прима поруку.

ЗАДАЦИ:

- ланчано преношење приче од учесника до учесника;
- праћење и анализа процеса трансформисања приче;
- трагање за начинима помоћу којих се може побољшати комуникација;
- да се сагледа одговорност онога ко прича и онога ко слуша.

Материјал за рад:

- пакпапир и маркери.

Прилог:

- "Квалитативне промене у памћењу", за сваког ученика.

ОПИС АКТИВНОСТИ:

Први корак:

Подсећање на стару игру "Глуви телефони" тако што наставник у круг на једну страну шапне првом ученику неку тешку и компликовану реченицу (нпр. иза ћошка код "Плавог Јадрана" продају старе истрошене стрипове још из шездесетих и нико их није посетио већ два дана!). Реченица треба што брже да путује од ува до ува до самог краја низа када је последњи ученик изговара наглас.

Други корак:

Следи активност у којој ће ученици имати различите улоге: учесника у преношењу задате приче и посматрача који ће пратити и анализирати процес преношења приче.

Ученици који желе да учествују у преношењу задате приче издвајају се од осталих и договарају којим ће редом преносити причу. У преношењу приче може да учествује око десет ученика и за почетак, само један од њих остаје у простору. Остали треба да чекају испред учионице док их једног по једног не буду позивали да уђу.

Наставник причу чита полако и разговетно ученику који је добио задатак да први чује причу.

Прича о Мркију и Дуци

Сада ћу вам испричати нешто што сам тек синоћ чула од своје другарице Марине. Пре месец дана на сплаву "Плави папагај" догодила се страшна туча. Побила су се она два момка из Крушевачке, Мрки и Дуца. Прича се да је Мрки Дуцу пребио на мртво име и све то због Марије.

Иначе, Дуца и Мрки су прве комшије, а раније су били и најбољи другови. Међутим, са Маријом се прво забављао Дуца, па су се посвађали због неке глупости, тако да се она већ пола године забавља са Мркијем.

Мркија тако зову не зато што је неки опасан тип, већ зато што се презива Мркић. Дуца је сасвим другачији – тренира џудо, крупан је, прзница и кавгаџија. Никада није опростио Мркију што му је преотео девојку.

Те вечери су Мрки и Марија прослављали рођендан, па су обоје пили шампањац и били су прилично весели када се појавио Дуца. Он је прошао поред њих правећи се да их не види и сео за шанк. То је Мркију засметало, па је почео да добацује и задиркује Дуцу, вероватно због оног шампањца који је попио, јер он не подноси баш најбоље алкохол. На то му је Дуца арогантно рекао да уђути јер ће га пребити. Мркија је ово страшно разљутило, скочио је, притрчао шанку и неколико пута снажно ударио Дуцу у браду, који се није надао. Дуца је од ударца пао са столице и ударио главу о ивицу шанка, при чему је сломио један зуб.

Мрки и Марија су брзо истрчали напоље. Међутим, нису далеко одмакли јер је у првој кривини Мрки изгубио контролу над аутом, улетео у јарак и преврнуо се. Приликом превртања Марија је испала из аутомобила. Мрки је главом ударио у ветробран и онесвестио се. Дуца је претрчао два километра док није стигао до говорнице из које је позвао хитну помоћ.

Трећи корак:

Након тога у просторију улази следећи ученик који сада слуша причу, при томе не сме да поставља никаква потпитања, нити да проверава да ли је добро разумео оно што је чуо. Затим у просторију улази следећи и тако редом док причу не чују сви они који су били ван просторије.

Како који ученик исприча причу сада поред претходног "причача" и више нема право да говори, коментарише понавља или допуњава причу. Последњи слушалац запише оно што је од приче запамтио.

Четврти корак:

Наставник прочита оригиналну верзију приче, а онда се прочита записана прича.

Након тога са ученицима се води разговор о овој активности.

Са учесницима:

- Како су се осећали док су слушали причу, како док су преносили?
- Да ли су имали неку посебну стратегију запамћивања и преношења приче?
- Колико су били сигурни док су преносили причу да су је тачно пренели?
- Да ли су имали потребу да причу додају нешто своје и да ли су то урадили?

Са посматрачима:

- Колико им оно што се на часу дешавало личи на неку реалну животну ситуацију и коју (нека наведу пример)?
- Шта су приметили као главне факторе трансформисања приче?

Пети корак:

Израда плаката "Како да се побољша комуникација?". Плакат се може поделити на два дела и помоћу следећих питања трагати за одговором у целој групи:

- Шта можемо да урадимо да би што потпуније саопштили другој особи оно што желимо да јој кажемо ?

- Шта слушалац може да уради па да што тачније прими и разуме саопштење ?

Наставник на табли или великом листу папира исписује све идеје, односно стратегије понашања које ученици предлажу и то посебно за "причача" а посебно за "слушача".

Наставник продуковану листу карактеристичних понашања за "причача", уколико се не појаве може допунити – јасан, гласан, конкретан, прецизан и разумљив говор, прављење паузе у говору, мењање интонације, наглашавање важних делова, избегавање коришћења стручних речи и страних термина, избегавање сувишних детаља.

Као битне особине "слушача" – пажљиво слушање, постављање подпитања, тражење додатних информација, проверавање да ли је тачно чуо или разумео садржај.

Напомена:

Важно је да наставник не изнесе одједном све предлоге већ при крају ако види да међу ученицима понестају идеје.

Шести корак:

Затим следи разматрање, анализа идеја, током које се елиминишу нереални и тешко оствариви предлози. Након тога наставник прочита предлоге који су остали и укаже на то да је то списак стратегија у понашању, које могу да допринесу успешнијој комуникацији.

На крају сваки ученик добија примерак прилога "Квалитативне промене у памћењу".

Напомена:

Уколико остане времена ученици или наставник могу задати још једну причу ученицима који су заинтересовани да се опробају у преношењу приче!

ПРИЛОГ:

КВАЛИТАТИВНЕ ПРОМЕНЕ У ПАМЋЕЊУ

(Фредерик Бартлет)

Истраживања су показала да је наше памћење веома крхко. Не само да заборављамо извештај број информација, него и оне које смо запамтили *квалитативно прерађујемо*. Ово се нарочито односи на свакодневне догађаје код којих не постоји мугућност понављања и утврђивања.

Психолог Фредерик Бартлет је извео низ истраживања којим је установио неколико облика трансформација садржаја памћења, те је с правом тврдио да оно што памтимо није репродукција, већ, мање–више, *реконструкција оригиналног садржаја*.

Бартлет је тражио од испитаника да у временским размацима понављају одређену приповетку или причу, или у другој варијанти истраживања, да ланчано преносе причу. Тиме је симулирао занимљиву социјалну појаву преношења гласина. Установио је следеће промене на садржају:

1. **Симплификација** (упрошћавање) је процес селекције садржаја при којем памтимо само делове за које *проценимо* да су значајни, док оне мање важне детаље заборављамо. На овај начин настаје упрошћена и знатно скраћена верзија садржаја.

2. **Рационализација** (осмишљавање) је резултат човекове потребе за логичком јасноћом. Запамћени садржај мењамо да би постао логички повезан. Притом убацујемо сопствене *конструкције* како бисмо оформили логичку везу тамо где она не постоји.

3. **Асимилација** (усвајање): Све што нам је далеко, непознато и страно нашим схватањима замењујемо блиским и познатим. Приликом репродукције мењамо термине и употребљавамо језичке форме које су својствене нашем начину изражавања.

4. **Наглашавање**: У репродукованом садржају наглашавамо неке моменте који у оригиналном садржају нису истакнути. Углавном стављамо акценат на оне садржаје који су значајни у нашем окружењу и у складу са ставовима групе којој и сами припадамо.

Радионица: НЕСЛУШАЊЕ

ЦИЉ:

Циљ ове радионице је да се ученицима укаже на неслушање као један од важних узрока неспоразума у комуникацији.

ЗАДАЦИ:

- суочавање са искуством неслушања;
- указивање на ефекте које неслушање изазива у комуникацији;
- сагледавање разлога за неслушање.

Материјал за рад:

- пакпапири;
- маркери;
- "Разлози за неслушање" за особе **Б**.

Прилог:

- "Начини (не)слушања" за сваког ученика

ОПИС АКТИВНОСТИ:

Први корак:

Ученици се поделе у парове. Унутар сваког пара ученици се договоре ко ће бити особа **А**, а ко особа **Б**.

Наставник изведе све особе **А** из учионице и да им инструкцију да се сете неког филма који им се посебно допао и да га испричају особи **Б** тако да буду сигурни да је она добро разумела суштину приче јер ће касније задатак особе **Б** бити да то преприча. Ученицима се каже да имају три минута да размисле о томе шта ће причати.

Затим се наставник враћа у учионицу и даје инструкцију особама **Б**. Каже им да ће њихов задатак у овој вежби бити да не слушају то што им особе **А** буду говориле. При томе треба да покушају да то "неслушање изгледа што спонтаније и уверљивије".

Напомена:

Захтев се може и појачати тако што ће се особама **Б** доделити и посебан разлог (~~Њ~~Разлози за неслушање) због којег нису у могућности да слушају особу **А**. Важно је рећи особама **Б** да током вежбе не саопште разлог свог неслушања особама **А**.

Особе **А** се враћају у учионицу и седају поред свог пара. Након размене у паровима која траје од три до пет минута прелази се на анализу доживљаја.

Други корак:

Уколико је присутна велика тензија током рада, наставник прво каже да ученици саопште садржај инструкција које су добили. Када то није случај zgodније је још неко време одржати напетост и одмах прећи на извештавање по групама.

Прво извештавају све особе **А**:

- Како су се осећале током вежбе?
- Како виде шта се догађало у пару?
- Да ли имају утисак да су их особе **Б** слушале или не и на основу којих знакова су то закључили?

Потом извештавају све особе **Б**:

- Како су се осећали током вежбе?
- Како виде шта се догађало у пару?

Док ученици размењују своја искуства и увиде, наставник исписује на пакпапиру знаке неслушања и знаке слушања које они саопштавају.

Трећи корак:

Поново се окупе подгрупе особа **А** и особа **Б** из целе групе. Наставник сада из учионице изведе све особе **Б** и да им инструкцију да се присете неког смешног догађаја и да га са што више детаља испричају особи **А**. Ученицима се каже да имају три минута да размисле о томе шта ће причати.

Затим се наставник враћа у учионицу и даје инструкцију особама **А**. Каже им да ће њихов задатак у овој вежби бити да најпре веома пажљиво слушају то што им особе **Б** буду говориле, и да након једног минута промене своје понашање, и то тако што ће се у почетку правити да не слушају (један минут), да би на крају потпуно престали да слушају особу **Б** (један минут).

Особе **Б** се враћају у учионицу и седају поред свог пара. Након размене у паровима која траје три минута прелази се на анализу доживљаја.

Четврти корак:

Извештавање се такође одвија по групама. Прво извештавају све особе **Б**:

- Како су се осећале током вежбе?
- Како виде шта се догађало у пару?
- Да ли имају утисак да су их особе **Б** слушале или не и на основу којих знакова су то закључили?

Потом извештавају све особе **А**:

- Како су се осећали током вежбе?
- Како виде шта се догађало у пару?

Док ученици размењују своја искуства и увиде, наставник дописује на пакпапиру знаке неслушања и знаке слушања. На крају наставник може да допуни листе неспоменутим, а важним знацима.

Пети корак:

Са ученицима се води разговор о томе када и зашто нисмо у стању да саслушамо друге особе. Разлози/ситуације које наводе ученици се исписују на пакпапир.

Напомена:

По потреби употпунити ту листу фактора од којих зависи наша способност да саслушамо друге:

- однос са саговорником,
- окупираност сопственим садржајем,
- јаке емоције везане за тему,
- недостатак времена,
- неслагање с темом,
- физичка неугодност...

Шести корак:

Указати на то да је циљ ове вежбе освешћивање самог процеса/активности *слушања* – када то радимо а када не. Наравно, нисмо обавезни стално да активно слушамо нити је то могуће, већ је важно да будемо свесни како слушамо саговорника, и ако нисмо у стању да га пажљиво слушамо да му то ставимо до знања.

Ученицима се подели и прокоментарише прилог "Начини (не)слушања".

Материјал за рад:

"РАЗЛОЗИ ЗА НЕСЛУШАЊЕ":

1. Мислиш о томе шта све треба да урадиш следеће недеље. Имаш пуно обавеза и у овом тренутку желиш да направиш прецизан план како би постигао/ла све да урадиш. Због тога те прича саговорника веома омета и трудиш се да је игноришеш.
2. Док ти саговорник прича прекидаш га гомилом различитих упадица које се не односе на тему о којој он говори, јер и сам/а гориш од нестрпљења да му испричаш шта ти се догодило.
3. Веома цениш особу која ти прича, али ти је тешко да је пажљиво саслушаш јер се њен монолог отегао, а ти се бојиш се да ћеш закаснити на договорени састанак и постајеш нестрпљив/а.
4. Ниси у стању да слушаш особу која ти прича јер имаш ужасну главобољу. Лек који си узео/ла није још почео да делује.
5. Предходну ноћ провео/ла си на журци, ниси одспавао/ла нимало. Толико си поспан/а и преморен/а да и поред најбоље воље нису у стању да саслушаш свог саговорника.
6. Замисли да причу свог саговорника слушаш по већ стоти пут и у складу са тим се понашај.
7. Замисли да је твој саговорник особа чија те прича стварно нервира јер имаш потпуно другачије мишљење о тој теми и у складу са тим се понашај.
8. Толико те жуљају ципеле да једино можеш на то да мислиш, а врло ти је непријатно да их скинеш. Једноставно ниси у стању да саслушаш свог саговорника.

Прилог:

НАЧИНИ (НЕ)СЛУШАЊА

1. ЛАЖНО СЛУШАЊЕ

Слушалац невербално показује да не слуша:

ГДА, да, само ти настави... (а истовремено претура по папирима, гледа кроз прозор, телефонира или "бело" гледа, гледа кроз особу...).

2. ЈЕДНОСТРАНО СЛУШАЊЕ

Слушалац не обраћа пажњу на невербалне поруке које шаље особа која говори већ само на вербалне и зато губи значајан део информација.

3. СЕЛЕКТИВНО СЛУШАЊЕ

Слушалац прима само оно што је по његовим мерилима важно или се уклапа у његову процену саговорника: омаловажавање ("Није то баш толико важно", "Није то тако страшно"), преувеличавање ("Па то је горе него што мислиш"), етикетирање ("То је зато што си неспособан", "Ма ти си преосетљив").

4. ОТИМАЊЕ РЕЧИ

Слушалац вреба тренутак да преузме реч: "Да чујеш само шта се мени догодило" или "Исто тако је било и мени...".

5. ДЕЉЕЊЕ САВЕТА

Слушалац не слуша осећања и потребе говорника већ му објашњава који је најбољи начин да се поступи у одређеној ситуацији: "Ма слушај ти мене, овако да урадиш...".

6. ЗАПИТКИВАЊЕ

Слушалац поставља гомилу питања која чине да се говорник осећа као у судници: "Зашто ниси урадио..., ...а када се то десило, ...шта си мислила кад си то урадила...".

Радионица: АКТИВНО СЛУШАЊЕ

ЦИЉ:

Циљ ове радионице је да се ученици упознају са начинима на које се може побољшати међусобна комуникација.

ЗАДАЦИ:

- упознавање ученика са различитим техникама активног слушања;
- испробавање активног слушања у краћим симулацијама.

Прилог:

- "Стварно те слушам", за сваког ученика по један.

ОПИС АКТИВНОСТИ:

Први корак:

Наставник укаже ученицима да један од начина да избегнемо неспоразуме у комуникацији јесте да пажљиво слушамо шта нам друга особа говори. Важно је и да повремено проверавамо да ли смо добро разумели саговорника. То можемо урадити тако што ћемо рећи: "Да ли сам те добро разумо..." и онда сажето поновити оно што смо до тада чули. Овај поступак се назива парафразирање, што значи својим речима препричати неко сапоштење, а да се његов садржај и значење не измене. Другој особи можемо дати до знања да је пажљиво, активно сушамо и тако што ћемо повремено убацити у разговор неки од следећих коментара – Заиста!, – Стварно!, – Аха!, Није ми до сада било познато! и сл. Своју заинтересованост за оно што други говоре можемо показати тако што ћемо затражити додатна објашњења, распитивати се за детаље или подстицати причање саговорника постављањем питања, као што су: – И шта се онда догодило?, – Колико је то теби важно? – А шта сада мислиш о томе? итд.

Други корак:

Наставник каже ученицима да ће испробати једну вежбу активног слушања. Затим их позове да формирају парове тако што ће бити у пару са особом коју мање познају и да се између себе договоре ко ће бити особа **А**, а ко особа **Б**.

Особа **А** добија инструкцију да током наредна три минута што подробније опише неку особу која је одиграла важну улогу у њеном животу. Али, пре но што почну, да им се неколико минута да размисле. Особа **Б** има задатак да пажљиво слуша саговорника примењујући при томе неку од техника активног слушања. Затим парови замене улоге. Особа **Б** прича о особи која је одиграла важну улогу у њеном животу, док особа **А** активно слуша.

Трећи корак:

Следи разговор о доживљеном искуству. Наставник усмерава разговор следећим питањима:

- Како сте се осећали док сте причали, а ваш пар вас је при томе пажљиво слушао?
- Како сте давали до знања да слушате?

- Да ли вам је ова вежба била лакша или тежа него вежба са претходне радионице где је задатак био да не слушате другу особу? Зашто?

Четврти корак:

Наставник појашњава како наша спремност да активно слушамо није иста у свим ситуацијама – бити активан слушалац најлакше је у ситуацијама које су неутралне, у којима нисмо превише емотивно укључени. На пример, када прикупљамо информације о некој особи или садржају који нас занима. Међутим, бити активан слушалац знатно је сложеније када слушамо особу до које нам је стало и при томе се од нас очекује да јој помогнемо или пружимо подршку. Најтеже је бити пажљив, активан слушалац када смо у конфликту, односно, у ситуацији која је "набијена" емоцијама, а баш тада је веома важно слушати.

Сада наставник затражи од ученика да формирају нове парове користећи исти критеријум за упаривање и да се на нивоу пара договоре о томе ко ће бити особа **А**, а ко особа **Б**.

Задатак особа **А** је да се присете ситуације када су били веома изнервирани и да се уживе у осећање љутње или беса које се тада јавило. Особе **Б** имају задатак да играју улогу особе која је узрок љутње. Особе **А** треба да оптуже особе **Б** за њихово понашање уносећи у напад што више емоција. Особе **Б** ће при томе настојати да пажљиво слушају све што им **А** говори и да се при томе не правдају или бране. На крају ће парафразирати тј. проверити да ли су добро разумели због чега је особа **А** љута. Вежба траје три минута.

Понавља се иста вежба, при чему ученици унутар сваког пара замене улоге.

Пети корак:

Следи разговор у круг о доживљеном искуству. Наставник усмерава разговор следећим питањима:

- Шта се дешавало са вашом љутњом? Да ли је она расла или опадала када сте уочили да вас саговорник пажљиво слуша?
- Да ли вам је било тешко да пажљиво слушате с обзиром на оптужбе и интензитет емоција?
- У којој мери сте успели да парафразирате оно што сте чули?

Шести корак:

Указати на важност слушања у међуљудским односима. Када слушамо некога ми му показујемо да га поштујемо и уважавамо као личност, да смо заинтересовани за њега и за оно што нам он говори, да желимо да га боље упознамо, а тиме уједно и отварамо могућност да касније будемо и сами пажљиво саслушани.

Ученицима се подели и прокоментарише прилог "Стварно те слушам"

Прилог:

СТВАРНО ТЕ СЛУШАМ

1. ИМАМ ВРЕМЕНА ЗА ТЕБЕ:

Слушалац и речима и целим држањем показује да је спреман да саслуша другу особу. Траже мирну и пријатну просторију, један од њих припреми неки од ритуалних реквизитаг (кафа, чај, цигарете...) који сигнализирају да је слушалац сигурно спреман да одвоји неко време, наместе се тако да је обома удобно, избегавају нервозне радње (гледање на сат, лупкање ногом, нестрпљиво запиткивање и сл.).

2. СЛУШАМ ТЕБЕ, А НЕ СЕБЕ:

Слушалац је отворен за оно што говори друга особа. У заграду је ставио своја очекивања и своје процене у вези са тим. Пази да му ништа важно не промакне од онога што друга страна осећа и што јој је потребно. И невербална средства служе том циљу. Добро је савладати потребу да се, у појединим фазама разговора, скаче са столице, врти главом, цокће неодобравајући, нервозно шетка, да се окреће глава и тело од саговорника, итд. Може помоћи када се седи близу али не преблизу (толико далеко да и шапат може да се чује), када су саговорници окренути један другом, када онај који слуша не шета погледом, не премерава другога већ га гледа у очи (али да то не буде "зурење"), климање главом повремено такође указује на то да смо присутни... Важно је обратити пажњу и на невербалну сигнализацију друге особе. Особа нешто саопштава наизглед мирним тоном али рукама гужва марамицу... Те руке такође преносе важну поруку!

3. ДА ЛИ САМ ДОБРО РАЗУМЕО?

Комуникација може повремено да се подржи тако што ћемо показати колико нам је стало до тога да све добро разумемо. У ту сврху могу да послуже: запиткивање, парафразирање и сумирање.

Запиткивање. Тражимо додатне информације о томе о чему особа говори, али не тако често и таквим тоном да то изгледа као пожуривање, саслушавање или проверавање нашег саговорника. Хоћемо да покажемо да пратимо и да нас све то веома интересује. Питања се могу постављати и да би заиста проверили да ли смо све добро разумели, на пр.: "Да ли грешим када мислим да си ти..." или "Јесам ли доборо разумела да...". Овакву заинтересованост и опрез саговорник ће, верујте, настојати да врати када на вас дође ред да говорите. Избећи ћете стална додатна објашњења с његове стране а сасвим сигурно ћете и чути нешто што нисте знали раније.

Парафразирање. Враћамо исту поруку и то тако да јој ништа не додамо и не одузмемо. Користимо друге речи али истог или веома сличног значења. На пример, **А** каже: "Када ми је то рекла, остала сам потпуно поражена." **Б:** "То те је веома погодило, зар не?"

Сумирање. И у току разговора, а и на крају, може се кратко резимирати оно што је особа рекла. Нпр: "Значи, ти си испричао ствар пријатељу и обавезао си га да не шири причу даље. Највише те је погодило када си чуо да он није одржао обећање. Осетио си да те је издао, зар не?"

4. УВАЖАВАМ ТВОЈЕ СТАНОВИШТЕ

Добро је да активни слушалац користи позитивни језикг односно добронамерне изразе и начин гледања на ствари, гиз кожег онога ко је заиста неке догађаје проживео, са његове тачке гледишта. На пример, уместо да каже: "Ти си нервозан", он каже: "Теби смета галама", или "Ниси приметно ову столицу" уместо "Ти си стварно неспретњаковић".

Радионица: НЕОПТУЖУЈУЋЕ ПОРУКЕ

ЦИЉ:

Циљ ове радионице јесте да уведе модел неоптужујућих порука као један од битних образаца ненасилне комуникације и да укаже на то колико неоптужујуће поруке олакшавају и отварају комуникацију

ЗАДАЦИ:

- уочавање последица оптужујућих и неоптужујућих порука кроз играње улога;
- уочавање могућности које неоптужујуће поруке отварају у комуницији са другима;
- шематско приказивање модела неоптужујућих порука;
- примена модела неоптужујућих порука на ситуације из свакодневнoг живота.

Материјал за рад:

- Картице са примерима оптужујућих и неоптужујућих порука (за сваку тријаду по један пар порука);
- формулар "Ја–поруке (неокривљујуће поруке)", за сваког ученика по један.

ОПИС АКТИВНОСТИ:

Први корак:

Наставник формира групе од три члана (користећи неки од метода за поделе у мање групе) који се међусобно договоре ко ће бити особа **А**, **Б** и **В**. Затим групама подели картице на којима су описане две варијанте реаговања у истој ситуацији. На картици **А** је написана нападачка, оптужујућа порука према особи са којом смо у комуникацији. На картици **Б** је написана неоптужујућа порука. У свакој групи **А** картицу добија особа **А**, а **Б** картицу особа **Б**. Од њих се тражи да се уживе у своју улогу и да, једна па друга, кажу особи **В** исписану поруку. Особа **В** слуша ове поруке и спонтано реагује –саопштава шта би у стварној ситуацији одговорила, најпре на **А**, па затим и на **Б** поруку.

Напомена:

Картице се поделе најпре првој групи и када они заврше свој задатак, картице се деле следећој групи. На овај начин се обезбеђује да сви ученици прате процес који се одвија у тријади.

Наставник сваку реакцију особе **В** исписује тако што попуњава већ припремљену схему:

	Вербална реакција	осећања	исход/ наставак комуникације
А			
Б			

Други корак:

Када се одиграју и размотре све ситуације са целом групом се води разговор о доживљеном искуству. Наставник усмерава разговор питањима:

- Какве реакције преовлађују код порука типа **A**?
- Какве код типа **B**?
- Како би описали суштину порука типа **A**? Шта им је заједничко?
- А типа **B**? Која се структура поруке понавља у порукама **B** типа?

Напомена:

Да би ученици лакше уочили кључне елементе у порукама **A** и **B** типа, поруке се могу још једном прочитати и то тако да се најпре прочитају све поруке типа **A**, па да се онда разговара о томе шта је суштина (који су главни елементи) ових порука, а затим се исти поступак понови и за поруке типа **B**.

На крају наставник сумира оно што су ученици рекли истичући да једну исту поруку можемо упутити у суштини на два начина – један је окривљујући, нападачки, вреднујући, а другим начином се саопштавају осећања и потребе без окривљавања, нападања и вредновања. Каква ће реакција бити по правилу зависи од тога на који начин се упућује порука. За први начин је сасвим извесно да доводи до тога да се друга страна брани, било повлачењем или нападањем, а исход је најчешће прекид комуникације. Други начин омогућава разговор и наставак комуникације.

Трећи корак:

Наставник ученицима подели прилог на којем се налази модел *Ја–порука*. Појасни им структуру *Ја–порука* и укаже на њихову сличност са порукама типа **B**:

"Неоптужујуће или *ја–поруке* су начин саопштавања помоћу којег отворено и јасно исказујемо своје опажање ситуације, своја осећања и потребе у вези са том ситуацијом и саопштавамо како бисмо желели да се та ситуација разреши, а да наша потреба буде задовољена. То се саопштава без окривљавања, нападања и повређивања особе са којом смо у контакту".

Након тога наставник од ученика затражи да се присете неке ситуације када су се осећали љуто, повређено или незадовољно у комуникацији са неком другом особом. Задатак ученика је да сада одреагују тако што ће најпре описати ситуацију тј. оно што се догодило на један неутралан и објективан начин, затим изразити своја осећања и потребе, а потом упутити и конкретан предлог – начин на који би се могло изаћи из те ситуације, а да то буде у складу са њиховим потребама.

Објективни опис ситуације	Кад...	Кад...приметим да ме неко не слуша, док причам о нечему што је за мене важно	
Моја рекација	Осећам се... или пожелим да...	Осећам се повређено или пожелим да кажем нешто дрско како бих привукао/ла пажњу	

Исход који бих ја волео/ла	Оно што бих ја више волео/ла је да...	Оно што бих ја више волео/ла је да саслушаш оно што говорим	

Након десет минута наставник понуди да неки од ученика прочитају своје примере, а да остали ученици имају могућност да коментаришу и дају своје предлоге како би се формулације *ја–порука* побољшале.

Четврти корак:

Наставник указује на то да су *ја–поруке* вештина супротстављања другоме без окривљавања, нападања и вредновања. То је начин да се отвори комуникација, спречи распламсавање сукоба, повећа вероватноћа позитивног исхода... Вештина коришћења *ја–порука* изискује мало више вежбања и могуће ју је савладати. Треба имати на уму да *ја–поруке* нису свемогуће. Њихов ефекат зависи и од спремности друге стране да их прихвати, али сигурно да ће друга страна пре прихватити овакву поруку него нападачку и окривљујућу. Такође, сасвим је извесно да *ја–поруке* не прекидају комуникацију већ отварају могућност за споразум, и у томе је њихова највећа вредност. За одржавање жељене комуникације није довољно да само упутимо одговарајућу *ја–поруку*, већ је веома важно да обратимо пажњу на реакцију коју је она изазвала код друге особе и да активно саслушамо (као што смо то вежбали у радионици о активном слушању) оно што друга особа жели да нам каже. У идеалном случају, саговорници ће се наизменично активно слушати и упућивати један другом *ја–поруке*. Тако ће се, постепено, створити услови да се изгледе неспоразуми, отклони могућност даљег сукоба, и настави комуникација.

Материјал за рад:

КАРТИЦЕ СА ПРИМЕРИМА ОПТУЖУЈУЋИХ И НЕОПТУЖУЈУЋИХ ПОРУКА

1 А брат – сестри Не долази у обзир да идеш са мном. Шта ћеш ти тамо? То није место за клинке. Уосталом, нисам ја твоја бибиситерка.	1 Б брат – сестри Не одговара ми да те поведем са собом. Бојим се да ће ти журка брзо досадити, па ћеш желети да се вратиш кући, а онда ће и мени пропасти вече.
2 А наставник – ученику Твоје понашање је крајње безобразно. Већ сам те више пута опомињала да не преписујеш. Теби уопште не вреди говорити. Сместа донеси свеску и напусти час. Ову јединицу нећеш поправи тако лако.	2 Б наставник – ученику Смета ми када преписујете. Волела бих да свако добије оцену која одражава ваше знање. Ако је неки задатак нејасан позовите ме и помоћићу колико је то могуће.
3 А другарица – другарици Ти си права алапача. Докле ћеш да ме оговараш иза леђа? Кажи ми ако смеш шта имаш!	3 Б другарица – другарици Смета ми кад говориш о мени у мом одсуству. Пожелим да више никад не разговарам са тобом, а у ствари бих волела да ми отворено кажеш шта имаш.
4 А мајка – сину Битанго једна, долазиш сваку ноћ у касне сате, као да немаш кућу. Заменио си ноћ за дан. То је већ превазишло сваку меру. Завршићеш на улици, као последња пропалица.	4 Б мајка – сину Забринута сам када до касно ноћу не дођеш кући. Бојим се да у овим несигурним временима не настрадаш. Волела бих да заједно смислимо нешто што би умањило мој страх.
5 А друг – другу Ти си крајње безобразан. Прекини више да ми упадаш у реч! Ако не можеш да се уздржиш, изађи напоље да се мало оладиш!	5 Б друг – другу Када ме прекинеш и почнеш да причаш нешто своје, деконцентришем се и тешко ми је да говорим, волео бих да сачекаш да довршим оно што желим, па ћу онда ја саслушати тебе.
6 А старија жена – младићу Каква је ова данашња омладина. Нема ни мало поштовања за старије. И то је неко домаће васпитање. Када сам ја била млада није долазило у обзир да ја седим док неко старији стоји поред мене.	6 Б старија жена – младићу Да ли би хтео да ми уступиш место. Знам да ни теби није пријатно да стојиш у оваквој гужви. Недавно сам повредила ногу, па би ми било много лакше кад бих могла да седим.

7 А другарица – другарици Ти си једна незрела и неодговорна особа. Како си могла да ми изгубиш књигу? Има да ми је пронађеш како знаш! И никад више нећеш добити ништа од мене. Ти то не заслужујеш.	7 Б другарица – другарици Када си ми рекла да си изгубила књигу у моменту сам побеснела, а у ствари ми је јако важно да ту књигу сачувам јер сам је добила на поклон. Волела бих да се присетиш места где си је могла заборавити и да заједно покушамо да је пронађемо.
8 А младић – девојци Који ти је пут да касниш ове недеље? Шта мислиш да сам ја кретен што долазим на време!	8 Б младић – девојци Кад не стигнеш у договорено време изнервирам се и дође ми да одмах одем. Оно што бих волео је да прецизирамо колико кашњење ћемо толерисати једно другоме и да се тог договора придржавамо.
9 А друг – другу И ово ти називаш журком. Пустити већ једном неку нормалну касету. Како можеш да слушаш ово ђубре од музике.	9 Б друг – другу Досадило ми је да слушам ову музику. Волео бих да пустимо нешто друго! Има ли неко неки предлог или жељу?
10 А девојка – младићу Мора да си се посвађао да фризером пре него што је почео да те шиша. Погледај на шта личиш. Баш ти уши долазе до изражаја. За те паре сам и ја могла да те ошишам.	10 Б девојка – младићу Изненадила сам се када сам видела твоју нову фризуру. Не допада ми се како те је фризер ошишао. Волела бих да си мене пустио да ти скратим косу.

Прилог:

ЈА–ПОРУКЕ (НЕОКРИВЉУЈУЋЕ ПОРУКЕ)

Ја–поруке су модел понашања који нам омогућава да останемо у контакту са собом (својим осећањима и потребама из којих та осећања извиру) и да отворено и јасно изразимо како доживљавамо ту ситуацију, а да при томе не нападнемо, окривимо или повредимо другу особу. Тиме другој особи дајемо до знања да смо отворени за тражење решења.

	напиши свој пример	
Објективан опис ситуације	Кад... приметим да ме неко не слуша док причам о нечему што је за мене важно	Кад...
Моја реакција	Осећам се повређено или пожелим да кажем нешто дрско како бих привукао/ла пажњу	Осећам се... или желим...
Исход који бих ја волео/ла	Оно што бих ја више волео/ла је да саслушаш оно што говорим	Оно што бих ја више волео/ла је да... да...

Радионица: ИЗРАЖАВАЊЕ МИШЉЕЊА

ЦИЉ:

Циљ ове радионице је да ученици стекну знање о праву на слободно изражавање мишљења.

ЗАДАЦИ:

- стицање знања о томе да деца и млади имају право да изразе своје мишљење и да се њихово мишљење узме у обзир у свим стварима које их се тичу;
- подстицање спремности да се искаже и брани властито мишљење;
- увиђање да борба за сопствено мишљење мора подразумевати прихватање права других на сопствено мишљење;
- увиђање да борба за сопствено мишљење мора бити заснована на аргументима;
- развијање спремности и вештине да се проналазе и користе аргументи којима се сопствено мишљење образлаже, као и да се чују аргументи других.

ОПИС АКТИВНОСТИ:

Први корак:

Наставник свима чита причу "Чија одлука":

Чија одлука

Прошлог пролећа Маркова породица је кречила стан. Марко је био задовољан што се стан уређује и рекао је:

– Баш се радујем што сређујемо стан. Морам да размислим које ћу постере ставити на зидове своје собе.

Мајка и отац су га запрепашћено погледали. Мајка је рекла:

– Ниси ваљда мислио да лепиш постере сад када су зидови напакон чисти!

Отац је додао:

– Знаш ли ти колико кошта кречење?!

Након читања приче наставник са ученицима разговара о овој ситуацији и сличним ситуацијама у породици и школи водећи разговор тако да ученици разумеју да сва деца имају право да изразе своје мишљење и да се то мишљење узме у обзир у свим стварима и поступцима који их се непосредно тичу. Питања:

- Шта мислите о овој ситуацији?
- Да ли Марково мишљење о уређењу његове собе треба да буде узето у обзир? Зашто?
- Шта мислите колико Марко има година? Шта ако је петогодишњак?
- Шта бисте мислили о сличној ситуацији да се она дешава у школи и да ученици желе да уреде своју учионицу? Треба ли да кажу своје мишљење? Треба ли њихово мишљење уважити у том

случају? Зашто? Постоје ли ситуације у којима не мора бити уважено њихово мишљење? Од чега то зависи?

- Шта ви радите у сличним ситуацијама у вашој породици? Када се ваше мишљење уважава? Шта радите у ситуацијама када су ваша мишљења различита од мишљења родитеља?

- Шта радите у сличним ситуацијама у школи? Шта радите у ситуацијама када су ваша мишљења различита од мишљења наставника и запослених у школи?

- Шта радите када се ваше мишљење разликује од мишљења неког нашег друга?

- Од чега све зависи да ли ће ваше мишљење бити саслушано? Да ли ваше понашање на неки начин утиче на то да ли ће ваше мишљење бити саслушано и узето у обзир? Објасните!

Други корак:

Ученицима се каже да се сада сете приче о родитељима и Марку коју су чули на почетку часа. Затим се деле на две групе – оне који треба да заступају мишљење Марка и помогну му да нађе аргументе којима би бранио своје мишљење и оне који треба да пронађу аргументе којима би Маркови родитељи могли да бране своје мишљење.

Напомена:

Уколико има довољно времена, ученицима се да могућност да у оквиру својих група претходно поразговарају а онда формирају заједничку листу аргумената.

Ученици говоре своје аргументе за одбрану Марковог и мишљења Маркових родитеља, како би вежбали да проналазе аргументе и слушају аргументе других, наставник их бележи на табли.

Трећи корак:

Ученици и наставник заједнички анализирају аргументе, не покушавајући да разреше конфликт, већ да размотре квалитет аргумената и свега што је коришћено као одбрана свог мишљења.

- Које аргументе смо користили?

- Јесмо ли чули аргументе других?

Наставник резимира дискусију наглашавајући да гсви људи, а то значи и свако дете, има право да изразе своје мишљење и да се његово/њено мишљење узме у обзир у одлучивању о свим стварима које га/је се тичу. Могућности деце да изразе своје мишљење, као и теме о којима ће изразити своје мишљење, зависе од узраста деце, њихових претходних искустава и сазнања, али и саме проблематике. Право да се каже своје мишљење, наравно, не значи и право да се прича када шта хоћемо, да вређамо и да не слушамо друге, већ значи аргументовано заступање свог приступа ситуацији, слушање и упоређивање са аргументима других.

Радионица: ЛЕСТВИЦА ПАРТИЦИПАЦИЈЕ

ЦИЉ:

Циљ ове радионице је да се ученици упознају са различитим облицима учешћа деце у активностима и разумеју значај сопственог учешћа за развој.

ЗАДАЦИ:

- упознавање ученика са појмом партиципација деце у активностима и са различитим облицима дечјег учешћа;
- оспособљавање ученика да препознају степен и облик дечјег учешћа у различитим активностима њиховог свакодневног живота у породици, школи, друштву;
- разумевање значаја дечјег учешћа у акцијама и активностима;
- разумевање зависности степена партиципације од циља активности, узраста и ситуације у којој долази до дечје активности.

Материјал за рад:

- Комплет картица "Партиципација деце" за сваку групу.

Прилог:

- "Учешће деце" за сваког ученика.
-

ОПИС АКТИВНОСТИ:

Први корак:

Ученици су подељени у групе. Свака група добија комплет картица "Партиципација деце". Имају задатак да прочитају описе различитог начина ангажовања деце у акцијама и активностима и да издвоје оне картице које описују неки облик стварне партиципације деце од оних у коме нема дечјег стварног укључивања.

Други корак:

Представници група читају бројеве картица које сматрају описима неког начина дечјег учешћа у заједничким активностима.

Наставник записује њихове одговоре и затим анализира њихово међусобно слагање, даје уобичајене називе појединим начинима учешћа деце (манипулација, декорација, квази–представници, консултовани и обавештени, одрасли покрећу – одлуке заједничке, деца покрећу – одлуке заједничке, деца сама покрећу и воде активност.

Трећи корак:

Наставник подстиче ученике да износе своја искуства у вези са укључивањем/партиципацијом, као и да размишљају о факторима који утичу на то колико је неки облик партиципације користан за дечји развој и поштовање права.

- Које примере таквог учешћа деце знате из вашег свакодневног искуства?
- Који од ових облика учешћа су доминантни у вашој средини, породицама, школама, комшилуку, културно–уметничком или спортском друштву...?

- Шта поједини облици учешћа деце значе за дечје учење и развој? Које сматрате најкориснијим за развој?
- Шта поједини облици учешћа значе са аспекта поштовања права деце и младих?
- Који од ових облика учешћа захтевају највеће ангажовање деце?
- Када (у којим ситуацијама, за који узраст) је могуће остварити поједине облике учешћа деце у корист њиховог развоја?

Напомена:

Ток дискусије треба да помогне ученицима да разумеју да је заједничко извођење активности деце и одраслих, уз равноправан положај и заједничко одлучивање, било да је реч о иницијативи деце или иницијативи одраслих, облик партиципације који деци у принципу даје највише могућности за напредак и развој. Оно што је изузетно важно јесте да степен и начин учешћа деце зависи од њиховог узраста, претходних искустава, типа и садржаја активности, односно, целокупне ситуације.

Наставник резимира дискусију још једном наглашавајући горе поменуто.

На крају радионице сваки ученик добија примерак прилога гУчешће децег.

Материјал за рад:

Картице: ПАРТИЦИПАЦИЈА ДЕЦЕ

1.
Одрасли користе децу за промоцију неке ствари коју они (одрасли) сматрају важном, али не помажу деци да ту ствар разумеју. Деци није објашњено у чему и зашто учествују, који су ефекти њиховог учешћа и какву корист од тога имају.

2.
Одрасли користе децу као украс у некој акцији, обично с циљем да произведу емоционалну реакцију код одраслих. Деци не објашњавају смисао онога што раде.

3.
Одрасли траже од деце да јавно наступају и говоре у име својих вршњака, али без настојања да она тиме нешто науче и без стварног договарања са децом коју формално представљају.

4.
Одрасли планирају акцију, али тако да претходно пажљиво саслушају децу, узму у обзир њихово мишљење и објасне им смисао активности у коју их укључују.

5.
Одрасли започињу акцију, али у њу затим бивају укључена деца и имају равноправан положај у доношењу одлука.

6.
Деца започињу активност, али у њу се укључују и одрасли и помажу им да обезбеде ресурсе, развију вештине, дају им подршку.

7.
Деца започињу и изводе активност сама, без укључивања одраслих.

Прилог:

УЂЕШЋЕ ДЕЦЕ

Могући су различити начини учешћа деце у заједничким пословима с одраслима. Ти начини се међусобно разликују зависно од тога ко покреће активност, да ли су и колико деца обавештена о смислу активности у којој треба да учествују, да ли добровољно учествују, да ли доносе одлуке...

Одсуство правог учешћа деце дешава се у случају манипулације, декорације и коришћења деце као квазипредставника.

Манипулација се догађа када одрасли користе децу за промоцију неке ствари коју они (одрасли) сматрају важном, али не помажу деци да ту ствар разумеју. Деци није објашњено у чему и зашто учествују, који су ефекти њиховог учешћа и какву корист они од тога имају. Одрасли на тај начин злоупотребљавају децу за неке своје циљеве.

Пример: Од деце се тражи да нацртају идеално дечје игралиште. Одрасли прикупе предлоге, изграде игралиште, а деца не знају ништа о томе да су њихове идеје биле у функцији те акције и како су утицале на њену реализацију.

Декорација се јавља када одрасли користе децу као украс, обично с циљем да произведу емоционалну реакцију код одраслих. И у овом облику учешћа деца не разумеју смисао онога што раде, нити им то неко објашњава.

Пример: Од деце се тражи да носе мајице с неком поруком, или да играју и певају на некој приредби, при чему не знају који је циљ тог дешавања, ко и зашто га организује.

Деца су у улози **квазипредставника** када се од њих тражи да говоре на конференцијама или да јавно наступају, али без настојања да нешто стварно науче о питању о коме се говори и без стварног договарања са децом коју формално представљају.

Пример: Деца су позвана да присуствују некој конференцији или дебати, без или с минималном припремом везаном за саму тему и без могућности за консултације са својим вршњацима које треба да представљају.

У случају када акцију планирају одрасли, али тако да претходно пажљиво саслушају децу и узму у обзир њихово мишљење, па им затим објасне смисао активности у којој ће учествовати, деца су **консултована и обавештена**.

Пример: Новинска агенција која издаје часопис за децу, може да замоли групу деце да дају своје мишљење о томе како би овај лист за децу требало да изгледа и које теме да покрива. Новинска агенција потом приступа уређењу и дизајнирању листа а коначно решење се показује деци.

Прави облици учешћа деце су они у којима деца имају могућност одлучивања.

Одрасли покрећу – одлуке заједничке је начин учешћа деце у акцијама које су започели одрасли, али тако да деца имају равноправан положај у доношењу одлука.

Пример: Пројекат вишенаменског уређења паркова укључио је групу деце и младих у дефинисање приоритета и дизајнирање планова. Деца су креирала много различитих модела који су, после тога, презентовани представницима локалне заједнице ради мишљења и измена, пре њихове финализације.

Деца покрећу – одлуке заједничке је облик заједничког рада деце и одраслих у коме деца укључују одрасле као помоћ у остваривању циљева. Одрасли помажу деци да обезбеде ресурсе, развију вештине, дају им подршку. Тај облик деци пружа највише могућности за учење и развој.

Пример: Група ученика покренула је питање одсуства било каквих ваншколских активности у њиховој школи. Организовали су потписивање петиције и обратили се директору и стручном већу. Као резултат тога, заједнички су израђени план и програм рада многобројних секција и група, у складу с интересовањима деце и могућностима школе.

Постоји и могућност да деца сама испланирају и изведу неку активност – без укључивања одраслих у то. Овакав ангажман могао би се сматрати активношћу са највишим степеном самосталности. Ипак, мали је број ситуација у којима је могуће да деца сасвим сама све ураде, да за то имају довољно знања, вештина и материјално–техничких могућности. Могуће је замислити овакве активности мањег домета и међу вршњацима, мада се ту не ради о партиципацији у заједничким активностима са одраслима. Овакав ангажман омогућава вежбање самосталности и вештина које се користе у акцији, као и учење међу вршњацима, али мање могућности за учење нечег што је вршњачкој групи сасвим ново.

Иако смо за облик партиципације у коме деца покрећу активност, а затим се у њу укључују одрасли рекли да он пружа највише могућности за напредак и развој, ово је само релативно тачно. У неким ситуацијама деца не могу покренути активност сама – јер немају претходна сазнања и искуства потребна за сагледавање ситуације која би могла бити повод за активности. У том случају чекање да дете иницира било би бесмислено. Зато је важно нагласити да различити облици дечјег учешћа, а нарочито они у којима деца имају равноправну улогу са одраслима, могу да допринесе дечјем развоју.

Ово је нарочито јасно када се имају на уму разлике између појединих узраста деце – не може се очекивати да дете предшколског узраста иницира активности које се могу очекивати од средњошколца. Али и независно од узраста, не може се очекивати да дете иницира активност ако су његова претходна искуства таква да иницијативност у његовој средини није била пожељна или ако не зна како се започиње активност. Такође би било бесмислено (и наравно штетно по дечји развој) чекати да дете иницира активност повезану са садржајем о коме не зна ништа или не зна ни да постоји.

Такође треба напоменути да равноправна улога деце и одраслих у некој акцији или активности било које врсте (образовној активности, на пример) не значи да сви учесници раде исте ствари и да не постоји подела посла, већ да постоји међусобно поштовање, могућност да се чује мишљење свих и да се одлучује на основу аргумената, а не "права старијег".

Радионица: ДИЈАЛОГ И ДЕБАТА*

ЦИЉ:

Циљ ове радионице је да кроз игру улога у којима се сукобљавају ставови и мишљења, ученици сагледају разлику тока и исхода два стила јавних расправа, дијалога и дебате.

ЗАДАЦИ:

- препознавање токова и важних аспеката полемике, дебате и дијалога;
- освешћивање могућих исхода неке расправе и фактора од којих то зависи;
- практиковање комуникацијских техника и вештина које су учили на претходним радионицама.

Материјал за рад:

- папири А4,
- оловке,
- пакпапир,
- маркери,
- "Дијалог и дебата" за сваког ученика.

Прилози:

- "Припрема дебате", за наставника;
- "Дебата и дијалог – два комуникацијска обрасца" за наставника.

ОПИС АКТИВНОСТИ:

Први корак:

"На срећу... на несрећу..." (забавна мозгалица).

Наставник каже: Ја ћу почети реченицу, рецимо "Јутрос сам рано устао/ла..." а онда ће следећи додати "И на срећу..." (па каже шта). А онда онај после њега настави "Али на несрећу..." (па каже шта). И тако све у круг наизменично.

(Ако ученицима није јасно, дајте један дужи пример, а потом крените из почетка са потпуно новом реченицом. Пример: Јутрос сам рано устао / и на срећу поштар је зазвонио / кад на несрећу бртва се заглавила и не могах да отворим врата / али на срећу станујем на приземљу... и сл.)

Други корак:

Припрема за јавну расправу

Наставник каже ученицима да замисле да је крај школске године и да је Министарство просвете организовало јавну ТВ расправу на тему "Укинути предмет грађанско васпитање или не?".

Потом ученике подели у четири групе и каже да се распореде у четири ћошка учионице. (Наставник прилази свакој групи и да им папир са ознаком групе: А1, А2; Б1 и Б2.)

* Радионица није обавезан део програма. Може се применити ако наставник и ученици покажу посебно интересовање за ову тему.

Групе са ознаком 1 заступаће став да грађанско васпитање треба укинути, а групе са ознаком 2 заступаће став да грађанско васпитање не треба укинути. "Имаћете само 10 минута за припрему аргумената и онда идете право у ТВ студио да браните свој став".

Потом наставник прилази појединачно групама са ознаком А (1 и 2) и каже додатну инструкцију: вама је јако стало да одбраните ваш став, према томе припремите се добро, гледаће вас сви, и пријатељи и наставници и родитељи. Групе Б 1 и 2, добијају следећу додатну инструкцију: вама је јако стало да у јавности делујете достојанствено и аргументовано. Док смишљате аргументе сетите се и комуникацијских вештина које смо пролазили претходних радионица и пробајте неке да примените (асертивност, активно слушање, неоптужујуће поруке и сл.).

Трећи корак:

Симулација – "У ТВ студију" (два наступа од по осам минута)

Наставник учини све да ученици стварно уђу у улоге, и да се понашају као да јесу у неком ТВ студију. Док ученици припремају расправу, наставник на средини учионице распореди столице за будуће госте 1 и 2 у студију (једне наспрам других), и за публику (само са једне стране).

Наставник може да узме улогу домаћина студија (најављује гледаоцима крај малих екрана госте и сл.) али никако не узима улогу водитеља расправе.

Прво наступају А 1 и 2 (док Б 1 и 2 седе мирно у публици). Када заврше, наставник се захвали учесницима ове плодне расправе, и позове групе Б 1 и 2 да дођу у ТВ студио (док А 1 и 2 седају на њихова места у публику).

Четврти корак:

Размена – Уочава ли се разлика?

Наставник пита ученике да ли су уочили разлику између две јавне расправе које су одигране и које све разлике уочавају? (Одговоре писати на табли или пакпапиру.)

Пети корак:

Завршни коментар

Наставник обавезно (тек сада, не пре) напомене да је групама А и Б дао намерно различита упутства за рад и објасни у чему је разлика.

Поделити свим ученицима примерак "**Дијалог и дебата**" и проћи наглас одлике у табели. Тражити од ученика да повежу претходно искуство и покушају да процене у који од два комуникацијска обрасца се више уклапа Група А 1 и 2, а у који Група Б 1 и 2.

Материјал за рад:

ДИЈАЛОГ И ДЕБАТА

ПОЛЕМИКА (ДЕБАТА)	ДИЈАЛОГ
ЦИЉ	ЦИЉ
РАЗМЕНА И ИЗОШТРАВАЊЕ СТАВОВА МОЖЕ ВОДИТИ И СА ЦИЉЕМ ДА СЕ ПОРАЗИ, НАДГОВОРИ СУПАРНИК.	РАЗМЕНА И РАЗУМЕВЊЕ / УСАГЛАШАВАЊЕ СТАВОВА НАМЕРА СА КОЈОМ СЕ ВОДИ МОЖЕ БИТИ УЗАЈАМНО СЛУШАЊЕ И УЧЕЊЕ ОД ДРУГИХ КРОЗ УВАЖАВАЊЕ РАЗЛИКА
ОКОЛНОСТИ	ОКОЛНОСТИ
ОБИЧНО СЕ ОДВИЈА УЗ ПРИСУТСТВО СТВАРНЕ ИЛИ ПРЕТПОСТАВЉЕНЕ ПУБЛИКЕ.	СУ СИГУРНЕ И ДИЈАЛОГ СЕ ОБИЧНО ОДВИЈА БЕЗ ПРИСУСТВА ПУБЛИКЕ.
УЧЕСНИЦИ	УЧЕСНИЦИ
ЛИДЕРИ СА ИЗГРАЂЕНИМА СТАВОВИМА, ОБИЧНО ОСОБЕ ПОЗНАТЕ ЈАВНОСТИ, КОЈЕ СЕ ПОНАШАЈУ У СКЛАДУ СА СТЕРЕОТИПОМ, А САМИ НАСТУПАЈУ КАО ПРЕДСТАВНИЦИ НЕКЕ ГРУПЕ. УЧЕСТВОВАЊЕ НЕ ПОДРАЗУМЕВА ПРЕТХОДНУ ПРИПРЕМУ И ДОГОВОР ОКО ПРАВИЛА, А МОГУ БИТИ ДОЗВОЉЕНИ НАПАДИ И ПРЕКИДАЊА САГОВОРНИКА.	ЗНАЧАЈНИ ПОЈЕДИНЦИ ИЗ НЕКИХ ОБЛАСТИ, КОЈИ НЕ МОРАЈУ БИТИ ПОЗНАТИ ЈАВНОСТИ, А ПОНАШАЈУ СЕ У СКЛАДУ СА СВОЈИМ ОСОБЕНОСТИМА И НАСТУПАЈУ КАО ПОЈЕДИНЦИ. УЧЕСТВОВАЊЕ У ДИЈАЛОГУ ПОДРАЗУМЕВА ПРЕТХОДНО ЧВРСТО ДОГОВОРЕНА ПРАВИЛА, А ТАКОЋЕ МУ ПРЕТХОДЕ ДУГЕ И ДЕТАЉНЕ ПРИПРЕМЕ.
УСМЕРЕНОСТ РАЗГОВОРА	УСМЕРЕНОСТ РАЗГОВОРА
УЧЕСНИЦИ СЕ ОБРАЂАЈУ ГРУПИ КОЈУ ПРЕДСТАВЉАЈУ И СИМПАТИЗЕРИМА / ПУБЛИЦИ КОЈА ИХ СЛУША, ВИШЕ НЕГО ЈЕДНИ ДРУГИМА. (БИЛО ОНИМА КОЈИ НЕПОСРЕДНО ПРИСУСТВУЈУ ДЕБАТИ КАО ПУБЛИКА ИЛИ ОНИМА КОЈИ МОЖДА ПРАТЕ ДЕБАТУ ПОСРЕДСТВОМ МЕДИЈА)	УЧЕСНИЦИ СЕ ПРВЕНСТВЕНО ОБРАЂАЈУ ЈЕДНИ ДРУГИМА КАО И ПРИСУТНИМ САГОВОРНИЦИМА УКОЛИКО ИХ ИМА.
КАРАКТЕРИСТИКЕ РАЗГОВОРА	КАРАКТЕРИСТИКЕ РАЗГОВОРА
РАЗЛИКЕ У МИШЉЕЊИМА КОД УЧЕСНИКА УНУТАР ИСТЕ СТРАНЕ СЕ МИНИМАЛИЗУЈУ ЈЕДНИ ДРУГЕ СЛУШАЈУ ДА БИ СЕ МЕЋУСОБНО ОПОВРГАВАЛИ ИЛИ ОТКРИВАЛИ ГРЕШКЕ У АРГУМЕНТАЦИЈИ ЈЕДНИ ДРУГИМА (МИСЛИ СЕ НА ПРЕДСТАВНИКЕ СУЧЕЉЕНИХ МИШЉЕЊА) ПОСТАВЉАЈУ СЕ РЕТОРИЧКА ПИТАЊА И ЗАМКЕ ГОВОРИ СЕ О СТАВОВИМА, ИДЕЈАМА, ПРИСТУПИМА	ОТКРИВАЈУ СЕ РАЗЛИКЕ У МИШЉЕЊИМА УНУТАР ИСТЕ СТРАНЕ /ЗАСТУПНИКА ИСТОГ МИШЉЕЊА/ УЧЕСНИЦИ СЛУШАЈУ ЈЕДНИ ДРУГЕ ДА БИ СЕ БОЉЕ РАЗУМЕЛИ ПОСТАВЉАЈУ СЕ ОТВОРЕНА ПИТАЊА ИЗ РАДОЗНАЛОСТИ ГОВОРИ СЕ О ДИЛЕМАМА И ДУБОКИМ УВЕРЕЊИМА
ИСХОД	ИСХОД
ОДСУСТВО НОВИХ ИНФОРМАЦИЈА ИЛИ СХВАТАЊА, ИЗОШТРАВАЊЕ СОПСТВЕНОГ СТАВА, УПОРЕЂИВАЊЕ ОПРЕЧНИХ СТАВОВА И ДОЖИВЉАЈ ДА ЈЕ СУПАРНИК НАДГЛАСАН, ПОРАЖЕН ИЛИ ПАК ДА ЈЕ БИО УСПЕШНИЈИ.	НОВА САЗНАЊА И УВИДИ КОД СВИХ УЧЕСНИКА, ОДНОСНО ПОМАК КА НЕКОМ НОВОМ УГЛУ ПОСМАТРАЊА ПОСТАВЉЕНОГ ПРОБЛЕМА О КОМЕ СЕ ДИСКУТОВАЛО.

Прилог (за наставника):

ПРИПРЕМА ДЕБАТЕ

Приликом припреме и планирања дебате ваља имати на уму ниво њене јавности, односно којим ће све групама она бити доступна за слушање. Поред тога, важно је да учесници у дебати унапред имају у виду ко су им циљне групе: учесници супротног тима, претпостављена публика (која, каква публика) или неко трећи. И коначно, ваља унапред знати шта је то што учесници својим разговором желе да постигну код оних група на које је овај разговор првенствено усмерен: да их информишу, да отворе кључна питања и произведу дилеме, да придобију подршку, да едукују друге и слично.

Уобичајена структура дебате са више формализованим поставком је да се одвија са по четири–пет говорника са сваке стране: једну страну чини ПОЗИЦИЈА, а другу ОПОЗИЦИЈА. Редослед излагања којим може руководити " председавајући" је такав да прво говори један члан тима једне стране, затим први говорник супротне, па други говорник "позиције" и тако редом. Свако излагање не треба да траје дуже од пет минута и понекад се почетак и крај излагања једног говорника најављују звоном, када је сетинг веома формализован. У сваком случају, говорник неће бити прекинут у сред реченице, али би требало да сваки од учесника у дебати има јасну свест о ограниченом времену излагања које му стоји на располагању. Понекад председавајући има улогу судије који ће процењивати чија је аргументација била јача, и ко је по њему победник ове интелигентне и цивилизоване гбитке речимаг.

КРИСТАЛИЗАЦИЈА АРГУМЕНАТА

Припрема се одвија по некој устаљеној процедури, тј. требало би да садржи одређене активности кроз које би сви учесници у предстојећој дебати требало да прођу. Сваки тим пролази кроз фазе припреме засебно, тј. тимови раде одвојено.

- ДЕФИНИСАЊЕ (оквирно 5 мин.) Пожељно је дефинисати све кључне термине у области/теми о којој ће бити речи у дебати. Ова фаза може помоћи да сви учесници једног тима себи појасне као размишљају о проблему и како га виде.
- МОЗГАЛИЦА – "ОЛУЈА ИДЕЈА" (10 мин.) Свака особа у тиму треба, за себе, у тишини, да запише што више ствари у вези са темом/проблемом које јој падају на памет: аргументе, примере и могуће контра–аргументе са којима ће наступити супротна страна
- ЛИСТА ПРИОРИТЕТА (10 мин.) Када сваки члан тима сачини своју листу при браинстормингу, следи размена на нивоу групе. Редом сви износе своје идеје. Дискутује се релативна тежина сваког изнесеног аргумента, и ако га већина у групи прогласи довољно снажним, он се задржава, у супротном ако се сви сложе да је сувише слаб, аргумент се одбацује. Препоручује се усмеравање групе на проналажење најбоље аргументације као и примера који ће је поткрепити, а не фокусирање на процену чији је који аргумент.

- Када је сачињена листа аргумената, прелази се на ПОДЕЛУ УЛОГА. Детаљно се разрађује о чему ће сваки члан тима говорити и којим ће редоследом излагати.
- ПОЈЕДИНАЧНА ПРИПРЕМА ЗА ПРЕЗЕНТАЦИЈУ (око 20 мин.) Сваки говорник треба да сачини свој концепт како ће излагати у дебати. У овој фази не препоручује се писање концепта у форми финалног ГОВОРА, већ се овај планирани резиме може и разликовати касније од самог наступа, што ће зависити од конкретног тока саме дебате и аргумената и наступа осталих чланова. У том смислу треба бити флексибилан, али ипак скицирати, којим редоследом се износе аргументи, које су потенцијалне слабости онога што се жели саопштити... Водити рачуна о дужини излагања и о структури. Наиме, у првој минути обично се излаже суштина онога што се жели рећи, а у последњој се сумирају аргументи. Говорник може размишљати о пригодном, упечатљивом, закључку свог дела говора у виду неког релевантног цитата или кључне реченице.
- ПОТВРЂИВАЊЕ ДОГОВОРЕНОГ (користи се преостало време од укупних сат времена предвиђених за припрему). На крају цео тим пролази кроз финални концепт излагања, плана дебате, осврћући се на то како је тема дефинисана, на поделу улога и све што је уопште планирано да тим саопшти, уз планирање глобалне стратегије тимског и појединачног наступа.

Потенцијалне учеснике у дебати на овом месту подсећамо да се кроз фазу припреме и пролази зато што знања појединаца нису енциклопедијска, као ни знање чланова "противничке" екипе, а такође да су аргументи са којима иступају једна, односно друга екипа, подједнако вредни. И на крају, важно је имати на уму да конструктивна дебата претендује и може лако да постане *гинтелигентна дискусија у којој се ужива*. Штета би било не испробати или пропустити такво животно искуство.

Прилог (за наставника):

ДЕБАТА И ДИЈАЛОГ – ДВА КОМУНИКАЦИЈСКА ОБРАСЦА

Да бисмо разумели суштину ових појмова позваћемо се и на нека речничка објашњења:

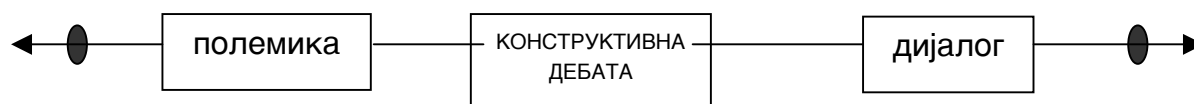
ДЕБАТА (од француског) *деџбат*, што значи расправљање, препирка, расправа. Још један корен (од француског) *баттре* – што значи потући. Термин како га данас користимо значи: усмена размена мишљења на неком скупу или цивилизована битка речима, у којој свака страна жели да пронађе грешку у логици, начину доказивања или чињеницама друге стране. Дебатовати значи претресати, размењивати мишљења о некој теми или расправљати се, препирати се.

ДИЈАЛОГ (од грчких речи "*диа*" – кроз, и "*логос*" – реч) је разговор или говор у двоје, или литерарна, уметничка форма у античкој филозофији коју су створили софисти, Сократ и нарочито Платон. Појам се користи и са значењем: смислена размена и проток информација међу људима. Водити дијалог пре подразумева да *желимо да се разумеју* евентуалне грешке у логици, начину доказивања или чињеницама друге стране, него да желимо да се надмећемо и победимо другог.

Ради лакшег упоређивања и разликовања, **дебата** и **дијалог** могу се замислити и као један континуум са два опречна пола (погледати слику испод). Ипак, ваља имати на уму да се у реалности **дијалог** и **дебата** веома ретко јављају у потпуно чистим формама.

*Екстремни пол континуума, **полемика**, пружа веће шансе да дође до ескалације сукоба и да се сама дебата претвори у нешто што ће више подсећати на кафанску тучу, него на цивилизовани разговор окупљених представника неких група које имају опречна гледишта о одређеним темама.*

НАПАД НА ЉУДЕ ЗБОГ ПРОБЛЕМА	НАПАД НА ПРОБЛЕМ, МАЛО БРИНЕ О ЉУДИМА	САГЛЕДАВАЊЕ ПРОБЛЕМА, БРИНЕ О ЉУДИМА	РАЗУМЕВАЊЕ ПРОБЛЕМА, САРАДЊА СА ЉУДИМА	ЗАЈЕДНИЧКО РЕШАВАЊЕ ПРОБЛЕМА

КАФАНСКА
ТУЧА

КРЕАТИВНИ
ТИМ

С друге стране форма **дијалога** пружа веће шансе за изналажење заједничког решења, за усаглашавање ставова који су на почетку дијалога били различити с тим да је и циљ дијалога тако постављен, као размена и разумевање (некада и усаглашавање мишљења), за разлику од дебате код које се циљ у старту поставља другачије, а то је изоштравање сопственог става. Међутим, много је фактора од којих зависи да ли ће се те шансе које дијалог пружа и реализовати, и зато је улога водитеља и припреме изузетно велика.

У конфликтним ситуацијама које имају велики јавни, групни или индивидуални значај, "битка речима" тј. дебата, може лако довести до ескалације (развој и јачање) сукоба, односно, до "битке увредама" или још горе "битке стиснутим песницама". Отуд је у таквим ситуацијама умесније инсистирати на дијалогу

јер он у себи, уместо елемената који би водили ескалацији сукоба, носи клицу међусобног разумевања и према томе, деескалације.

Но, погрешно би било закључити да је дијалог увек примењив и увек најпожељнији образац комуникације. У зависности од тога да ли се ради о јавној дискусији, преговарању, округлом столу, ситуацији доношења групних одлука и сл., односно, од тога како је дефинисан укупан контекст и циљ (шта је важно одређеним разговором постићи), на организаторима и учесницима је да се определе за дијалошку, дебатну или полемичку форму разговора.

ОДНОСИ У ГРУПИ И ЗАЈЕДНИЦИ

САРАДЊА И ЗАЈЕДНИШТВО

РАДИОНИЦА: САРАДЊА

ЦИЉ: Циљ ове радионице је да се ученици уведу у проблематику сарадње и заједништа насупрот индивидуалној и такмичарској оријентацији, сагледају разлоге за сарадњу и предности које она носи и размотре претпоставке за остваривање сарадње.

ЗАДАЦИ:

- освестити личне и друштвене разлоге за сарадњу,
- испитати предности сарадње,
- анализирати претпоставке и сметње за остваривање сарадње,

Материјал за рад:

- папир и оловке.

ОПИС АКТИВНОСТИ:

Први корак:

Користећи неку игру или други поступак случајног распоређивања, наставник организује да ученици седе за столовима/клубама у групама од по четири или шест чланова. Пожељно је да све групе имају исти број чланова. Свака група добије један лист папира и једну оловку. Наставник наглашава да ништа не раде и не разговарају док не чују цео задатак и док им не каже да могу да почну.

Задатак: "У овој активности треба да цртате али користећи ограничени број облика. Једине линије које можете да користите су следеће:
(наставник црта на табли: усправну, хоризонталну, две косе линије, тачку, круг и горњи и доњи полукруг)

Не смете користити ни један други облик нити комбинацију ових линија. Начин рада је следећи: Један ученик узме оловку и нацрта само један од датих облика/линија. Величина може да варира. Затим брзо дода оловку другом ученику у групи и она/он додаје само један облик на папир, овај додаје трећем и тако редом.

Током целе активности не смете да разговарате нити да се договарате речима. Сада можете да почнете."

Дати ученицима неколико минута да раде, тако да сваки члан групе стигне да црта барем два пута.

Други корак:

Пошто су све групе завршиле цртање, реците им да сада могу говорити и дајте им неколико минута да продискутују своје радове.

Трећи корак:

Ученици шетају по соби и разгледају радове других група. (Ово не треба да траје дужи од три–пет минута. Неке групе ће вероватно продукovati само скуп случајних облика док ће друге покушати да сарађују, правећи неки одређени цртеж као што је на пример, кућа, лице и сл.)

Четврти корак:

Разговарајте са целим разредом:

- Како сте приступили задатку: индивидуално (усредсређени на себе), сараднички, такмичарски?
- Да ли су чланови група током рада мењали приступ? Зашто?
- Какве сте разлике видели међу групним радовима?
- Шта је узрок разликама?
- На које сте тешкоће наишли током рада/да ли вам је нешто сметало? Како сте се осећали?
- Да ли би ова активност била другачија да сте могли да разговарате? О чему сте у групи разговарали после цртања?

Напомена наставнику: Намена уводне активности и овог разговора је да уведе ученике у део програма који се тиче односа у групи/заједници и посебно у део који се тиче сарадње. Зависно од тока и резултата уводне активности и одговора/коментара ученика, наставник може да прошири и измени питања, тако да се нагласак стави на тип односа у групи и међу групама: да ли је било сарадње, такмичења или чак сукоба.

Пети корак:

Ученици остају у истим малим групама. Свако прво ради сам за себе. "Сетите се неколико ствари које волите да радите сами. Запишите зашто волите да радите сами. Које су предности индивидуалног рада? Потом размислите о стварима које о активностима/пословима које радите у сарадњи са другима, вршњацима или одраслим. Запишите разлоге због којих те ствари радите са другима. Шта су предности заједничког рада и сарадње ?

Шести корак:

После неколико минута самосталног рада, ученици размењују своје одговоре у оквиру малих група и праве заједнички списак **разлога за и предности** које даје заједнички рад и сарадња.

Седми корак:

Док представници група читају листе, наставник записује разлоге и предности (у две одвојене колоне) заједничког рада и сарадње. Следеће групе додају само оно што већ није поменуто.

Осми корак.

Дискусија:

- Које све врсте разлога или мотива имамо за сарадњу и заједнички рад: личне, оне који проистичу из врсте посла/активности...

Шта су предности заједничког рада и сарадње (личне добити, друштвена корист...)?

Радионица: ГРУПНИ РАД

ЦИЉ:

Циљ ове радионице је да ученици сагледају одлике и предности групног (тимског) рада.

ЗАДАЦИ:

- анализирати искуство групног рада,
- освестити различите улоге у тиму/групном раду,
- упознати се са одликама успешног тима/групног рада.

Материјал за рад:

- копија прилога "Шест мисаоних шешира" за сваког ученика или групу,
- по једна кутија чачкалица и две кесе "Смокија" за сваку групу.

ОПИС АКТИВНОСТИ:

Први корак:

Ученици формирају групе од четири до шест чланова али тако да остане онолико ученика колико има група, који ће бити посматрачи. Групе добијају материјал (наставник се може договорити да они сами донесу чачкалице и Смоки) и треба да се договоре шта ће са тим материјалом да ураде/направе. При том могу да користе и друге материјале којима располажу (папир, оловке...). Групе имају 10 до 15 минута да се договоре и обаве задатак. Све време посматрачи прате и бележе рад група којима су додељени: какви су односи у групи, да ли постоји сарадња и/или сукоби, како решавају неспоразуме и договарају се.

Други корак:

Представници група приказују и тумаче оно што су направили. Потом посматрач износи своју оцену рада дате групе (чита оно што је забележио).

Трећи корак:

Наставник објашњава да је претходна вежба служила да "освеже" искуство групног рада и да ће сада да анализирају и резимирају шта су одлике и предности групног рада и које све улоге постоје у групи/тиму. Наставник напомиње да треба да узму у обзир и искуство из свих претходних часова/радионица.

Одлике групног рада: Ученици избацују идеје о томе шта су одлике групног рада а наставник бележи на табли. На крају анализирају све забележено и праве листу одлика око које се већина слаже.

Подсетник за наставника: Као одлике групног рада (или тима који добро функционише) обично се наводе:

- заједнички циљ и усмереност на задатак,
- подела улога и одговорности,
- постојање правила заједничког рада/договор о начину рада,

- механизам доношења заједничких одлука,
- међусобно разумевање и подршка чланова/конструктивно решавање сукоба.

Улоге у групи/тиму: Ученици у оквиру малих група праве листе свих могућих улога које су имали током групног рада. Подстаћи их да смисле називе за сваку улогу: на пример, "бележник", "запиткивач"...

Групе потом добијају копију прилога "Мисаони шешири" и поново разматрају своје листе и евентуално додају нове улоге.

На основу читања и анализе групних листа наставник на бележи коначну листу улога.

Дискусија:

- Да ли сте у групама у којима сте радили трајно имали исте улоге или сте их мењали? Од чега је то зависило?
- Шта је предност мењања улога?
- Шта су предности групног рада? Колико је он користан за учење?
- Шта сте ви сами добили кроз искуство групног рада на овом предмету?

Прилог: "ШЕСТ МИСАОНИХ ШЕШИРА

Де Боно илуструје предности различитих мисаоних стилова служећи се метафором разнобојних шешира. Мисаони шешири су згодна и корисна техника за организовање тимског рада. Шешири се могу мењати, одбацити, размењивати, водећи рачуна да свако носи одговарајући шешир у одређеној фази пројекта.

БЕЛИ ШЕШИР

Бави се чињеницама и бројкама, неутралан је и објективан. Има дисциплиновано мишљење, развијен осећај за дирекцију, не нуди интрепретације.

ЦРВЕНИ ШЕШИР

Црвени је шешир за емоције. Тај мисаони приступ покрива све од једноставних емоција као што је страх, недопадање, до оних сложенијих које укључују просуђивање, интуицију, естетска осећања, "осећај за чудно, лепо...".

ЖУТИ ШЕШИР

Мисаони стил под жутим шеширом је позитивно и конструктивно, заинтересовано за "догађање ствари", акцију. У ситуацијама и људима пре свега види предности и оно што је вредно. Символизује сунчеву светлост, оптимизам, могућности.

ЗЕЛЕНИ ШЕШИР

Мисли креативно. Боја симболизује плодност, развој и вредност посејаног семена/идеје. То је приступ који ствара нове концепте разбијајући традиционалне мисаоне обрасце. Носилац зеленог шешира је пре свега користан у трагању за опцијама, могућностима.

ПЛАВИ ШЕШИР

Организовани мисаони приступ, дефинише проблеме и обликује питања. Одговоран је за резимеа, закључке, увид у целину, надгледа процес и води рачуна да се правила поштују.

ЦРНИ ШЕШИР

Идентификује грешке, експерт за препознавање ствари које крену наопако, уочава ризике, опасности. С обзиром на дубоко укоренењу склоност да не трагамо за доказима који противрече нашем мишљењу, црни шешир нам је неопходан члан.

Радионица: ГРУПНО ОДЛУЧИВАЊЕ

ЦИЉ:

Циљ ове радионице је да покаже да постоје различити типови доношења одлука у групи и да подстакне ученике да испитају њихове предности и ограничења.

ЗАДАЦИ:

- освестити код ученика различите начине доношења одлука у групи,
- испитати предности и ограничења различитих типова групног одлучивања.

Материјал за рад:

- Картице групног одлучивања.

ОПИС АКТИВНОСТИ:

Први корак:

Ученици седе у групама од четири члана. У оквиру група, они треба да се сете и забележе све могуће начине како се у нашем друштву доносе одлуке.

Други корак:

Представници група саопштавају типове групног одлучивања којих су се сетили, а наставник бележи на табли. Сви проверавају да ли су ново наведени примери одлучивања већ забележени. (Могу се јавити различите формулације истог типа одлучивања.)

(Наставник проверава да ли су сви типови са Картица групног одлучивања споменути и ако нису додаје. Ако се појаве неки нови типови, који се не налази на картицама, треба их дописати на празне картице.

Трећи корак:

Реците ученицима да ће сада вежбати различите начине доношења одлука у групи. Дајте свакој групи по једну од картица. (Потребно је да буде онолико група колико има картица. Ако их је мање, изоставите неке картице а ако је више, формирајте групе од већег броја чланова).

Свака група треба да смисли проблем/ситуацију, која тражи доношење одлуке, за коју сматрају да би онај начин одлучивања који су добили на картици, био одговарајући. Проблем /ситуација се мора тицати неке групе, не ради се о одлучивању појединца и треба да буде разрађена: ко су све чланови групе, шта је проблем око кога се мора донети одлука (избор међу могућностима, решење проблема). Могу да се сете неке ситуација групног одлучивања у којој су били или за коју посредно знају или да смисле неки проблем/ситуацију која је реално могућа.

На пример: "Замислите да сте наставници једне школе. Школа је добила фонд од 100 000 динара. Ви треба да одлучите на шта ћете потрошити те паре."

Четврти корак:

Групе редом, преко одабраног гласноговорника, саопштавају тип одлучивања који су добили (најбоље је да прочитају картицу) а затим опис свог проблема/ситуације евентуални избор/одлуку до које су дошли и да ли су се сви у групи сложили и како су се осећали. После сваког саопштења сви учествују у краћој дискусији:

- Да ли је за њихов проблем/ситуацију то најбољи тип доношења одлуке?
- Шта могу да буду последице датог начина одлучивања.
- Који би још начин могао да се примени? Зашто? Шта би се онда променило?

Пети корак:

Завршна дискусија и резиме наставника.

- Који су од ових начина доношења одлука демократски? Да ли су они и најефикаснији?
- Који поступак доноси задовољство свим члановима групе?
- Да ли су неки начини типични за одређена друштва, заједнице или групе?

(Уколико осети да је потребно, наставник може да резимира наводећи још једном предности демократских начина доношења одлука, уз напомену да избор начина одлучивања зависи увек и од конкретне ситуације и врсте проблема/избора на који се односи.)

Прилог: КАРТИЦЕ ГРУПНОГ ОДЛУЧИВАЊА

Вођа одлучује Група бира вођу. Вођа саслуша шта свако мисли. Затим вођа доноси одлуку.	Срећа одлучује Група баца динар или извлачи сламке или на неки други начин случај/срећа одлучује.
Консензус Сви у групи се слажу око једног избора или одлуке. Чланови групе слушају један другог и онда долазе до сагласности око заједничког решења/избора. Не гласају.	Компромис Свако је спреман да мало одустане од онога што би желео. Покушавају да нађу решење или направе избор који свако од њих може да прихвати.
Гласање Предложено је неколико избора или решења. Одлучује се за онај избор или решење које добије највише гласова.	Стручњак одлучује Особа у групи која је "стручњак" за дати проблем или која највише зна о томе доноси одлуку.
Арбитер одлучује Позива се неко изван групе да "пресуди": таква особа се зове "арбитер". Група прихвата то што та особа одлучи.	

Радионица: РАДИТИ ЗАЈЕДНО

ЦИЉ:

Циљ ове радионице је да се ученици опробају у сарадничком/тимском понашању и преузимању одговорности.

ЗАДАЦИ:

- оспособљавање ученика да тимски учествују у осмишљавању и планирању реализације различитих активности;
- разумевање неопходности постојања различитих улога у тиму за квалитетно тимско функционисање;
- уочавање повезаности између тимских улога, понашања у тиму и реализације конкретних активности;
- подстицање толерантности и преузимања одговорности.

Материјал за рад:

- пакпарир,
- маркери.

ОПИС АКТИВНОСТИ:

Први корак:

Од ученика се тражи да формирају тимове од 5–6 чланова тако што ће се потрудити да у тиму буде заступљено што више различитих улога. Наставник их може подсетити да за груписање користе де Бонове мисаоне шешире или листу улога у тиму коју су испродуковали на радионици о групном раду.

Други корак:

Свим групама наставник даје исти задатак.

У оквиру међународне размене средњошколаца у вашу школу долази ученичка делегација из Норвешке. Ви сте чланови ученичког одбора ваше школе и састали сте се поводом тог догађаја. Треба да осмислите боравак стране ученичке делегације у вашој школи (шта ће радити и видети током тродневне посете, са ким ће се све сусрести итд.) и направите прецизан временски распоред активности. Потребно је и да унутар одбора делегирасте задужења за сваку од испланираних активности (који члан одбора ће бити одговоран за реализацију које активности) водећи рачуна о улогама у тиму које одговарају поједиим члановима одбора (да је улога у складу са активностима које треба реализовати).

Трећи корак:

Представници група приказују и тумаче план боравка стране ученичке делегације и задужења која су преузели поједини чланови одбора.

После сваког саопштења сви чланови тима (одбора) учествују у краћој дискусији:

- На које потешкоће су наилазили током тимског рада и како су их превазилазили?
- Како виде предности а како недостатке тимског рада у овој конкретној ситуацији?

- Како би у реалној животној ситуацији обезбедили да сваки члан одбора и реализује задатке које је преузео на себе?

ОДНОСИ У ГРУПИ И ЗАЈЕДНИЦИ

РЕШАВАЊЕ СУКОБА

Радионица: ДИНАМИКА И ИСХОДИ СУКОБА

ЦИЉ:

Циљ радионице је да се ученици преко личног искуства упознају са динамиком конфликта.

ЗАДАЦИ:

- пролажење кроз искуство конфликта;
- уочавање и анализирање типичних исхода конфликта;
- сагледавање ефеката претпоставки и очекивања на ток комуникације.

Материјал за рад:

- папири А–4,
- графитне оловке.

Прилог:

- "Сукоби: настанак, ток и исход" за наставника.

ОПИС АКТИВНОСТИ:

Први корак:

Ученицима се каже да ће у наредној вежби имати задатак да заједнички, користећи само један папир и једну оловку, нацртају један цртеж. Да би то извели, прво ће се поделити у парове, потом припремити место за столом на које ће ставити један папир и једну оловку и затим се на нивоу пара договорити ко ће бити особа **А**, а ко особа **Б**.

Инструкције о томе шта ће бити предмет цртања се задају одвојено. Наставник изведе из учионице све особе **А** и каже им:

ЋѝВи имате задатак да нацртате сунчан дан, чаробну шуму, по који цвет се види и један бистри поток препун риба.ѝѝ

Затим се наставник враћа у учионицу (за то време особе **А** остају у ходнику) и задаје особама **Б** следећу инструкцију:

"Ви имате задатак да нацртате сунчан дан и једну кућу са широм отвореним прозорима кроз које се види кућна идила."

Напомена:

Обе групе се упозоре да од момента када су добили инструкције па до завршетка вежбе престаје сваки вид комуникације између **А** и **Б**.

Наставник уводи у учионицу особе **А**. Упућује их да пронађу своје парове, без речи седну на припремљена места и не почињу са радом пре него што добију даљу инструкцију.

Други корак:

Када се увери да су сви парови спремни за почетак рада, наставник тражи од њих да истовремено ухвате оловку и да почну са цртањем, које ће трајати

три минута. Током цртања наставник подсећа ученике да не разговарају и не користе пантомиму. Уколико неки пар поломи оловку током рада, наставник им даје другу оловку.

Напомена:

Да би се појачала динамика и искуство конфликта потребно је време предвиђено за цртање скратити за пола. Наравно, без знања учесника. Из истих разлога наставник обавести учеснике када им остане последњих 30 секунди.

Кад истекне време наставник да знак да је цртање завршено и тражи од ученика да се заједнички потпишу на цртежу (и даље без комуницирања).

Трећи корак:

Цртежи се изложе на зиду да их ученици разгледају. Наставник дозвољава кратко време за размену утисака и осећања. Ученике треба замолити да све друге коментаре оставе за анализу која следи.

Четврти корак:

Размену води наставник. Током размене могуће је размотрити три аспекта:

1. Анализа типичних исхода. Анализирају се сами цртежи. Посматра се у којој мери они садрже елементе из обе инструкције. На тај начин се илуструју и различити исходи конфликта:

- победник/победник (цртежи који садрже обе варијанте–инструкције),
- победник/губитник (цртежи који садрже само једну инструкцију),
- губитник/губитник (цртежи код којих није јасно шта је нацртано),
- и *компромис* (цртежи који се јасно састоје од два разграничена дела па свака инструкција стоји за себе).

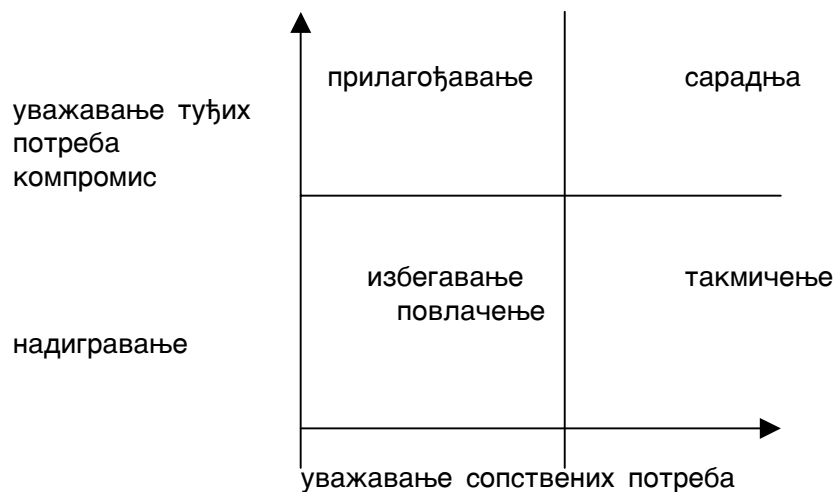
2. Анализа процеса. Прати се како се на нивоу једног пара одвијала интеракција током вежбе. Окрива се каква је била почетна позиција особа у пару и како се њихово понашање мењало током интеракције.

3. Анализа претпоставки и очекивања. Разматра се шта су биле почетне претпоставке и очекивања (о томе шта је задатак друге особе из пара), да ли су се мењале током вежбе и какву су улогу те претпоставке (тј. предикције и интерпретације туђег понашања) имале на сам ток и исход вежбе.

Анализира се сваки пар редом, и то сваки члан у пару понаособ. Наставник тражи од ученика да саопште како је текло цртање, шта се догађало на самом почетку, када је уочена промена, и помаже им да освесте и артикулишу почетна очекивања и претпоставке.

Напомена:

Док ради анализу, наставник може графички пратити ток излагања ученика, приказати динамику процеса и стилове реаговања у сукобу.

Завршни коментар:

Сарадњу не можемо наметати. Она се, исто тако, не подразумева нити једноставно очекује. Сарадња се *изграђује* и само тада она уствари постаје то што јој само име каже: "сарадња".

Прилог (за наставника):

СУКОБИ: НАСТАНАК, ТОК И ИСХОДИ

Сви ми, као и сви људи, имамо огромно непосредно искуство са конфликтима и са њиховим решавањем. Небројано пута смо се нашли у сукобу са неким, или са пуно њих, почев од жеље да себи приграбимо омиљену играчку, да се отарасимо неког посла који нам је наметнут, да се изборимо за своје право на одлучивање у нечему до чега нам је стало, да искамчимо за који минут дужи излазак, нешто већи углед, бољи стан, већу плату, правичну поделу посла, право на своје мишљење, итд. Пуно пута смо попуштали и одустали, пуно пута смо истерали своје и пуно пута смо направили компромис, одложили проблем и просто препустили случају да га сам реши. Пуно пута смо били бесни, огорчени, несрећни због тога, али смо доживели и олакшање и задовољство због решеног сукоба. По правилу смо сваки сукоб доживели као нешто сасвим специфично, сасвим различито од других сукоба, у зависности од тога са ким смо се сукобили, око чега, колико нам је тај сукоб био значајан, да ли нам је неко притекао у помоћ, шта нам се у њему догодило и на који начин смо испливали из њега.

Сукоби, различити по предмету (од дечје играчке до државних граница), по обиму (од интерперсоналних, интергрупних до међународних) и по последицама (од баналних до фаталних), ипак имају неколико заједничких обележја; она су истакнута у свим приступима изучавања конфликта. Сукоби се данас изучавају интердисциплинарно, њима се баве пре свега социолози, политиколози, правници, економисти и психолози. Та дисциплина покушава да нуди и решења и поступке за излагање на крај са конфликтима која ће бити боља, продуктивнија, конструктивнија и олакшати нам живот. Та решења се махом надовезују на свачија лична искуства, али дају могућност да се она сагледају у новом светлу, и да, тиме, постанемо кадри да из сопствених искустава више научимо.

Најважнија заједничка обележја социјалних конфликта се лако могу извести из неколико најопштијих чињеница о људској природи:

1. Сукоби (конфликти) су нужна последица чињенице да различити људи и различите групе (са различитим интересима, потребама, ставовима и назорима) живе заједно, и да су упућени једни на друге. Према томе, *конфликти сами по себи нису ни добри ни лоши*, они могу бити и извор промене и развоја као и уништавања и разарања. Њихов ток ће бити конструктиван или деструктиван у зависности од тога шта урадимо са њима.

2. Наше понашање у конфликту биће детерминисано и нашим биолошким бићем, за које је очување властитог интегритета врхунска вредност. Отуд, сваки напад на интегритет (па макар и имплицитан, као што је оптужба, окривљавање, осрамоћивање итд.) изазива неминовно одбрамбену реакцију. Најчешће у виду противнапада.

3. Наше виђење света (према томе и конфликта, друге стране са којом смо у сукобу, па и нашег понашања) није директно и непосредно већ посредовано културом, тј. интерпретацијом света коју различити сегменти културе нуде. Отуд, анализа сукоба није комплетна без анализе значења којима се наши доживљаји артикулишу, пре свега преко система образовања и масовних медија, али и фолклора, литературе, музике или породичних животних прича.

Радионица: СТИЛОВИ ПОСТУПАЊА У КОНФЛИКТИМА

ЦИЉ:

Циљ радионице је да ученици стекну бољи увид у факторе који утичу на понашање у конфликтним ситуацијама.

ЗАДАЦИ:

- кроз анализу задате ситуације уочавање димензија које одређују понашање у ситуацији сукоба;
- указивање на различите стилове поступања у ситуацији сукоба.

Материјал за рад:

- папири А-4,
- оловке,
- пакпапир и маркери,
- "Картице са различитим инструкцијама", за сваког ученика по једна картица.

Прилог:

- "Стилови поступања у конфликтима", за сваког ученика.

Напомена: Предвиђено је да се сценарио ове радионице реализује током два школска часа. Наставник треба да процени када је погодно прекинути са радом и наставити га на следећем часу. Било би добро уколико се на првом часу заврши са кораком бр. 4. У том случају други час би могао да започне са кратким резимирањем корака бр. 4 и реализацијом корака бр.5.

ОПИС АКТИВНОСТИ:

Први корак:

Ученицима се прочита замишљена ситуација:

"Заједно са другарицом из одељења одлучио си да се опробате на конкурс за кратку причу, отвореном поводом обележавања стогодишњице оснивања школе. Недељу дана сте се састајали после школе и разрађивали детаље приче. Да бисте причу предали на време ноћ уочи затварања конкурса проводите прекуцавајући различите верзије приче. Ипак сте успели да посао приведете крају и да на време предате причу. На опште изненађење ваша прича је победила на конкурс и са још неколико радова, који су ушли у ужи избор, објављена је у школском листу. Десетак дана након школске прославе зове те другарица и каже да је управо сазнала како је ваша прича уврштена у репертоар фестивала омладинског стваралаштва који се одржава на Палићу. Пошто је само један од аутора позван да причу прочита на књижевној вечери фестивала твоја другарица сматра да то треба да буде она".

Након што је прочитао причу наставник пита ученике како би се осећали у овој ситуацији. Када ученици саопште емоције које би захтев другарице да она иде на фестивал код њих изазвао, наставник прокоментарише да су то типична осећања која се јављају у ситуацији сукоба и да нам појава ових осећања у комуникацији може бити сигнал да је "сукоб на помолу".

Други корак:

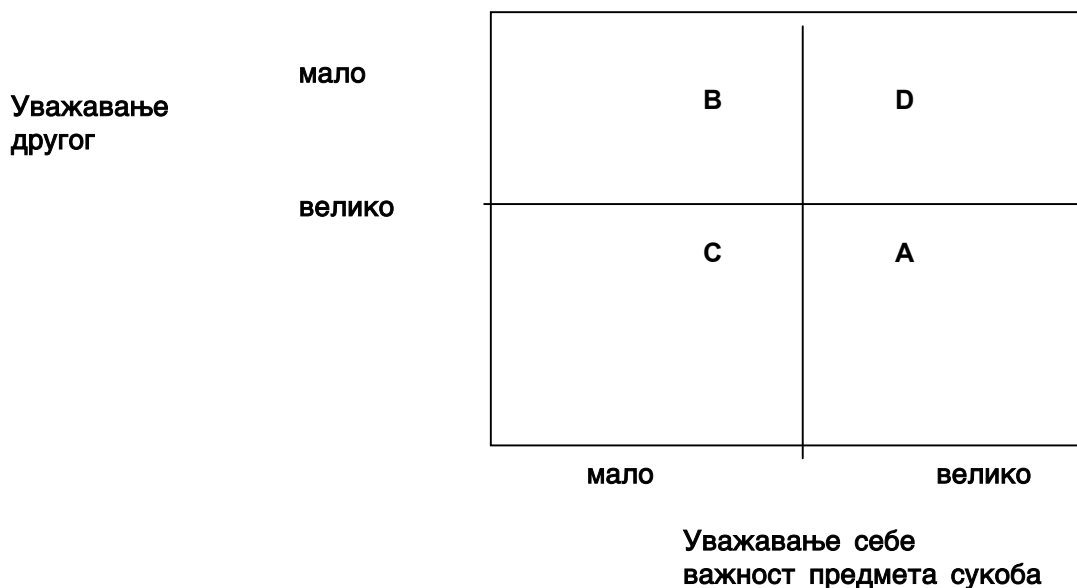
Следи размена о реакцијама на ову ситуацију. Пре него што ученици саопште како би одреаговали (шта би рекли или урадили) у овој ситуацији наставник им подели по једну картицу (А, Б, Ц и Д) на којој се налазе додатне информације које могу да утичу на њихову реакцију. Каже им да пажљиво прочитају додатне информације и да онда на папир забележе своју реакцију. За записивање реакције ученици имају на располагању три–пет минута.

Напомена:

Наставник картице са различитим инструкцијама (А–Ц) треба да подели случајним редоследом и да при томе приближно исти број ученика извуче једну од картица.

Трећи корак:

Ученици формирају мање групе, али тако да се у једној групи налазе ученици који су извукли исту картицу. Унутар ових група (А, Б, Ц и Д група) ученици упоређују своје одговоре и издвајају најчесталију врсту реакције у свакој од варијација ситуације. У међувремену наставник црта схему модела двојног уважавања.

Четврти корак:

Представници група извештавају о најчешћим реакцијама и то следећим редом: А, Б, Ц и Д варијанта ситуације.

Наставник размешта одговоре у ћелије схеме која описује модел двојног уважавања.

Пети корак:

За сваку ћелију наставник издвоји типичне реакције и упореди их са моделом:

А. када је присутно мало уважавање друге стране, а велики значај предмета сукоба типична реакција је такмичење и игра на победу;

Б. уколико нам је мало стало до предмета сукоба, а много до друге стране у сукобу спремни смо да попустимо и да се прилагодимо њеним захтевима;

Ц. када нам није стало ни до друге стране, а ни до предмета сукоба понашаћемо се незаинтересовано и по правилу ћемо реаговати повлачењем из конфликтне ситуације;

Д. уколико нам је веома стало и до предмета сукоба и до друге страна онда смо веома мотивисани да насталу ситуацију разрешимо. Уједно у овој ситуацији је и највећа вероватноћа да се изнађе добро решење.

Шести корак:

Наставник прокоментарише да је претходну конфликтну ситуацију пратило одређено осећање (љутња, разочарење, збуњеност, неверица...) и реакција/понашање, које је зависило од тога како у датој ситуацији процењујемо себе и другог, као и од тога колико нам је важан предмет сукоба.

Можемо да разликујемо четири могућа приступа које једна страна може да заузме у конфликту:

- она може да веома мало брине и о властитим и о туђим потребама;
- може да брине о властитим а да занемарује туђе потребе;
- може мало водити рачуна о својим интересима а пуно о туђим, и на крају,
- може да показује велику бригу и о својим и о туђим потребама.

Сваки од четири приступа усмераваће онога ко их заузме ка сасвим одређеном, препознатљивом понашању у конфликтној ситуацији. Описи тих карактеристичних понашања налазе се у прилогу "Стилови поступања у конфликтима".

Ученицима се подели и прокометарише прилог.

Материјал за рад:

КАРТИЦЕ СА РАЗЛИЧИТИМ ИНСТРУКЦИЈАМА

А Ти си веома задовољан својим уделом у писању приче. Уосталом, идеја за заплет у причи је била твоја. Никада до сада ниси био на Палићу, а твоја другарица је велики тремарош и када се узбуди прича као "навијена".	Б Твоја другарица је кандидат за ученика генерације и до сада је већ освајала награде на литерарним конкурсима, а теби и није много стало да идеш на Палић јер си тамо често одлазио као дете.
Ц Твоја другарица је велики тремарош и кад се узбуди прича као "навијена", а теби и није много стало да идеш на Палић јер си тамо често одлазио као дете.	Д Ти си веома задовољан својим уделом у писању приче. Уосталом, идеја за заплет у причи је била твоја и никада до сада ниси био на Палићу, а твоја другарица је кандидат за ученика генерације и до сада је већ освајала награде на литерарним конкурсима.

Прилог:

СТИЛОВИ ПОСТУПАЊА У КОНФЛИКТИМА

1. Повлачење

Ако једна страна у потенцијалном кофликту не показује никакву или малу бригу да задовољи своје интересе нити брине за другу страну, та страна се по правилу неће ни упуштати у решавање конфликта и реаговаће повлачењем из конфликтне ситуације. Овај стил се сликовито може приказати корњачом, чија је девиза "Сукоб? Какав сукоб?". И заиста, као што се корњача у незгодној ситуацији само увуче у свој оклоп, тако и неки људи, све док је то могуће, не желе да се суоче са конфликтом и понашају се као да никакав сукоб не постоји. Стално одлагање да о конфликту отворено разговарамо и покушамо да га решимо је лоша стратегија. Од тога конфликт неће нестати или се смањити – напротив, постајаће све већи и замршенији и када букне биће га много теже разрешавати него на почетку. С друге стране, повлачењем је корисно реаговати када је отворено конфронтирање сувише опасно и угрожавајуће, када предмет спора није много важан, када треба смирити ситуацију или када нам треба још времена да се припремимо за сукоб.

2. Попуштање

Попустљив стил је карактеристичан за људе који у конфликту више воде рачуна о потребама друге стране него о својим властитим, којима је у контакту са другим људима најважније задржати са њима добре односе. Стога су они спремни и да занемаре властите потребе да би друга страна била задовољна. Њихов амблем може бити *плишани меда* чија је девиза "Како ти кажеш!". Они ће инсистирати на властитим интересима само дотле док су сигурни да тиме неће оштетити или повредити другу страну. А пошто у конфликту, по дефиницији, мора да постоји сукоб интереса и захтева, онај ко води више рачуна о туђим него о својим интересима постепено ће смањивати своје захтеве чак и испод границе где им то више уопште не одговара, или ће одустати од даљег разговора и прихватити оно што тражи друга страна. Треба имати у виду да је бити попустљив корисно и примерено понашање када нам је однос са другом особом важнији од онога око чега смо се сукобили.

3. Надметање

Вођење рачуна само о својим интересима а занемаривање бриге о другој страни подстиче људе да се током решавања конфликта надмећу са другом страном. Некада се овакво понашање још зове и такмичарско или компетитивно, или крут стил. Као симбол може да послужи *ајкула*, и девиза "Биће по моме или неће бити никако". Људи који су склони да се надмећу приликом решавања конфликта конфликт посматрају као сукоб у којем само један може бити победник, а други је поражени, и другу страну доживљавају пре свега као противнике које треба победити. Надметачка стратегија није нужно агресивна. Онај ко је примењује једноставно жели по сваку цену да оствари оно што је наурио и при томе не мари за другу страну. Избор оваквог стила може да буде израз решености да се чврсто стане иза својих права или убеђења, али може и да значи и решеност да се на рачун неког другог остваре сопствени интереси.

4. Решавање проблема

За овај приступ је карактеристично да се у исто време води рачуна и о властитим интересима али и о интересима друге стране у сукобу. Символ за овај стил је делфин чија је девиза "Мени одговара то и то. Шта је твој избор?". Стране у конфликту не гледају једни на друге као на противнике, већ као на сараднике који заједнички учествују у решавању проблема. Овакво понашање зове се још и сарадничко, кооперативно, а такође се означава и као принципијелни стил, или решавање проблема. Дакле, човек који конфликту приступи као решавању проблема не настоји да победи другу страну, већ жели да они заједнички изнађу решење којим ће сви бити задовољни и нико се неће осећати пораженим као у неком надметању.

5. Компромис

То је понашање у којем водимо подједнаку али, да тако кажемо, половичну бригу и о властитој и о туђој страни. А резултат те подједнаке али половичне бриге биће настојање да се превише не бавимо решавањем конфликта већ да прихватимо механичко решење по којем ће свака страна одустати од нечега и наћи се на средини. Обично се *лисица* користи као симбол за овај приступ, а њена девиза је "Боље пола, него ништа". Мада прихватање компромисног решења не мора бити лоше, често се дешава да обе стране након тога остану са осећањем губитка и, што је још важније, на тај начин пропушта се прилика да се уочи решење које би било још боље и за једну и за другу страну. Поједини аутори сматрају да компромис није посебан стил понашања, већ да је то исход који се може појавити као коначни резултат и код свих других стилова поступања у конфликту.

Радионица: САГЛЕДАВАЊЕ СУКОБА ИЗ РАЗЛИЧИТИХ УГЛОВА

ЦИЉ:

Анализа интерперсоналног конфликта из различитих углова да би се откриле потребе и страхови страна у сукобу. Ослањање на потребе и страхове, а не на захтеве сукобљених страна представља један од главних момената конструктивног решавања сукоба јер отвара могућност изналажења обострано прихватљивог решења.

ЗАДАЦИ:

- указивање на значај сагледавања потреба и страхова страна у конфликту за изналажење обострано прихватљивог решења;
- увежбавање препознавања и извајања потреба и страховања.

Материјал за рад:

- пакпапир и маркери,
- "Ситуације 1 – 3" (за сваког ученика по један примерак);
- "Очекивани одговори", за наставника.

ОПИС АКТИВНОСТИ:

Први корак:

Водитељ започиње радионицу причом о сукобу између две сестре:

Две сестре су, по повратку из школе, ушле у трпезарију и угледале чинију са воћем у којој се налазила једна једина поморанџа. Обе су посегнуле за поморанџом. Једна је била бржа и имала је поморанџу у руци. Друга сестра је на то рекла: "Ја сам хтела да је узмем. Дај ми је!" Прва је узвратила: "И ја је хоћу!"

Сестре су тако наставиле да се препиру о поморанџи. Можемо да замислимо на које све начине ова ситуација може да се реши. Нпр. сестре могу да наставе да се отимају око поморанџе све док је не згњече. Док се оне свађају у трпезарију може да уђе брат и да узме поморанџу. Она која је јача може да отме поморанџу. Могу је и поделити. Међутим, ни у једном од ових решења обе сестре нису добиле оно што желе.

Замислимо да се прича завршила на следећи начин:

У трпезарију је ушла мајка. Видела је да се њих две свађају око поморанџе. Узела је поморанџу, ољуштила је и, баш кад је хтела да је подели на два дела, једна од сестара је узела коре и рекла: "Мени баш ово треба за колаче са поморанџином кором". Друга сестра је запањено погледала и упитала: "Па што ниси одмах рекла? Ја хоћу да поједем кришке".

То је крај приче. Да су сестре одмах рекле једна другој шта им је потребно лако би се договориле око поморанџе. Када знамо потребе страна у сукобу отвара се већа могућност за изналажење обострано прихватљивог решења.

Напомена:

Уколико постоји опасност да је прича о поморанџи већ позната ученицима за илустрацију (важности познавања потреба страна у сукобу за изналажење

обострано прихватљивог решења) се може користити и неки други пример сукоба.

Други корак:

Наставник подели целу групу на парове (по неком од правила за дељење група на парове) и каже им да се међусобно договоре ко ће бити особа **А**, ко **Б** у активности која следи. Затим се одвоје група **А** и група **Б** и тајно им се да инструкција.

Инструкција за групу **А**:

Ви ћете играти улогу мајке. Ви волите ред, много радите у кући и осећате да вам укућани слабо помажу у кућним пословима. Хтели бисте да и деца поштују тај ред и да и сама буду уредна, тј. да их васпитате тако да стекну навику уредности. Управо чекате да дете дође из школе. Ужасно сте бесни јер сте морали да сређујете собу и чекате да то расправите са њим.

Инструкција за групу **Б**:

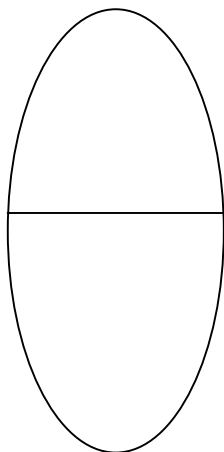
Ви ћете играти улогу детета. Вама не смета неред, добро се сналазите у томе, тачно знате где вам шта стоји. Волите да соба буде сређена по вашем укусу, нервира вас кад вам је неко други уреди онако како то њему одговара, јер онда не знате где вам стоје ствари, а и пола их нестане. Не пристајете да собу сређујете онда кад то неко тражи од вас, већ кад сте ви расположени за то. Управо сте дошли из школе и затичете сређену собу. Не препознајете свој простор, разбесните се и крећете да се расправљате са мајком.

Потом се особе **А** и **Б** из сваког пара налазе и одиграју сусрет мајке и детета.

Трећи корак:

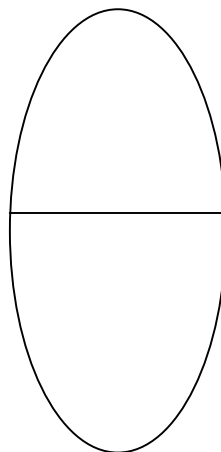
Након одигравања сукоба наставник на пакпапиру исцртава два дугуљасти круга, од којих један представља мајку а други дете. Оба подели на пола, поред горње половине круга напише "потребе" а поред доње "бриге":

потребе

бриге

потребе

бриге

Наставник заједно са ученицима анализира претходну ситуацију и настоји да издвоји потребе и бриге и једне и друге стране у сукобу.

Очекивани одговори су:

<i>Мајка:</i>		<i>Дете:</i>	
- да се поштују њени напори - да се у кући равноправно поделе послови - да подстакне одговорност детета - да правилно васпита дете - да јој кућа лепо изгледа	потребе	- да буде самостално - да буде креативно у уређивању своје собе - да се поштује његов избор у ритму и начину сређивања собе	потребе
- да се дете не развије у неодговорну и лењу особу - да се њена реч не поштује довољно	бриге	- да се не спута његова личност - да не наруши релативно добре односе са укућанима	бриге

Четврти корак:

Након исписивања потреба и страхова следи групна дискусија коју наставник усмерава следећим питањима:

- Да ли је сукоб могао да се другачије одиграва да су потребе једне и друге стране биле јасније?
- Да ли су све потребе и за мајку и за дете истог ранга, тј. да ли су неке потребе такве да су важније и теже их се могу одрећи а од неких лакше могу одступити?
- Које су то основне потребе од којих не би одустала ни једна ни друга страна? Када учесници издвоје ове основне потребе, водитељ их заокружи на табли.

Пети корак:

Користећи технику "мождана олуја" наставник позива ученике да смисле што више решења која би задовољила основне потребе обе стране, где би се и мајка и дете осећали задовољно.

Наставник на табли (или великом листу папира) исписује предлоге ученика.

Шести корак:

Наставник објашњава да се поступак који је коришћен назива мапирање. Мапирање је у ситуацијама сукоба може бити веома корисно јер омогућава људима да сагледају своје потребе и бриге, као и потребе и бриге друге стране. На тај начин могу да јасније сагледају и разумеју сопствену и туђу

позицију, разговор тече на други начин, са мање бурних емоција. Такође, мапирање указује на нове правце у трагању за могућим исходима који би били повољни за обе стране.

Седми корак:

Наставник целу групу подели на три мање групе (по неком од правила за дељење у групе). Свакој групи се да лист са описом ситуације сукоба. Групе добијају различите примере сукоба и њихов задатак је да сукоб изанализирају на предходно приказан начин.

Напомена:

Док групе раде, наставник их обилази, помаже, усмерава, даје предлоге уколико је то потребно.

Када све групе заврше, једна по једна група излаже своју ситуацију, анализу као и могућа решења. Остали слушају, дају сугестије и допуне. Наставник коригује уколико је то потребно. Наравно, усвајају се сва слична решења за која ученици процене да је исход са обостраним добитком.

Напомена:

Уколико нема довољно времена да се овај корак реализује на часу анализа ситуација сукоба се може увести као домаћи задатак (у том случају сваки ученик добија сва три примера сукоба).

Материјал за рад:

СИТУАЦИЈА 1

Враћаш се из школе са најбољом другарицом. Сутра имате писмени из математике. Ти јој саопштаваш да би желела да ти помогне у вежбању задатака, јер за разлику од ње, теби је математика велики проблем. Међутим, она ти каже да се већ договорила да то поподне са дечком гледа филмове из видео клуба.

Ти		Најбоља другарица	
потребе:	бриге:	потребе:	бриге:

Могућа решења:

СИТУАЦИЈА 2

Тебе историја веома занима, добро је знаш, а наставник је више пута показао да те због тога уважава. На часу историје шапућеш свом пару из клупе, иначе твом добром другу, док одговара. Наставник то примећује и опомиње те. Међутим, ти настављаш шапутање, али сада опрезније. Пошто је наставник и то приметио, почиње да те грди, прети да ће те избацити са часа и дати јединицу.

Ученик		Наставник	
потребе:	бриге:	потребе:	бриге:

Могућа решења:

СИТУАЦИЈА 3

Брат и ти имате заједничку собу. Планирао си да то поподне проведеш учећи биологију, јер ти је наставник најавио да ће те питати. Међутим, млађи брат ти каже да се он већ договорио са својим друговима из одељења да код вас раде реферат из географије. Имате мали стан и једина просторија у којој можете да учите је ваша соба.

Ти		Брат	
потребе:	бриге:	потребе:	бриге:

Могућа решења:

Материјал за рад (за наставника):

ОЧЕКИВАНИ ОДГОВОРИ

СИТУАЦИЈА 1

Враћаш се из школе са најбољом другарицом. Сутра имате писмени из математике. Ти јој саопштаваш да би желела да ти помогне у вежбању задатака, јер за разлику од ње, теби је математика велики проблем. Међутим, она ти каже да се већ договорила да то поподне са дечком гледа филмове из видео-клуба.

Ти		Најбоља другарица	
потребе: – да се добро уради писмени из математике – да јој другарица одговори другарством	страхови: – да не добије лошу оцену	потребе: – да помогне другарици – да буде са дечком – да испоштује договор – да ужива тог поподнева гледајући филм	страхови: – да се не наљути другарица – да се не наљути дечко

Могућа решења:

Прво радите математику заједно, онда другарица оде са дечком, а ти вежбаш, на крају те још једанпут обиђе и објасни ти оно што си у међувремену открила да не знаш.

СИТУАЦИЈА 2

Тебе историја веома занима, добро је знаш, а наставник је више пута показао да те због тога уважава. На часу историје шапућеш свом пару из клупе, иначе твом добром другу, док одговара. Наставник то примећује и опомиње те. Међутим, ти настављаш шапутање, али сада опрезније. Пошто је наставник и то приметио, почиње да те грди, прети да ће те избацити са часа и дати јединицу.

Ученик		Наставник	
потребе: – да помогне другу – да сачува свој углед код наставника – да покаже своју храброст	Страхови: – да га наставник не открије – да га прогласе лошим другом јер неће да помогне – да се поштују правила понашања на часу	потребе: – да објективно оцени ученика који одговара	Страхови: – да не буде преварен (изигран)

Могућа решења:

– да каже, на пример, овако нешто: "Ја му шапућем, јер желим да му помогнем. Требало је да му помогнем у учењу, али нисмо стигли, пошто сам ја био заузет. Замолио бих вас да га питате за недељу дана, а ја ћу за то време учити с њим."

СИТУАЦИЈА 3

Брат и ти имате заједничку собу. Планирао си да то поподне provedеш учећи биологију, јер ти је наставник најавио да ће те питати. Међутим, млађи брат ти каже да се он већ договорио са својим друговима из одељења да код вас раде реферат из географије. Имате мали стан и једина просторија у којој можете да учите је ваша соба.

Ти		Брат	
потребе: – да добијеш добру оцену из биологије – да се договарате око коришћења собе	страхови: – да добијеш лошу оцену из биологије – да се посвађаш са братом	потребе: – да се испоштује договор са друговима – да се уради домаћи задатак	страхови: – да добије лошу оцену због неиспуњавања задатка – да се посвађаш са братом

Могућа решења:

– Да млађи брат оде код неког друга где ће радити реферат пошто претходно објасни ситуацију;
– Да одложи писање реферата за неки други дан, а ти ћеш му помоћи у томе;
– Да ти одеш у библиотеку на два–три сата, а брат за то време да заврши све и раскрчи собу да би ти могао после да наставиш са учењем.

Радионица: НАЛАЖЕЊЕ РЕШЕЊА

ЦИЉ:

Циљ ове радионице је пролажење кроз процес настајања и могућности решавања конфликта користећи при томе знања и искуства из претходних радионица.

ЗАДАЦИ:

- читање прича по групама;
- анализа типичних конфликтних ситуација и одговарање на питања кроз структуриран упитник.

Материјал за рад:

- папир и оловке;
- примерак "Приче" и упитника за сваку групу;
- "Приче, упитници и понуђени одговори", за наставника.

ОПИС АКТИВНОСТИ:

Први корак:

Ученици редом у круг завршавају реченицу "Пријатељ је..."

Други корак:

Наставник подели ученике у мање групе од по највише 5 чланова. Затим свим групама подели по једну причу (по две групе добијају исту причу). Задатак ученика је да пажљиво прочитају причу и заједнички одговоре на питања из упитника. За то је потребно око 10 минута.

Трећи корак:

Када све групе попуне упитнике враћају се у велику групу. Представници група прво прочитају причу, а затим одговоре које су дали на појединачна питања. Следи дискусија у целој групи. Кад се заврши дискусија о једној причи, прелази се на анализу следеће. Поступак се понавља са свим причама.

Напомена:

Кључ за одговоре помаже наставнику у дискусијама, дајући смернице, и ако се нешто слично не појави у дечијим одговорима као илустрација доброг решења.

Четврти корак:

Наставник даје завршни коментар: "Желели смо да вам кроз ове радионице покажемо да конфликти сами по себи нису ни добри ни лоши. Они су често неизбежни јер настају због чињенице да различити људи живе заједно и да су упућени једни на друге. Не треба се плашити конфликтних ситуација нити их по сваку цену избегавати. Тачно је да конфликти могу бити непријатни, али конфликти су често веома корисни јер омогућују стварни напредак у комуникацији, разјашњавање ситуације, и представљају прилику за успостављање бољих односа за обе стране. Надам се да ћете захваљујући овим радионицама моћи лакше и једноставније да решавате оне ситуације које су вам до сада изгледале нерешиве".

Материјал за рад:

Прича 1.

Јована и Тијана су добре другарице. Јована је одличан ђак и школа јој лако иде. Међутим, са Тијаном то није случај. Она тренутно има три јединце. Сада њих две разговарају о предстојећем часу историје. Тијана каже Јовани да хоће да одговара да би поправила јединицу из историје. Пошто наставник из историје једно питање постави сам, а за друго пусти ученика да га изабере. У разговору Тијана спомене коју лекцију је добро спремила и коју намерава да одговара. Час почиње. Наставник испитује и неочекивано прозове Јовану. Када је Јована требало да изабере лекцију коју ће да одговара, изабрала је управо ону лекцију коју је спремила Тијана, пошто је ту лекцију најбоље знала. За свој одговор је добила петицу. Тијана је одустала да се тог часа јави да поправи оцену и отишла је кући одмах након звона. Јована је знала да ће после тога односи између ње и Тијане захладнети и било јој је жао због тога.

Питања за анализу:

1. Неспоразум је настао због... (водите рачуна да сукоб опишете неутрално, као њихов заједнички проблем, а не као оптужбу било које стране у конфликту).
2. Шта је све могло навести Јовану да поступи на начин на који је поступила?
3. Како су се Тијана и Јована осећале после часа?
4. Како би Јована могла да започне прекинуту комуникацију са Тијаном? Шта би могла да јој каже?
5. Како је Тијана после часа могла да исказе своје незадовољство а да не прекине комуникацију?

Материјал за рад:

Прича 2.

Весна и Наташа су најбоље другарице. Весна је врло стидљива, док је Наташа отворена и комуникативна. Весни се допада један дечко кога Наташа добро познаје. Пошто нема храбрости да му приђе, Весна је замолила Наташу да то учини уместо ње, тј. да му каже да јој се он свиђа. Десетак дана Наташа преноси поруке и једној и другој страни. Весна је заљубљена и мисли да има шансе да се смува са тим дечком. Међутим, сасвим случајно на одмору Весна чује разговор једне групе из одељења која прича како су Наташа и тај дечко почели да се забављају. Након тога Весна одмах потражи Наташу и ништа је не питајући саспе јој увреде у лице. Наташа, не схватајући откуда уопште Весни таква идеја, узвраћа јој истом мером.

Питања за анализу:

1. Неспоразум је настао због... (водите рачуна да сукоб опишете неутрално, као њихов заједнички проблем, а не као оптужбу било које стране у конфликту)
2. Шта мислите, која су осећања навела Весну да тако реагује?
3. Због којих осећања је Наташа узвратила истом мером?
4. Шта је требало да уради Весна при сусрету са Наташом, након што је чула причу у дворишту?
5. Како би Весна требало да поступи када схвати да информација није тачна?

Материјал за рад:
Прича 3.

Два добра друга Милан и Драган договорили су се да заједно иду на дочек Нове године. У међувремену Драган је почео да се забавља са девојком која му се одавно допадала. Више нема толико времена за дружење са Миланом. Неколико дана пред дочек Нове године Драган се јавља Милану, подсећа га на њихов ранији договор и предлаже му да заједно дочекају Нову годину код његове девојке, која за ту прилику прави журку. Драган не познаје добро друштво своје девојке и због тога му је веома стало да са њим буде и Милан, а истовремено жели да испоштује њихов ранији договор. Милану овакав аранжман не одговара. Он се у међувремену договорио да иде на дочек са друштвом из краја. Глупо му је да иде са Драганом јер претпоставља да ће Драган све време бити заједно са девојком, а он у том друштву не познаје никог другог. Због тога Милан наговара Драгана да њих двојица у старом друштву дочекају Нову годину.

Питања за анализу:

1. У чему се састоји сукоб у овој ситуацији? (водите рачуна да сукоб опишете неутрално, као њихов заједнички проблем, а не као оптужбу било које стране у конфликту).
2. Шта својим предлогом жели да постигне Милан, а шта Драган, које су њихове потребе?
3. Како Милан и Драган могу да реше овај проблем, а да обојица буду задовољни?

Материјал за рад (за наставника):

ПРИЧЕ, УПИТНИЦИ И ПОНУЂЕНИ ОДГОВОРИ

Прича 1.

Јована и Тијана су добре другарице. Јована је одличан ђак и школа јој лако иде. Међутим, са Тијаном то није случај. Она тренутно има три јединце. Сада њих две разговарају о предстојећем часу историје. Тијана каже Јовани да хоће да одговара да би поправила јединицу из историје. Пошто наставник из историје једно питање постави сам, а за друго пусти ученика да га изабере. У разговору Тијана спомене коју лекцију је добро спремила и коју намерава да одговара. Час почиње. Наставник испитује и неочекивано прозове Јовану. Када је Јована требало да изабере лекцију коју ће да одговара, изабрала је управо ону лекцију коју је спремила Тијана, пошто је ту лекцију најбоље знала. За свој одговор је добила петицу. Тијана је одустала да се тог часа јави да поправи оцену и отишла је кући одмах након звона. Јована је знала да ће после тога односи између ње и Тијане захладнети и било јој је жао због тога.

ПИТАЊА И КЉУЧ ЗА ОДГОВОРЕ:

1. Неспоразум је настао због... (водите рачуна да сукоб опишете неутрално, као њихов заједнички проблем, а не као оптужбу било које стране у конфликту):
 - непредвиђене ситуације.
2. Шта је све могло навести Јовану да поступи на начин на који је поступила:
 - неприпремљеност за одговарање тога дана;
 - страх да не добије лошу оцену.
3. Како су се Тијана и Јована осећале после часа:
 - Тијана – разочарано, љуто, повређено;
 - Јована – нелагодно, криво, осећање стрепње због ремећења односа са другарицом.
4. Како би Јована могла да започне прекинуту комуникацију са Тијаном? Шта би могла да јој каже:
 - да јој се извини;
 - да јој каже да је била изненађена тиме што ју је наставник прозвао и да у том тренутку није могла да се сети ниједне друге лекције, а да је ову добро знала;
 - да јој предложи да јој помогне при спремању неке друге лекције.
5. Како је Тијана после часа могла да искаже своје незадовољство а да не прекине комуникацију:
 - Знам да си била затечена тиме што те је наставник прозвао, али ја сам ти пре почетка часа рекла да је то лекција коју најбоље знам и да рачунам са њом да бих поправила оцену.

Прича 2.

Весна и Наташа су најбоље другарице. Весна је врло стидљива, док је Наташа отворена и комуникативна. Весни се допада један дечко кога Наташа добро познаје. Пошто нема храбрости да му приђе, Весна је замолила Наташу да то учини уместо ње, тј. да му каже да јој се он свиђа. Десетак дана Наташа преноси поруке и једној и другој страни. Весна је заљубљена и мисли да има шансе да се смува са тим дечком. Међутим, сасвим случајно на одмору Весна чује разговор једне групе из одељења која прича како су Наташа и тај дечко почели да се забављају. Након тога Весна одмах потражи Наташу и ништа је не питајући саспе јој увреде у лице. Наташа, не схватајући откуда уопште Весни таква идеја, узвраћа јој истом мером.

ПИТАЊА И КЉУЧ ЗА ОДГОВОРЕ:

1. Неспоразум је настао због... (водите рачуна да сукоб опишете неутрално, као њихов заједнички проблем, а не као оптужбу било које стране у конфликту):
 - прихватања непроверене информације као поуздане.
2. Шта мислите која су осећања навела Весну да тако реагује:
 - повређеност,
 - бес,
 - разочараност,
 - изневереност.
3. Због којих осећања је Наташа узвратила истом мером:
 - увређеност,
 - разочараност,
 - бес.
4. Шта је требало да уради Весна при сусрету са Наташом, након што је чула причу у дворишту:
 - требало је неокривљујући да јој пренесе информације које је чула у дворишту,
 - да провери њихову истинитост у разговору са Наташом пажљиво је слушајући.
5. Како би Весна требало да поступи када схвати да информација није тачна:
 - да се извини Наташи,
 - да јој образложи зашто је тако одреаговала.

Прича 3.

Два добра друга Милан и Драган договорили су се да заједно иду на дочек Нове године. У међувремену Драган је почео да се забавља са девојком која му се одавно допадала. Више нема толико времена за дружење са Миланом. Неколико дана пред дочек Нове године Драган се јавља Милану, подсећа га на њихов ранији договор и предлаже му да заједно дочекају Нову годину код његове девојке, која за ту прилику прави журку. Драган не познаје добро друштво своје девојке и због тога му је веома стало да са њим буде и Милан, а истовремено жели да испоштује њихов ранији договор. Милану овакав аранжман не одговара. Он се у међувремену договорио да иде на дочек са друштвом из краја. Глупо му је да иде са Драганом јер претпоставља да ће Драган све време бити заједно са девојком, а он у том друштву не познаје никог другог. Због тога Милан наговара Драгана да њих двојица у старом друштву дочекају Нову годину.

ПИТАЊА И КЉУЧ ЗА ОДГОВОРЕ:

1. У чему се састоји сукоб у овој ситуацији? (водите рачуна да сукоб опишете неутрално, као њихов заједнички проблем, а не као оптужбу било које стране у конфликту):

- договор око места и друштва са којим ће се дочекати Нова година.

2. Шта својим предлогом жели да постигне Милан, а шта Драган, које су њихове потребе?

Милан:

- да испоштује ранији договор са Драганом,
- да Нову годину проведе заједно са Драганом,
- да Нову годину проведе у друштву које познаје,
- да се добро проведе за Нову годину.

Драган:

- да испоштује ранији договор са Миланом,
- да Нову годину проведе заједно са Миланом,
- да за Нову годину проведе заједно са девојком,
- да уважи предлог за дочек Нове године своје девојке,
- да се добро проведе за Нову годину.

3. Како Милан и Драган могу да реше овај проблем, а да обојица буду задовољни:

- да обојица преиспитају која ситуација, сваком понаособ, доноси већу пријатност;
- да обојица преиспитају важност својих потреба а које потребе се најлакше могу одрећи, а до које потребе им је највише стало.

Радионица: ПОСТИЗАЊЕ ДОГОВОРА

ЦИЉ:

Циљ ове радионице је да кроз одигравање ситуације која садржи сукобљавање интереса ученици сагледају кључне узроке јављања сукоба и његово настајање из фазе у фазу. Након тога нуде им се они облици понашања који могу да спрече сукоб и потпомогну налажење опште прихватљивог решења.

ЗАДАЦИ:

- освешћивање тока конфликта, од његовог настанка, препознавање сопствене позиције;
- учење образаца понашања који, када се примене, помажу да се на ненасилан начин прође кроз процес трагања за обострано прихватљивим решењем.

Материјал за рад:

- пакпапир,
- маркери.

ОПИС АКТИВНОСТИ:

Први корак:

Наставник за данашњу радионицу најављује драмски заплет и играње улога. Цела група се подели на неколико мањих група од по пет чланова и водитељ каже:

"Ви сте ученици два одељења који на крају школске године треба да иду на екскурзију. Остало вам је мало времена да то организујете, али сте успели да пронађете туристичку агенцију која вам је понудила два аранжмана. Један је одлазак у Будимпешту који укључује упознавање града, обилазак културних споменика, забавни живот и наравно шопинг. Други је одлазак на море са боравком три дана у Будви, два дана у Херцег Новом и два дана у Котору, коришћење спортско–рекреативних објеката и богат забавни програм. Цена је приближно иста. Агенција поставља два услова, један је да не могу да праве аранжман за мање од два одељења, и други да одлуку треба да донесете за десет минута како би они стигли да организују путовање. Сва остала одељења у школи већ су се договорили и уплатили своје екскурзије, остали сте само ви."

Други корак:

Следи бирање представника. Наставник даје инструкцију:

"Сада се у оквиру малих група договорите да двоје буду ученици једног одељења, на пример И/1, двоје другог, И/2, а један представник туристичке агенције. Сада представници И/1 из свих група нека изађу напоље, представници И/2 нека се скупе на једном месту у просторији, а представници туристичке агенције нека се скупе на другом месту у просторији."

Трећи корак:

Свака група добија различите инструкције.

Представницима једног одељења се каже: "Ваше одељење је заинтересовано за одлазак у Будимпешту и настојте да и друго одељење наговорите да прихвати тај аранжман".

Представницима другог одељења каже се да треба да се залажу за одлазак на море и да друго одељење наговоре да прихвате тај аранжман.

Представницима агенције каже се да они треба да буду посматрачи, да пажљиво прате шта се дешава у групи у току преговарања (да ли су сви говорили, или је било и оних који се нису укључивали, да ли су се међусобно слушали или су говорили у глас, каква је била атмосфера, који су аргументи једне а који друге стране).

Четврти корак:

Када се врате у мале групе почиње договарање око аранжмана. Након пет минута, наставник зауставља дискусију и тражи да свака група саопшти да ли је постигла неки договор, шта су се договорили, и посебно како су се осећали у току дискусије и како се осећају сада, да ли су изнервирани, да ли им је сада након 5 минута убеђивања више стало до спровођења сопствене идеје, да ли им изгледа вероватно да је у овом тренутку могуће постићи договор. Од посматрача, тј. представника туристичке агенције се тражи да извести о току разговора (како су разговарали, колико је ко учествовао, каква је била атмосфера...).

Пети корак:

Наставник резимира: "Ово сад што смо доживели представља пример ескалације конфликта. Оно што је овде било очигледно јесте да се и једна и друга страна у настојању да спроведу своју идеју заправо нису ни слушале и у том неслушању су постепено почеле све гласније да причају, чак вичу, не би ли се надјачале, уз пораст осећања беса и огорчености. Такође је дошло и до врећања и омаловажавања друге стране. Ово је пример такозваног укопавања у сопствене позиције, где свака страна у сукобу губи из вида другу страну с којом преговара и све више се залаже за сопствену идеју, све је уверенија да је у праву, и одустајање постаје све теже. Овде је конфликт био заустављен у тој фази, али када се конфликт даље настави првобитни разлог неспоразума постаје неважан, заборави се и постаје најважније да победимо другу страну, а у случају даљег продубљивања конфликта јавља се жеља да се нанесе повреда другој страни па макар и ми сами у том случају били на губитку".

Сада наставник затражи од сваке групе посебно да процени какав је био исход конфликта у њиховој групи.

Након тога, наставник каже: "Овде се појавило неколико исхода: (наброји исходе који су се појавили у тој групи и повеже са четири могућа исхода конфликта).

- 1) једна страна губи, а друга добија;
- 2) компромис;
- 3) обе стране губе;
- 4) обе стране добијају.

1) Ово је најчешћи исход сукоба: јачи победи – слабији изгуби. Међутим, победа једне стране најчешће је само привремен исход, јер слабија страна може ојачати и конфликт лако може букнути поново, обично због неке ситнице.

2) У компромису свако попусти помало, обе стране поделе губитак, а при томе имају и неку добит. Због тога се сматра да је компромис добро решење, међутим обе стране остају по мало и незадовољне, и касније свакој од страна, у зависности од тога како се тренутно осећа, може се чинити да је више изгубила него добила.

3) Ово је најчешћи исход код конфликта који дуго трају. У њима се обе стране исцрпу и заправо много више изгубе него што би уопште могле добити.

Ни у једном од претходна три случаја не постоји трајно решење којим су обе стране у потпуности задовољне.

4) Да би дошло до трајног решења сукоба, обе стране треба да буду задовољне тим решењем. До таквог решења се може доћи тек кад се одреде потребе које стоје иза захтева сукобљених страна, а пошто се потребе могу задовољити на више различитих начина, самим тим се отвара већи број могућности за разрешење сукоба. У том случају постоји велика вероватноћа да обе стране буду задовољне коначним исходом."

Шести корак:

Сада покушајте поново да у оквиру малих група разговарате о томе где да идете на екскурзију. Међутим, сада ћете се придржавати неких правила.

Прво правило у преговарању је пажљиво слушање.

Најпре ћете на једном парчету папира исписати све разлоге и потребе због којих се залажете да идете на путовање које сте изабрали. (Потребе стоје иза наших жеља и поступака и много су базичније категорије, а могућност њиховог задовољења је много већа и разноврснија него када се посматра конкретна жеља.)

Затим ће једно одељење другом изнети своје разлоге и потребе, али тако што ће док једни буду говорили други пажљиво слушати без упадица и прекидања тока излагања.

Дакле оно што је важно, јесте да док једна страна говори, друга је без прекидања пажљиво слуша. Свака страна има по 5 минута за излагање.

Задатак посматрача је да бележе атмосферу и понашање чланова групе и уоче разлике у односу на претходну фазу. Ово се одиграва на нивоу малих група.

Када то заврше, свака група (одељење) чита листу својих потреба, а цела група слуша.

Наставник прокоментарише тако што укаже на сличности и разлике у потребама две супротстављене стране .

Затим наставник каже: Сада ћете на својим листама заокружити ону потребу коју сматрате најважнијом и од које нећете одустати у даљем договарању.

Седми корак:

Следи трагање за решењем.

Наставник сада даје инструкцију: Након овога можете да покушате да нађете решење које би било прихватљиво и за једну и за другу страну, тј. које би истовремено задовољило потребе и једне и друге стране. Размислите о томе

да осим два понуђена аранжмана можда постоји и неки трећи аранжман који би био повољан за обе стране.

Очекује се да ће се као две најважније потребе јавити одлазак на море и одлазак у иностранство, а као решење одлазак у неку стану земљу која има море, нпр. Грчку. Водитељ треба да прихвати и било који други договор који одговара обема странама.

Групе излажу своја решења и колико су њиме задовољни. После тога наставник коментарише: Видели смо како је уместо до договора лакше доћи до сукоба, посебно када у комуникацији не водимо рачуна о другој страни. Ако не желимо често да улазимо у сукобе, и ако када смо већ у њима, желимо да их решимо, морамо да знамо да то не можемо да учинимо без друге стране. Зато је важно да се саслушамо, чујемо потребе једни других, уважимо их и заједнички трагамо за решењем.

Радионица: ИЗВИНИ

ЦИЉ:

Циљ ове радионице јесте да ученици схвате да се кроз пружање и прихватање извињења могу избећи сукоби и прекиди у комуникацији. Ова радионица такође треба да помогне ученицима да се убудуће лакше извине, тако што ће схватити да извињење није знак слабости, већ израз добре воље и спремности да се прихвати одговорност за сопствено понашање, као и да спремније прихвате туђе извињење, видећи колико је напора и добре воље у њега уложено.

ЗАДАЦИ:

- препознавање различитих начина извињавања и повезаности између телесне експресије и вербалног исказа;
- освешћивање процеса који се јављају приликом извињавања и прихватања извињења;
- размена искустава и ставова о извињавању и да се уочи сложеност процеса извињавања.

Материјал за рад:

- табла или велики папир,
- папир А-4,
- фломастери.

ОПИС АКТИВНОСТИ:

Први корак:

Ученици се поделе у групе по троје. У свакој групи један ће бити вајар, а друго двоје модели (глина). Задатак вајара је да модели постави у одређени положај и то тако што ће један од модела бити особа која се неке извињава, а други ће бити у положају особе која прима извињење. Вајар ваја глину према сопственој замисли, а глина покушава да заузме положај који је вајар замислио. Правило је да и вајар и глина ћуте за време игре (на пример, уместо да вајар каже моделу "сагни главу" сам ће му спустити главу на доле).

Други корак:

Пошто је вајање завршено, наставник позива прву тројку да прикаже скулптуру извињавања. Тројка стаје у средину круга и када модели заузму положај треба да изговоре речи које им се природно намећу да их изговоре. Прво треба да каже онај ко се извињава, а затим онај који прима извињење. Пошто је прва тројка приказала скулптуру, водитељ позива следећу тројку да наступи и тако редом док се сви не представе.

Трећи корак:

Кад се заврши изложба свих скулптура разговор подстаћи следећим питањима:

- Како су се осећали у улогама које су играли?

- Да ли постоји склад између вербалног и невербалног изражавања извињења?
- Које начине изражавања извињења препознају (понижно, извињење у коме се наглашава елемент ненамерности, извињење карактеристично за малу децу, извињење које наглашава искреност...).

За наредну активност ученици се деле у парове. Наставник гласно прочита задату причу:

"Договорио/ла си се са другарицом/другом да то поподне навратиш код ње/њега и да онда заједно одете у биоскоп. Међутим, док се спремаш да пођеш неочекивано наиђе неко друштво које које одавно ниси видела/о. Они те позивају да изађеш у град. Прихваташ њихов позив пошто их дуго ниси видела/о сматрајући да можеш са другарицом/ другом и други дан отићи у биоскоп. Следећег дана када си дошла у школу примећујеш да је љут/а на тебе."

Задатак ученика је да одглуме наставак ове ситуације у паровима истовремено. Један члан пара, биће особа која се извињава, а други ће бити особа која прима извињење. Обратите пажњу на то како се осећате док се извињавате а како док примате извињење.

Четврти корак:

Наставник чита следећу ситуацију и сугерише ученицима да сада промене улоге: она особа која се у претходној причи извињавала сада ће примати извињење, а она која је примала сада ће се извињавати.

"Родитељи те позивају да идеш на славу код кумова. Изговараш се са учењем и одбијаш позив јер ти је тамо досадно и не желиш да идеш. Родитељи одлазе сами. Пола сата по њиховом одласку зове те друштво да играте карте. Одлазиш мислећи да ћеш се вратити пре родитеља. Враћаш се кући али родитељи су већ стигли, седе у дневној соби, намргођени су и ћуте."

Пети корак:

Следи дискусија усмеравана следећим питањима:

- Како сте се осећали док сте били у улози онога ко се извињава?
- Шта је могло да Вам олакша/отежа извињење?
- Како сте се осећали док сте били у улози онога ко прима извињење?
- Шта Вам је било теже да кажете или примите извињење?
- Какво извињење не бисте прихватили у овим ситуацијама?

Шести корак:

Наставник подстиче ученике да се сете неке конкретне ситуације у којој им је било тешко да се извине.

- Зашто су се тако осећали?
- Које извињење предлажу као најбоље у тој ситуацији?
- Да ли извињење може бити погрешно схваћено и када?
- Шта мисле како се осећала та особа којој су се извињавали?
- Како реагујемо и како се осећамо када се неко нама извињава?
- Шта желимо да постигнемо извињењем...

Наставник може на табли да направи резиме помоћу две колоне:

- када се ми извињавамо и
- када се други нама извињавају и забележи основне карактеристике.

Коментар наставника:

Видимо колико је тешко извинити се, јер то подразумева прихватање наше одговорности и признавање сопствене кривице, што није увек лако. Али извињење је и гест добронамерности према другој особи, показивање да водимо рачуна о њој и њеним осећањима. Зато чак и када је реч о неспоразуму а не о лошој намери, потребно је извинити се и разјаснити ситуацију. Од тога како се неко извини зависи и како ће други наше извињење схватити и прихватити. Туђе извињење не треба схватити као знак властите победе нити своје извињење као пораз, већ и једно и друго као шансу за изграђивање узајамног поверења и уважавања.

Напомена:

Тешкоће које има ова радионица врло су индикативне за судбину "извини понашања" уопште. Наша култура не подржава овај тип понашања, оно је у нашој култури виђено као знак слабости, као неко понижење које мораш доживети да би друга страна била задовољна, као пораз. Овакав културни образац врло рано прихватају и деца, посебно дечаци. Због свега овога, веома је важно да наставник отвори дискусију о проблемима који прате извињење.

Први и највећи проблем, у вези с извињењем, је интензивна непријатност која прати извињење, осећање да си изложен другој особи са једном својом слабошћу коју отворено показујеш и признајеш. Други проблем је у томе што уз извињење често иде и очекивање да ће друга особа нужно и опростити грешку и наградити храбро излагање непријатности, које је кривац прихватио. Дакле, кривац очекује одмах неку "награду", опроштај и враћање самопоштовања. То не мора бити увек случај, штавише, често и није случај. Најчешће стварни опроштај и стварна корист од извињења за узајамне односе наступају прилично одложено, на први поглед чак без директне везе с извињењем. Ипак, иако је извињење често непријатно, и понекад ненаграђено, има много смисла дати га. Наставник треба да истакне те користи у својој завршној речи о "извини".

ЦИЉ:

Циљ ове радионице је да се ученици упознају са основним идејама, сврхом и поступком посредовања у сукобима и неспоразумима и испробају стечена знања у једној ситуацији симулиране свађе међу друговима.

ЗАДАЦИ:

- убеђивање другог кроз игру;
- осмишљавање ситуације сукоба из школског живота;
- посредовање у сукобу и учење основних карактеристика и фаза у посредовању;
- коришћење претходно стечених знања.

Материјал за рад:

- прилог о посредовању (за све ученике).
-

ОПИС АКТИВНОСТИ:**Први корак**

Ученици се поделе у парове и стану један наспрам другог. Сваки пар ће разговарати само са две речи: ДА и НЕ. Један у пару ће упорно говорити ДА а други само НЕ. Свако треба да убеди оног другог у своје мишљење и да његов пар на крају попусти. Иако говоре само једну реч могу користити сва друга средства за убеђивање: интонацију, јачину гласа, положаје и покрете тела. После два минута ученици мењају улоге. Онај ко је говорио ДА сад ће говорити НЕ и обратно.

Други корак

Кратко поразговарати о доживљају:

- Како су се осећали током вежбе?
- Шта им је било лакше да "заступају"?
- Како су промене у реакцији једног (умиљавање, наређивање...) утицале на одговор другог у пару?

Трећи корак

Ученици се поделе у групе по четворо. Након тога у оквиру малих група треба да се договоре које двоје ће бити у сукобу, ко ће бити посматрач, а ко ће преузети улогу посредника у сукобу.

Пар ученика треба да осмисли неку ситуацију сукоба из школског живота, да је одигра. У томе им помаже ученик који је добио улогу посматрача.

За то време ученик који је преузео улогу посредника ће добити материјал за Курс из посредовања. (прилог)

Четврти корак

Након припреме поново се групе састају, свако остаје у својој улози. Проналазе простор за разговор тако да не сметају једни другима.

Тада започиње процес посредовања. Наставник прати рад група.

Пети корак

Разговор након вежбе организовати тако да сви ученици добију прилику да дају свој коментар из улоге у којој су били. Свака група треба да кратко да исприча како је текао процес посредовања.

Питања за разговор:

- Око чега су се сукобили?
- Шта се у групама дешавало? Како је текао разговор?
- Да ли су имали прилику да искажу своје мишљење?
- Да ли је посредник био непристрасан?
- Да ли су задовољни третманом посредника?
- Да ли постоји нешто што им се није допало?
- Како је процес опазио посматрач?
- Како су се осећали у улози посредника у сукобу...?

Шести корак

Ученици који су били посредници преносе своја знања и исуства у посредовању другим ученицима. Тумаче и дискутују Прилог о посредовању, коментаришући шта је оно што им је било тешко овој ситуацији. Разговор усмерити ка реалном животу.

ПРИЛОГ: О ПОСРЕДОВАЊУ

Улога посредника

- Посредник је особа која је обучена да посредује у сукобу.
- Важно је да буде прихваћен од обе стране у сукобу, да је непристрасан, неутралан.
- Не сме да буде умешан у сукоб.
- Важно је да не просуђује и не вреднује.
- Одговоран је за сам процес разговора а не за решење.
- Помаже да стране у сукобу искажу потребе и бриге.
- Помаже у тражењу решења

Фазе у посредовању:

1. Успостављање поверења и договор о правилима рада (посредник седи једнако удаљен од обе стране, кад један говори други слушају...).
2. Сукобљене стране износе своје виђење проблема, подстиче изношење потреба и брига. – Посредник активно слуша.
3. Посредник подстиче дефинисање главног проблема. Сумира.
4. Посредник сакупља идеје за решење проблема. Истражује шта је свака страна у сукобу реално спремна да уради.
5. Помаже учесницима да одаберу решења којим су обе стране задовољене, тако што анализира добре и лоше стране предлога.
6. Договор, долажење до споразума.

ОДНОСИ У ГРУПИ И ЗАЈЕДНИЦИ

НАСИЉЕ И МИР

Радионица: НАСИЉЕ У НАШОЈ ОКОЛИНИ

ЦИЉ:

Циљ ове радионице је да ученици постану осетљивији на различите врсте насиља, посебно прикривених /мање видљивих/ врста насиља, стекну свест о присутности насиља у свим сегментима друштва и размотре ко су све насилници.

ЗАДАЦИ:

- уочавање и препознавање различитих врста насиља (физичко, емоционално, сексуално и занемаривање), у различитим сегментима друштва;
- указивање на стереотипе који постоје у свести већине о томе ко су насилници.

Материјал за рад:

- папир и оловка;
- по четири картице са дефиницијама различитих врста насиља: физичко, емоционално, сексуално злостављање и занемаривање, за сваку групу.

ОПИС АКТИВНОСТИ:

Задатак: На претходном часу ученици добијају задатак да током једне недеље прикупљају примере који се баве проблемом насиља или је у њима присутно насиље: из дневне штампе, радија, ТВ емисија или своје околине. Нагласити да посебно обратe пажњу на насиље над или међу децом и младима.

Први корак:

Ученици у групама од шест до осам чланова дискутују о прикупљеним прилозима и разврставају их према врсти насиља и бележе ко су насилници а ко жртве насиља.

Други корак:

Док представници група износе податке за своју групу, наводећи пример за сваку категорију/подкатогију, наставник бележи на табли, у посебним колонама за сваки тип насиља, опис конкретне подкатогије и учесталост (на пример: "емоционално насиље": дискриминација, претња/изазивање страха, вређање, давање погрдних имена...), ко врши насиље и ко су жртве насиља.

Трећи корак

Дискусија:

- Да ли су све категорије насиља, посебно насиља над децом заступљене?
- Да ли могу да се сете примера (из живота, литературе, са филма), за категорије које нису наведене?
- У којој сфери друштва је насиље најчешће? Који типови су најчешћи? Ко су најчешће жртве? Да ли је слика коју су добили из својих прилога реална?
- Ко су све извршиоци насиља? Да ли ту постоје стереотипи?

- Шта су могући узроци насиља?
- Шта ми можемо да урадимо на спречавању насиља?

Напомена:

Нагласите да ћете се неким од постављених питања детаљније бавити на следећим часовима.

Варијанта:

Уколико из неких разлога ученици не добију задатак да сакупе прилоге о насиљу или не могу да га обаве, наставник може да припреми алтернативну варијанту радионице, тако што је прво водити разговор о томе какве врсте насиља ученици разликују, потом и дати картице по групама и тражити да за сваку категорију размене неке примере за које знају. Потом се наставља према датом сценарију.

Прилог: ВРСТЕ НАСИЉА

Физичко злостављање

Под физичким злостављањем подразумевамо наношење телесних повреда другој особи/детету, непосредно (ударање, шамарање...) или коришћењем различитих оруђа, оружја и средстава (тровање, паљење или попаривање, везивање детета...) а што може довести до физичке повреде, а у тежим случајевима и до смрти. Намерно изазивање болести код друге особе/детета, такође, спада у облике физичког злостављања.

Емоционално злостављање

Емоционално злостављање подразумева понављана чињења или нечињења од стране другог лица, која код деце развијају осећање безвредности и одбачености. Емоционално злостављање се дефинише на основу следећих типова понашања: одбацивање, омаловажавање, учестало застрашивање, изолација, игнорисање, изазивање несигурности, експлоатација/корупција детета, као и претерана и неадекватна очекивања од детета.

Сексуално злостављање/злоупотреба

Сексуално злостављање/ злоупотреба подразумева сваку активност коју нека особа спроводи ради њихових задовољавања сопствених сексуалних потреба, против воље друге особе/детета, независно од тога да ли је дете свесно природе тих радњи. Оно укључује сваку форму контакта који се реализује у сексуалне сврхе; не-контактне активности као што су излагање детета погледу, војеризам, приказивање порнографског материјала детету или, пак навођење детета да се понаша на узрасно неприхватљиве сексуалне начине. Коришћење деце за проституцију, порнографију или на друге сличне начине сматра се сексуалном експлоатацијом детета.

Занемаривање детета

Занемаривање подразумева запостављање основних физичких или психолошких потреба детета трајно или у дужем временском периоду које може изазвати озбиљне последице у развоју детета. Оно подразумева пропусте родитеља или старатеља да детету обезбеде адекватну исхрану, смештај и одећу, или да пропусте да заштите дете од физичких повреда или других опасности, необезбеђивање одговарајуће медицинске неге и лечења, запостављање дететових основних емоционалних и образовних потреба, или напуштање детета.

Радионица: ВРШЊАЧКО НАСИЉЕ I

ЦИЉ:

Циљ ове радионице је да помогне деци да схвате колико је снажан утицај који окружење врши на њихово понашање, али и колико је велика њихова лична моћ и одговорност у односу на те утицаје. Централни проблем радионице је утицај вршњачке групе на појединца, посебно механизам групног притиска. Ова радионица може да подстакне ученике да схвате и преузму личну одговорност у односу на сопствене и групне одлуке и понашања. Помаже им да мисле "својом главом", да критички вреднују понашање вршњачке групе и да науче да кажу "НЕ!" када треба.

ЗАДАЦИ:

- осветљавање различитих социјалних утицаја на појединца;
- разумевање механизма групног притиска вршњака;
- развијање личне одговорности и критичког вредновања понашања других;
- вежбање различитих вештина које би могле да им помогну да се понашају у складу са *својим* а не с групним жељама, као и да, у потенцијално ризикантним ситуацијама, кажу "Не" групи или предложе неко друго "безбедније" решење.

Материјал за рад:

- папири с припремљеним питањима, за сваку групу (прилог 1.)
- фломастери.

ОПИС АКТИВНОСТИ

Први корак:

Наставник покреће тему за разговор следећим питањима:

Ко и шта споља све утиче на вас, ваше поступке, ваше понашање ?

Подстиче одговоре, подсећа (породица, школа, ТВ, вршњаци...) и бележи на табли правећи што исцрпнију листу. За сваку наведену категорију тражи појашњење на који начин, како утиче на њихово понашање?

Други корак

Када је листа утицаја довољно комплетна наставник иницира кратку дискусију о следећим проблемима:

- Да ли су сви утицаји исте снаге? Чији утицај сматрате најјачим/ најслабијим?
- Да ли неко мисли другачије?
- Да ли можете ви сами да доносите одлуке да ли ћете неке од поменутих утицаја прихватити или не?
- За које утицаје, од ових које сте поменули, можете да одлучите да их прихватате или не прихватате, а за које не можете?
- Да ли неко мисли другачије?
- Шта мислите о утицају вршњака? Колико је јак тај утицај? Да ли можете да се одупрете или не?
- Тема ове радионице ће управо бити утицај вршњачке групе.

Трећи корак:

Наставник ученике подели у групе од по пет–шест чланова, и замоли их да пажљиво саслушају следећу причу:

Наговорили су ме

Било је топло, тихо суботње поподне. Шоне је седео испред зграде на степеницама свог улаза. Био је сам и досађивао се.

"Баш ме интересује где су сви нестали? Шта је са тим људима? Нигде живе душе!" размишљао је, када изненада иза угла изронише Црни и Киза.

"Шоне, бре, брате, шта радиш?", упита Црни.

"Ништа, глумарим овде, сушим се од досаде. Јел' имате можда ви неку идеју? Шта ћемо?", рече Шоне.

"Ајдемо до школског дворишта да видимо шта се тамо дешава", предложи Киза.

Одшетали су до школе, али ни тамо није било никога.

"Еј, 'ајде да се мало зезамо... да провалимо у школу и направимо мало хаос унутра", искочи Црни са својим предлогом.

Шоне је оклевао. Није био сигуран да је баш то желео да сада ради.

"Па, не знам", рече, "шта ако нас ухвате, онда ћемо стварно бити у фрци. Може да наиђе мурија и готови смо..."

"Ма, 'ајде бре Шоне, неће нас ухватити, шта ти је, шта си се узентовао, шта паничиш", додао је Киза самоуверено, "осим тога нећемо да претерујемо, само мало да се зезамо..."

"Па добро, хајде", рече Шоне невољно. Није био баш одушевљен идејом, али је хтео да остане са ортацима.

И док су тако "сређивали" кабинет биологије професорке Марковић, скидајући сијалице, претурајући по орману и украшавајући зидове графитима, изненада је наишао домар. Одмах је позвао милицију, али и њихове родитеље. Деца су са својим родитељима одведена у станицу милиције. Када су Шонета родитељи питали зашто је то урадио, одговорио је : "Они су ме наговорили!"

Четврти корак

Свака група добија по једну листу питања везаних за причу (прилог 1.) Важно је да се што више уживе у ситуацију из ове приче, да разговарају и одговоре на питања. За рад имају 10 минута. Након тога, свака група саопштава своје мишљење.

Пети корак

Наставник позива групе да у заједничкој дискусији размене своје одговоре. То чине тако што након сваког питања све групе извештавају о свом одговору на то питање.

Важно је да наставник повезује одговоре које деца наводе и при том нагласи тежину последица о којима јунаци приче нису размишљали пре него што су се упустили у авантуру.

Када се извештавање заврши, наставник упућује питање целој групи :

- Шта је Шонета, у ствари, натерало да се прикључи ортацима, иако сам није био одушевљен предлогом? Зашто је ипак пристао? Шта је желео да постигне?
- Да ли је на његов пристанак утицало и то што се нечега плашио? Чега?

Дискусију треба водити у правцу долажења до потреба и страхова главног јунака. Очекује се да деца открију да се Шоне упустио у авантуру зато што

је желео да покаже друговима да им је одан, истовремено се плашећи да не буде исмејан и проглашен за кукавицу.

Шести корак

Завршна дискусија:

Шта је Шоне могао да уради у овој ситуацији да не пристане на наговарање другова, а да остане и даље у добрим односима са њима?

Наставник може да позове ученике да се сете ситуација у којима се нису одупрли наговору вршњака. То могу да буду само оне ситуације после којих им је било криво што су пристали на наговарање. Како су се осећали у тој ситуацији? Како су могли другачије да одреагују?

*Овде се може појавити проблем да деца не буду мотивисана, или да им је тешко да причају о тим својим искуствима. Наставник их може подстаћи на тај начин што ће им испричати неко своје животно искуство.

Прилог 1.

Како ће се осећати професорка када уђе у кабинет и затекне хаос?

Шта мислите да ће професорка предузети у вези с тим?

Шта мислите како ће Црни, Киза и Шоне правдати оно што су урадили?

О чему је Шоне размишљао и како се осећао након свега?

Радионица: ВРЧЊАЧКО НАСИЉЕ II

ЦИЉ:

Циљ ове радионице јесте да се ученицима приближе осећања појединца кога група одбацује и да им се укаже на постојање различитих улога и начина реаговања у ситуацији када је неко одбачен.

ЗАДАЦИ:

- да ученици искусе како се осећа онај који одбацује и онај који је одбачен;
- откривање активних и конструктивних приступа које би могли да примене одбачени, одбацивачи и неутрални посматрачи;
- да ученици отворено разговарају о односима, другарству...

Материјал за рад:

- цедуље за поделу у групе,
- три припремљена писма читалаца (види прилог 1.) која треба умножити у два примерка,
- папири А-4 за одговарање на писма читалаца (по неколико за сваку групу).

ОПИС АКТИВНОСТИ:

Први корак:

Ученици се поделе у групе од по петоро. Свака мала група треба да пронађе себи место у учионици, направи круг за себе и остане да стоји. Групе треба да буду довољно удаљене једна од друге. По један добровољац из сваке групе треба да први стане у центар свог круга, а после њега сви ће се измењати у тој улози. Њихов задатак је да мирно стоје у кругу, ништа не говоре и само прате шта се око њих дешава. Задатак свих осталих је да се лагано крећу у круг око онога ко је у центру и да га без речи меркају, процењују, знатижељно и мирно посматрају као да му траже неку ману. Важно је да сви ћуте док ово раде. И треба да обрате пажњу на то како се осећају. Када свако у себи изброји до тридесет треба да окрене леђа особи у кругу и наставља да се креће. Оног тренутка када особи у центру сви окрену леђа она се враћа међу остале у свом кругу и бира следећег који ће да стане у центар. Водите рачуна да сви по једном буду у средини. Када све групе заврше са вежбом враћају се у велики круг.

Напомена:

Наставник мора да води рачуна да све групе раде приближно истим темпом, да не би дошло до нарушавања процеса који се дешава.

Други корак:

Наставник поставља следећа питања:

- Како сте се осећали када сте били у центру круга?
- Шта је било теже или непријатније: док су вас меркали или кад су вам окренули леђа?

- Како сте се осећали док сте у кругу са осталима меркали онога у центру?
- Шта вам је било теже – док сте ви били у центру круга, или док сте са осталима посматрали онога ко је у центру?

Трећи корак

Формирају се нове групе од по неколико ученика. "Писма читалаца" се поделе групама, тако што ће по две групе добити писма деце која се осећају одбаченом, две групе добијају писма деце која одбацују своје вршњаке, а две групе добијају писма деце која су се затекла као посматрачи у ситуацији у којој група одбацује свог вршњака, а они сами нису знали шта да раде.

Задатак ученика је да замисле да су "стручњаци" за односе међу вршњацима и да се добро разумеју у проблеме који вршњаци имају и да као саветници раде у редакцији једног омладинског часописа одговарајући на писма читалаца.

Вршњаци се јављају са разним проблемима, а саветници дају савете како да их реше и како да са њима изађу на крај.

Писма којима ће се бавити односе се на исти догађај, али сваки аутор писма има различит проблем у вези са тим.

Задатак ученика је да заједно у оквиру своје групе смисле најбољи савет за читаоца који се обратио и да га напишу као одговор на писмо. За рад имају око 20 минута.

Четврти корак:

Групе, једна по једна, извештавају о саветима које су написали и то тако што прво осталима прочитају садржај писма на које су одговарали, па тек онда свој одговор. Групе које су одговарале на иста писма могу да упореде своје одговоре и прокоментаришу сличности и разлике у саветима.

Пети корак:

Разговор након вежбе усмераваати следећим питањима:

- Колико су им овакве ситуације блиске?
- Које им је било најлакше да дају савет а које најтеже?
- Са каквим проблемима су се они сретали у школском животу?
- Да ли су се они некада осећали одбачено?
- Како се може побољшати атмосфера другарства у одељењу...?

Прилог 1: ПРВО ПИСМО ЧИТАОЦА

Драги саветници,

Зовем се Марко, идем у први разред средње школе и врло добар сам ученик. Имам један проблем који ме дуго тишти. Групица од неколико дечака и девојчица из мог одељења стално ме малтретира. Кад год прођу поред мене лупају ми чврге, отимају ми наочаре, а кад их лепо замолим да ми врате, они ме зезају, јуре са наочарима по учионици и већ су ми једне тако сломили. То није све. Зову ме Ђора, Зрики и слично. Ја не видим разлог за овакво њихово понашање, јер сам са свима добар друг. Некима од њих сам помагао на писменом из математике. Али ево, шта ме је навело да вам се обратим за помоћ : прошлог понедељка, када сам се вратио са великог одмора, наместили су ми канту за отпатке изнад врата, тако да ми је пала на главу кад сам улазио у учионицу. Сви су ми се смејали, а ја само што нисам заплакао. Али, ово није био крај малтретирања. Када сам дошао на своје место, двојица од поменуте банде су ми пришла и отела мој ранац са књигама. Почели су да се добацују њиме, чак и да га шутирају. Њима су се прикључили остали чланови ове групе и моја торба је летела по целој учионици, а књиге су поиспадале и било их је свуда. Остали из одељења су све ово без речи посматрали и нису мрднули с места. Ја сам био потпуно немоћан. Врхунац је био када је Марина, једна од њихових, дохватила оно што је остало од моје торбе и бацила кроз прозор. У том тренутку је ушао наставник, сви су се вратили на своја места, као да се ништа није десило. Ја сам дигао руку да се пожалим наставнику, међутим пре него што ме је наставник и угледао добио сам ђушку из клупе иза мене и претњу: "Само пробај, видећеш шта те још чека!"

Молим вас, помозите ми! Шта да радим, како да изађем на крај са овим проблемом? Живот у школи ми је постао прави кошмар и само страхујем шта ће ми још урадити...

Марко

ДРУГО ПИСМО ЧИТАОЦА

Драги саветници,
Зовем се Никола, а зову ме Кики. Идем у први разред средње школе и врло добар сам ђак. Мој проблем је укор разредног старешине који сам добио, а немам појма зашто баш ја. Све је почело тог понедељка када смо после великог одмора, ортаци и ја наставили да се зезамо у учионици. Неко је видео како са ходника стиже онај туњави Марко и пошто се тог дана ништа интересно није дешавало, одлучили смо да се мало нашалимо са њим. Ставили смо празну канту за отпатке изнад врата и кад је улазио пала му је на главу. Био је ужасно смешан, са чим су се и остали сложили јер су вршишали од смеха и супер се проводили. Касније смо се мало добацивали тенис лоптицом, а у једном тренутку је лоптицу заменила нека торба са књигама. После се испоставило да је то Маркова торба. Он је ударио у дреку, само што није заплакао. Толико је био бедан да не могу да разумем да неко са 15 година може да буде такав јадник да не уме да прихвати добро зезање. На крају је Марина бацила ту чувену торбу кроз прозор. Све у свему није било ништа страшно, а после шта? Кики добио укор. Е, то је већ страшно. Прво зашто смо ја кад смо се сви добро забављали, а друго зашто уопште укор? Покушао сам да причам са разредним, али он неће да разговара о томе. Шта да радим? Како да исправим целу ствар?

Кики

ТРЕЋЕ ПИСМО ЧИТАОЦА

Драги саветници,
Зовем се Ирена, идем у први разред средње школе и одлична сам ученица. Већ неко време сам у дилеми шта је требало да учиним у једној ситуацији и молим вас да ме посаветујете. Прошлог понедељка вратила сам се са великог одмора и наставила да ђаскам са другарицом из клупе. У то се чуо неки тресак, окренуле смо се према вратима, кад тамо Марко коме је канта за отпатке пала на главу. Канта је, наиме, била тако намештена изнад врата да је пала Марку на главу када их је отворио. У први мах нисмо могле да одолимо а да се не насмејемо, али је он изгледао толико тужно да то више није било за смех. Посматрала сам шта ће даље да се деси. Групици која је све ово смислила изгледа није било доста. Отели су Марков ранац са књигама и почели да се њиме добацују. Књиге су испадале из торбе, Марко је био очајан, а ја, као и остали нисам знала шта треба да урадим, па сам остала на свом месту и само гледала. Да ли је можда ипак требало да се умешам и пробам да зауставим ове ученике или да ништа не предузимам. С једне стране, Марко је на то ионако навикао (њему се често дешавају сличне незгоде са овом групом). С друге стране мало сам се плашила да и ја не паднем у немилост ових ученика ако станем на Маркову страну. Шта је требало да урадим и шта ви мислите да треба чинити у сличним ситуацијама? Молим вас, одговорите ми.

Ирена

Радионица: НАСИЉЕ У ШКОЛИ

ЦИЉ:

Циљ ове радионице је да се ученици подстакну на борбу против насиља у школи и пружање помоћи жртви насиља.

ЗАДАЦИ:

- анализирати типичне врсте насиља у школи;
- довести ученике до сазнања о томе да они могу бити жртве насиља, могу бити насилници или борци против насиља;
- анализирати могуће узроке насиља у школи.

Материјал за рад:

По два папира или један подељен на два дела за сваког ученика, на којем ће записивати осећања односно узроке понашања и посебан лист на коме ће исписати могуће начине реаговања у таквој ситуацији, зависно од различитих улога.

ОПИС АКТИВНОСТИ:

Први корак:

Ученици се поделе на три групе: **А**, **Б** и **В**. Група **А** се бави насиљем ученика према наставнику/ци, група **Б** насиљем наставника према ученицима а група **В** насиљем између ученика. Свака група има пар минута да размотри типичне примере насиља у категорији којом се бави (на пример, вербална агресија или вређање наставника, омаловажавање или застрашивање ученика, туча међу друговима и сл.), одабере једну ситуацију и договори се да два или више ученика "одиграју" (одглуме) одабрану ситуацију.

Напомена: Наставник треба да прати дискусије у групама и избор примера или да промени инструкцију за овај корак наводећи предлоге примера, односно да их сам/а припреми, уколико сматра да би одабрани примери могли да буду драстични или теме исувише осетљиве.

Други корак:

Групе сада добијају другачије улоге. Док пар из групе **А** одиграва своју ситуацију насиља, остали чланови њихове групе стављају се у улоге посматрача, чланови групе **Б** су ученици из истог разреда, односно другови "насилника", а чланови групе **В** – наставници. Затим се групе ротирају: у другој ситуацији чланови те групе (**Б**) су посматрачи, они из групе **В** ученици из истог разреда/другови а из групе **А** – наставници...

Током приказа ситуација насиља и пар минута после тога, сви ученици, зависно од улога које имају, записују на листовима папира: шта мисле, како се жртва осећа, шта мисле да је узрок, разлог за дато понашање "насилника" и да ли би и шта би они сами у тој ситуацији урадили.

После сваког приказа и попуњавања листова, ученици износе своје процене осећања жртве, узрока насиља и мишљења о томе шта би они урадили. **Наставник наглашава да ће се могућим узроцима насиља бавити и на следећем часу.** Следи краћа дискусија о томе да ли поједине групе: посматрачи, другови и наставници имају различите реакције и мишљења.

Трећи корак: Завршна дискусија треба да буде усмерена на питања како предупредити, смањити или отклонити појаве насиља у школи.

Радионица: ПОСТИЗАЊЕ МИРА

ЦИЉ:

Циљ ове радионице је да се ученици доведу до разумевања да насиље није урођено у људској природи и да спречавање насиља и постизање мира зависи од сваког од нас.

ЗАДАЦИ:

- упознавање са мишљењем научника о узацима насиља;
- разумевање "позитивног" одређења мира;
- подстицање на активну улогу у напорима за ненасиље, постизање и очување мира.

Материјал за рад:

- копије исечака из "Севилске изјаве о насиљу",
- копије "Мисли о миру",
- листови са забележеним узроцима насилничког понашања са претходног часа,
- листа "Кључни појмови".

Напомена: Ова радионица понуђена је као могућа оријентација за планирање било једног или два часа или пак двочаса. Редослед корака се може мењати али и цела структура радионице/а. Наставник ће проценити да ли, када и на који начин (свим ученицима или само онима који се сами пријаве) ће дати задатак да се пронађу и проуче биографије добитника Нобелове награде за мир.

ОПИС АКТИВНОСТИ:

Први корак:

Разговор на тему шта су, по мишљењу ученика, узроци насиља и рата. Наставник подсећа на предходни час: шта су све ученици наводили као могуће узроке насилничког понашања и наглашава да треба разматрати узроке а не поводе. Може се додати питање –зашто људи уопште ратују? Битно је да се појаве мишљења да је агресија, склоност насиљу и рату у људској природи или да то наставник предложи као могући узрок насиља. Потом се ученици опредељују да ли се са тим ставом слажу или не и на тај начин добијају две групације.

Други корак:

Ученици који не верују да је насиље у људској природи добијају копије појединих одломака Севилске изјаве да их проуче, док остали смишљају "доказе" за своје уверење (да је насиље у људској природи), радећи у

* Севилску изјаву о насиљу сачинио је Међународни комитет од 20 научника (антрополога, психолога, генетичара, физиолога...), на 6. међународном симпозијуму о мозгу и агресији, који је одржан 1986. године у Севилји. УНЕСКО је усвојио ову изјаву 1989. године, на Генералној конференцији у Паризу.

групама. (Наставник предлаже груписање зависно од ситуације: колико се ученика определило за или против овог става)

Трећи корак:

Сучељавање двеју група.

Четврти корак:

Наставник поставља питање: "Ако ни насиље ни мир не почивају на урођеним капацитетима, како смањити/укинути насиље, односно обезбедити и очувати мир?"

Пети корак:

После разговора који покреће питање наставника, ученици добијају копије Изјава о миру и дефиниције "Кључних појмова". Да ли сада имају боље идеје о начинима на које се може спречавати насиље и постизати и одржавати мир?

Шести корак:

Ученици приказују биографије одабраних добитника Нобелове награде за мир.

Прилог: ИСЕЧЦИ СЕВИЉСКЕ ИЗЈАВЕ О НАСИЉУ*

Исечак 1 Научно је нетачно да се каже да смо од својих животињских предака наследили склоност ка ратовању. Само мали број врста се туче између себе и ниједна од њих не користи оружје. Само људи воде рат.	Исечак 2. Научно је нетачно када се каже да људски гени стварају насилно понашање. Гени не стварају ни насилно ни мирољубиво понашање код људи. Они дају потенцијал за понашање а како ће се неко понашати зависи од околине и начина васпитања.
Исечак 3. Научно је нетачно рећи да људи имају "насилан мозак". Иако ми имамо систем неурона који нам омогућава да се понашамо насилнички, они се не активирају аутоматски спољашњим или унутрашњим подстицајима. Код примата, више нервне функције филтрирају такве подстицаје.	Исечак 4. Научно је нетачно да инстинкт или нагон узрокује рат. Насилно понашање људи у току рата је нешто што су они научили: оно није урођено. Насилно понашање је последица а не узрок рата.

* Овде су дати резимеи појединих одломака Севиљске изјаве. Цели одломци и интегрални текст могу се наћи у: С. Фонтејн, **Образовање за развој**, стр. 240-4

Прилог: МИСЛИ О МИРУ

"Ако у души има правде, у човеку ће бити лепоте, ако у човеку има лепоте у кући ће бити слоге, ако у кући има слоге у народу ће бити реда, ако у народу има реда у свету ће бити мир" Лао Це, Кина	"Немојте никад да посумњате да мала група промишљених и посвећених грађана може да промени свет. У ствари, само то се увек догађало." Маргарет Мид, антрополог, САД
"Без правде, мир је само лепа реч" Дом Хелдер Камара, Бразил	"Ако желиш мир, спреми се за мир" Универзитет за мир, Коста Рика
"Ако треба да у овом свету постигнемо прави мир..., мораћемо да почнемо са децом" <i>Махатма Ганди, Индија</i>	"Питао сам се зашто неко није учинио нешто за мир. Онда сам схватио да сам ја тај неко." Анонимни аутор
"Пошто ратови почињу у свести људи, у свести људи треба и мир да се брани." Преамбула устава УНЕСКО–а	"Насиље уништава оне који га чине онолико колико штете наноси жртвама" Бискуп Ц.Б. Дели, Северна Ирска
"Ка миру нема пута, мир је пут" Махатма Ганди	"Мир је развој, развој је мир." Јохан Галтунг, Норвешка
"Ко је највећи од свих јунака? Онај који од свог непријатеља направи пријатеља." Авот Натан, Израел	"Ослобођена моћ атома променила је све осим нашег начина размишљања." Алберт Ајнштајн

Прилог: КЉУЧНИ ПОЈМОВИ*

Негативан мир: односи се на одсуство рата и смањење броја насилних сукоба.

Позитиван мир: обухвата одсуство рата али иде и даље да би се обухватило и смањивање броја чинилаца који оштећују квалитет живота и тако подстичу климу сукоба. Позитиван мир није могућ без економске и друштвене правде, искорењивања сиромаштва и дискриминације и еколошке равнотеже.

Структурално насиље: не односи се на физичко насиље него на скривене облике насиља, као што су сиромаштво, расизам, сексизам и кршење људских права. Кадгод институције или друштвени системи доводе неке људе у положај моћи док друге лишавају њихових основних људских права, може да се каже да постоји структурално насиље.

* Преузето из: С. Фонтејн, **Образовање за развој**, стр. 197

Завршни час: ШТА НОСИМ СА СОБОМ

ЦИЉ:

Циљ ове последње радионице је да се ученицима пружи прилика да процене програм као целину и размене своја искуства везана за праћење овог програма.

Материјал за рад:

- папири А-3 формата за сваког учесника,
- бојице, фломастери,
- четири пакпапира,
- селотејп,
- упитник.

ОПИС АКТИВНОСТИ:

Први корак:

Сваки учесник добија папир А-3 формата, на њему нацрта велики кофер. Свако у свој кофер уписује или уцртава оно од знања и вештина за које му се чини да ће му бити од користи изван радионице. На сваку, у кофер унету, ставку, убележе (у облику етикете) за шта и када мисле да га употребе. Водитељ не обесхрабрује жагор, међусобно коментарисање и посматрање ко је шта нацртао. Наставник учествује у овој активности.

Други корак:

Неколико учесника прикажу садржај свог кофера, потом остали додају нове елементне, уколико их у њиховим коферима има. Наводи се за шта је која од понетих 'ствари' намењена и разговара се о могућим другим наменама.

Трећи корак:

На под се стави више великих пак папира, залепљених један за други тако да се направи један дугачак на поду целе учионице.

У зависности од величине групе, наставник одређује величину пакпапира, имајући у виду да сви ученици могу истовремено да раде на њему.

Затим се ученици позивају да размисле о томе шта је то што би оставили као траг, или запис, или графит после свега што су проживели пролазећи кроз програм *грађанско васпитање*. То може бити знак, реч, реченица, цртеж, симбол... Када ученици размисле о томе прилазе заједничком папиру. Сваки ученик уцрта свој раширени длан на папир и у њега или поред њега напише или нацрта то што је смислио. Може се и потписати ако жели, али то није обавезно. Наставник, такође учествује.

Кад сви заврше са цртањем, наставник позива ученике да сви заједно украсе тај плакат (водећи рачуна да сви записи остану неоштећени) и дају му име, уколико желе. Затим се плакат свечано окачи на зид (хоризонтално, вертикално...).

Наставник води рачуна да сви учествују, да за сваког има простора, подржава да буде весело, шаливо.

Четврти корак:

На самом крају ученицима се може дати врло кратак упитник о програму:

- Шта Вам се посебно допало на часовима *грађанског васпитања*?
- Да ли бисте волели да је нешто било другачије и шта?
- Шта издвајате као своју највећу добит?
- Када бисте били у прилици да предмет опишете у једној реченици шта бисте написали?